

Univerzita Palackého v Olomouci

Filozofická fakulta

Katedra psychologie

Vztahy mezi členy nevlastních rodin

Relationships between step-family members

Magisterská diplomová práce

Autor: Bc. Kateřina Čigášová

Vedoucí práce: PhDr. Šárka Mošťková

Olomouc

2017

Prohlášení

Místopřísežně prohlašuji, že jsem magisterskou diplomovou prací na téma: „Vztahy mezi členy nevlastních rodin“ vypracovala samostatně pod odborným dohledem vedoucí diplomové práce a uvedla jsem všechny použité podklady a literaturu.

Vdne

Podpis

Poděkování

Chtěla bych touto cestou poděkovat paní PhDr. Šárce Mošťkové za její odborné vedení, vstřícný a laskavý přístup a také za cenné rady a připomínky, které mi během práce ochotně poskytovala. Velký dík patří dále rodinám, jež se do výzkumu zapojily, neboť bez nich by tato práce nemohla vzniknout. Všem svým blízkým děkuji za podporu. A v neposlední řadě děkuji své milované rodině, za její péči, lásku a vytvoření vhodných podmínek pro studium.

Obsah

Úvod.....	7
TEORETICKÁ ČÁST	8
1 Rodina	9
1.1 Funkce rodiny	9
1.2 Funkčnost rodiny	10
1.3 Uspořádání rodiny	12
2 Rozvod.....	14
2.1 Vyrovnávání se s rozvodem	14
2.2 Situace v rodině po rozvodu	16
2.3 Dopad rozvodu na dítě.....	18
3 Nevlastní rodina	22
3.1 Typy nevlastních rodin	24
3.1.1 Žena s dětmi a nový partner	24
3.1.2 Muž s dětmi a nová partnerka	26
3.1.3 Nový vztah vdov a vdovců s dětmi	27
3.2 Vztahy mezi členy nevlastních rodin	27
3.2.1 Vztah mezi partnery	30
3.2.2 Vztahy mezi rodiči a dětmi	32
3.2.3 Vztahy mezi sourozenci	35
4 Výzkumy nevlastních rodin.....	38
VÝZKUMNÁ ČÁST	42
5 Výzkumné cíle a výzkumné otázky.....	43
6 Metodologický rámec výzkumu	45
6.1 Metody získávání dat a průběh sběru dat	45
6.1.1 Návštěva v rodině.....	46
6.1.2 Polostrukturované interview	47

6.1.3	Test rodinného systému - FAST	49
6.2	Popis výběrového souboru	51
6.3	Metody zpracování a analýzy dat	56
6.1	Etické aspekty výzkumu	57
7	Výsledky	58
7.1	Návštěva v rodině	58
7.1.1	Návštěva v rodině A	59
7.1.2	Návštěva v rodině B	60
7.1.3	Návštěva v rodině D	62
7.1.4	Návštěva v rodině E	63
7.1.5	Návštěva v rodině K	64
7.2	Analýza proměny vztahu mezi biologickým rodičem a dítětem v nevlastní rodině	65
7.3	Analýza vývoje vztahu mezi nevlastním rodičem a dítětem	66
7.1	Analýza aspektů ovlivňujících rodinné fungování	69
7.2	Analýza vnímaných vztahů uvnitř nevlastních rodin	74
7.3	Výsledky testu rodinného systému – FAST	78
7.3.1	Výsledky testu rodinného systému: rodina A	78
7.3.2	Výsledky testu rodinného systému: rodina B	81
7.3.3	Výsledky testu rodinného systému: rodina D	83
7.3.4	Výsledky testu rodinného systému: rodina E	86
7.3.5	Výsledky testu rodinného systému: rodina K	87
7.1	Zodpovězení výzkumných otázek	89
8	Diskuze	96
	Závěry	101
	Souhrn	103
	Seznam použitých zdrojů a literatury	105

Seznam tabulek a grafů

Přílohy diplomové práce

Příloha č. 1: Zadání magisterské diplomové práce

Příloha č. 2: Český a cizojazyčný abstrakt diplomové práce

Příloha č. 3: Záznamový arch pro osobní a rodinné údaje

Příloha č. 4: Struktura rozhovoru

Příloha č. 5: Ukázka doslovné transkripce

Příloha č. 6: Informovaný souhlas pro účastníky výzkumu

Příloha č. 7: Informovaný souhlas pro zákonné zástupce nezletilých účastníků výzkumu

Příloha č. 8: Příklad znázornění typické situace se střední rodinnou kohezí.

Úvod

Současná rodina podléhá různým změnám, mění svou podobu, vyskytují se odlišné formy soužití. Rodina pojímaná tradičním způsobem, kdy spolu žijí manželé a jejich biologičtí potomci, není samozřejmostí. Mnoho nukleárních rodin, tedy těch původních, se rozpadá. Často však následně dochází k vytvoření rodin nových, nevlastních. Máme tím na mysli takovou rodinu, kdy spolu žijí pohromadě rodič, jeho biologický potomek a partner tohoto rodiče. Vzniká tak rodinný systém, který se v mnohém ohledu od těch ostatních odlišuje. Jestliže mu chceme porozumět, je nutné se těmito odlišnostmi zabývat a zkoumat je ze všech možných stran.

Výběr tohoto tématu určitě z části ovlivnila také má osobní zkušenost, jelikož jsem v nevlastní rodině (či doplněné, chcete-li) vyrůstala. Přestože své vlastní soužití v takto uspořádané rodině hodnotím jako obohacující, jsem si vědoma určitých těžkostí, kterými jsme si museli projít, a jež nejsou pro ostatní typy rodin tak úplně běžné. Proto ve mně vyvstaly otázky, jaké je fungování v jiných nevlastních rodinách a co je možné udělat pro to, aby se jim žilo lépe. A jelikož tato oblast není doposud dostatečně prozkoumaná, rozhodla jsem se v ní zabádat. Konkrétně jsem svou pozornost zaměřila na utváření vztahů mezi členy nevlastních rodin, na jejich změny v průběhu času a na okolnosti, jež vývoj těchto vztahů doprovází a mají dopad na rodinné fungování.

Nevlastních rodin stále přibývá, a proto pokládám za důležité, aby se odborníci tímto tématem zabývali a mohli tak vhodným způsobem na nevlastní rodiny působit, ať už přímo v rámci poskytování odborné péče, či nepřímo prostřednictvím psaných slov. Rodiče vlastní i nevlastní by se měli cítit povinni vytvořit pro dítě vhodné rodinné podmínky, protože o zájem dítěte jde především. Kéž by se nejen odborníci, ale také rodiče řídili následujícím souvětím: *„Naše snaha zásadně směřuje k tomu, aby se v podmínkách doplněné rodiny, i se všemi jejími zvláštnostmi a problémy, vytvořilo pro děti prostředí, které by mělo hlavní přívlastky domova, naplňovalo jejich základní psychické potřeby a přitom bylo stabilní“* (Matějček & Dytrych, 1994, 161).

Věřím, že z této práce mohou těžit veškeré nevlastní rodiny, jež mají snahu na svých vztazích uvnitř rodiny pracovat.

TEORETICKÁ ČÁST

1 Rodina

Rodina budí pozornost napříč nejrůznějšími obory, jako je např. právo, sociologie, filozofie či pedagogika, a významné postavení zaujímá samozřejmě také v psychologii. Díky tomu se nám naskýtá velké množství definic, pomocí kterých lze rodinu vymezit. Můžeme ji chápat jako malé společenství lidí, jenž jsou ve vzájemných vztazích a interakcích. Mnoho autorů pohlíží na rodinu jako na systém, kdy změna v jedné jeho části (např. chování jednoho člena) ovlivní celý celek. Vágnerová (2008, 18) uvádí, že „rodina je nejvýznamnější sociální skupinou, která zásadním způsobem ovlivňuje psychický vývoj dítěte“. To, co dítě v rodině zažívá, jak rodiče reagují na jeho potřeby, jakým způsobem rodina funguje, jakou kvalitu mají vztahy mezi členy apod., se později promítá také do ostatních interpersonálních vztahů jedince.

Rodina by měla plnit několik funkcí, jen se odvíjí od společenských podmínek, a tudíž jsou jiná pro různá historická období.

1.1 Funkce rodiny

Rodina umožňuje jednotlivým členům vzájemné sdílení významných i běžných událostí v životě, těch radostných i neradostných, předávání hodnot a jakousi ochranu před extérem nebezpečím. Hlavní funkci rodiny však představuje zabezpečení ochrany a výchovy dítěte. Aby mohlo u dítěte dojít ke zdravému vývoji, je potřeba fungující rodiny (Pöthe, 1996). Dle mnohých autorů můžeme rozčlenit základní funkce rodiny na biologicko-reprodukční, emocionální, ekonomickou (či ekonomicko-zabezpečovací) a (socializačně)výchovnou (Kot'a, Trpišiovská & Vacínová, 2013; Dunovský, Eggers et. al., 1989)

Biologicko-reprodukční funkce spočívá v plození dětí pro zachování lidského rodu, k čemuž je nezbytné také nastolení takových podmínek, aby bylo dítě schopno přežít. Na to navazuje *funkce ekonomicko-zabezpečovací*, jejímž smyslem je zajištění materiálních, duchovních a sociálních potřeb nejen dítěte, nýbrž všech členů rodiny. Uspokojení citových potřeb v podobě stabilních citových vazeb naplňuje *funkce emocionální*. *Funkce (socializačně) výchovná* hraje význam pro individuální začleňování

jedince do společnosti (Kořa, Trpišovská & Vacínová, 2013; Dunovský, Eggers et. al., 1989).

Ráda bych se ještě trochu pozastavila u posledních dvou zmíněných funkcí, jelikož jejich (ne)naplnění může výrazně ovlivňovat chování a prožívání jedince v interpersonálních vztazích po celý jeho život. Snad ve všech publikacích věnovaných psychickému vývoji a potřebám dítěte nalezneme důraz kladený na zažívání pocitu bezpečí a jistoty (např. Pöthe, 1996), kterou dítě nabývá prostřednictvím hlubokých a trvalých citových vztahů (Matějček, 1992). Dle Dunovského (1986) by měly být vztahy mezi členy rodiny postavené ideálně na reciproční lásce a úctě, což je však zároveň činí lehce zranitelnými. Pokud je emocionální funkce rodiny narušená a panuje neklidná a nevyrovnaná rodinná atmosféra, dítě tím může být značně ohroženo. Důkazem o významu emocionální funkce rodiny může být také to, že jedním z nejčastějších důvodů rozvodu v dnešní době je nedostatečné emocionální uspokojení mezi partnery (Vohlídalová, 2010). Jestliže hrozí rozvrat rodiny, dítě může takovou situaci vnímat jako silně ohrožující, což se projeví na jeho psychické a někdy také tělesné stránce (Pöthe, 1996). V rámci výchovné funkce mimo jiné dítě zaznamenává, jak rodiče přistupují k problémům a jak řeší krizové situace.

Jestliže rodina plní všechny své základní funkce, můžeme ji považovat za funkční. V opačném případě se jedná o rodinu dysfunkční (pokud není schopná plnit alespoň jednu z funkcí) či afunkční (vůbec neplní své funkce) (Kořa, Trpišovská & Vacínová, 2013). Dle Sobotkové (2007) můžeme vnímat rodinu jako dysfunkční, jestliže v ní dochází k maladaptivnímu chování ze strany alespoň jednoho člena.

1.2 Funkčnost rodiny

Pro vymezení rodinného fungování nedochází mezi autory k jednoznačné shodě. Dle Plaňavy je udáváno zejména *strukturou rodiny, intimitou, osobní autonomií a hodnotovou orientací*, přičemž nejvýznamnějšími procesy jsou *dynamika a komunikace v rodině* (Sobotková, 2007). Zdravě fungující rodiny se vyznačují schopností zvládat náročné a stresové situace, přičemž jsou schopné přizpůsobit se změnám (Sobotková, 2015).

Ve fungující rodině se dítě setkává s dvěma typy lásky – mateřskou, jejíž podstatou je přijímání dítěte takového, jaké je, a otcovskou, prostřednictvím které je dítě přijímáno na základě toho, jak se chová, jak jedná, co dělá apod. Pro život jsou podstatné oba uvedené druhy lásky. Pokud dítěti chybí v životě mužský prvek, který by mu poskytoval otcovskou lásku, hrozí riziko, že v dospělosti nebude schopen druhým dávat, protože bude zvyklý pouze přijímat (Plaňava, 1994). Jinými slovy dítě potřebuje ve svém životě vzory či modely obojího pohlaví, bez ohledu na pohlaví dítěte, od otce má příležitost učit se mužství a od matky ženství.

Ve funkční rodině dítě od rodičů mnohé získává, ale stejně tak i dítě obohacuje své rodiče. A to nejen na rovině emoční, ale dochází také k vzájemnému výchovnému působení mezi členy - rodiče se učí od dětí stejně, jako oni od nich (Matějček, 1994). Mezi rodiči a dětmi by mělo docházet k vzájemnému uspokojování psychických potřeb, s čímž se pojí také zažívání pozitivních prožitků, jako je např. radost a spokojenost (Matějček, 1992).

Již výše bylo zmíněno o významné potřebě dítěte, jíž je stabilita v lidských vztazích (Edwards, 2002). Další významnou duševní potřebou v rodině je např. otevřená budoucnost. Rodiče (či vychovatelé nebo jiné dospělé osoby, jež mají k dítěti trvalý a hluboký vztah) budoucnost dítěte nějakým způsobem plánují a formují, což jim přináší radosti i starosti. Uspokojení této potřeby přináší členům rodiny vědomí, že je dítě v pořádku, je o něho postaráno a bude tomu tak i po jejich smrti (Matějček, 1992).

Vztahy v rodině však nejsou vždy úplně ideální a harmonické. Dle Koti, Trpišovské a Vacínové (2013) k narušení vztahů mezi členy rodiny dochází nejčastěji na základě oslabení vzájemných kontaktů, kdy spolu členové netráví příliš času, každý se zajímá spíše o své vlastní záležitosti, nejsou k sobě vzájemně všímaví, a když už ke kontaktu dochází, tak má spíše formální podobu, bez nějaké vřelosti. Dalším častým případem jsou převládající konflikty, což má za následek napjatou a neklidnou rodinnou atmosféru.

1.3 Uspořádání rodiny

Na základě rodinného složení můžeme rozlišit rodinu úplnou, rozšířenou, neúplnou, nevlastní a náhradní.

Nukleární rodina odpovídá tradičnímu pojetí rodiny, jedná se o úplnou rodinu, kdy spolu žijí pohromadě manželé a jejich biologické děti. *Rozšířená rodina* představuje takové uspořádání, kdy pohromadě žijí členové nukleární rodiny společně s dalšími členy rodiny, nejčastěji s prarodiči. *Neúplná rodina* představuje soužití pouze jednoho rodiče s dětmi, nejčastěji se jedná o ženy samoživitelky. Takto utvořená rodina může vzniknout rozpadem manželství, úmrtím druhého rodiče či může existovat od samého počátku, jestliže rodič vychovává po celou dobu dítě sám bez angažovanosti druhého rodiče. Neúplná rodina se může transformovat v *rodinu nevlastní*, jestliže dochází k uzavření nového partnerství rodiče. Dítě tak získává tzv. nevlastního rodiče. Nevlastní rodina může nabývat více podob, někdy k jejímu vzniku dochází na základě příchodu jednoho člena do rodiny, jindy jich může být daleko více, jestliže dojde ke sloučení dvou neúplných rodin.

Náhradní rodina představuje společné soužití dítěte s jeho tzv. „náhradními“ rodiči. Může se jednat o *osvojení* dítěte, *svěření dítěte do výchovy jiné fyzické osoby, než rodiče, pěstounskou péči* či *pěstounskou péči na přechodnou dobu*. Náhradní rodinná péče může mít tedy charakter dlouhodobé či přechodné péče o dítě, kdy je dítě svěřeno do péče fyzické osoby (či osob), jež nejsou biologickými rodiči dítěte (Vyskočil, 2014).

V dnešní době již není nukleární rodina takovou běžností, jako tomu bylo dříve. Čím dál tím častěji dochází k rozpadu manželství, čímž častěji vznikají také nevlastní rodiny, jimiž se budeme v této diplomové práci věnovat podrobněji. Již Margaret Meadová v sedmdesátých letech předpokládala, že nepotrvá dlouho a bude běžné zažít během života dvě manželství – první bude sloužit pro zachování rodu (početí a odchování dětí) a „*druhé pro sdílení společenství ve dvou*“ (Plaňava, 1994, 13).

Někteří zastánci tradiční rodiny a jejich hodnot pohlížejí na takto uspořádané rodiny kriticky, je důležité si však uvědomit, že informace o uspořádání rodiny ještě nevypovídá nic o funkčnosti rodiny. Také Phillips (2012) uvádí, že rodinný proces je významnější, než rodinná struktura. Přesto existuje řada výzkumů, jež se snaží zjišťovat rozdílnosti v prospívání dítěte, četnosti konfliktů, blízkosti vztahu mezi členy rodiny apod.

právě na základě různého rodinného uspořádání. Anderson a Greene (2013) kritizují nevhodné srovnávání nevlastních a vlastních rodin, jestliže cílem je porozumět životu nevlastních rodin, zejména jeho působení na děti. Veškeré rozdíly mezi těmito dvěma rodinnými uspořádáními mohou být způsobené také rozpadem původní rodiny a ne výhradně novým partnerstvím či manželstvím jednoho z rodičů. Jako vhodnější se jeví studovat děti před utvořením a po utvoření nové rodiny, aby bylo zjištěno, jaký dopad na ně má tato změna. Takových studií je však daleko méně.

2 Rozvod

Tradiční funkce dnešních partnerských vztahů a rodin se poněkud vytratily a v případě nefunkčnosti se tak může rozvod jevit jako schůdné řešení (Pfeiferová, 2009). Přesto je rozvod pro všechny zúčastněné velmi zátěžovou situací. Matoušek, Pazlarová a kol. (2014) varují, že v době rozvodu většinou všechny zúčastněné strany prožívají intenzivnější emoční reakce na vzniklou situaci, jelikož rozvod s sebou přináší zásadní změny, jedná se o období plné stresu (Matoušek, 2014). Matoušek (2003) uvádí, že lidé se z něho většinou vzpamatují po dvou až pěti letech, jedná se o událost s dlouhodobými konsekvencemi (Matějček, 1994), jenž je vždy spojená s bilancí neúspěchu (Máchová, 1974). Můžeme hovořit o rozvodu emocionálním, právním, ekonomickém, rodičovském a společenském (Kratochvíl, 2000). Je důležité mít na paměti, že i když partneři nežijí v sezdaném soužití, rozpad jejich vztahu a tím také celé rodiny, je prožíván všemi zúčastněnými podobně jako rozvod. I když je tato kapitola pojmenována jako Rozvod, vše zde uvedené mohou osoby zasažené rozvratem rodiny zažívat bez ohledu na formální vymezení dříve trvajících vztahu mezi partnery.

2.1 Vyrovnávání se s rozvodem

V období *emocionálního rozvodu* se u člověka objevují výkyvy nálad a pomáhání si užíváním léků, pitím alkoholu, přejídáním se a dalšími nutkavými činnostmi (např. neustálé sledování televize), aby tak zmírnil zažívaný pocit prázdnoty. Ten z manželů, jenž stojí o rozvod méně, často reaguje depresivně a úzkostně. Pokud jím je muž, je u něj pravděpodobnější výskyt agresivního chování vůči ženě. Až poté, co tyto věci odezní a člověk se začne znovu zajímat o společenské kontakty, zaměří se na své zájmy, obrátí svou pozornost místo k minulosti k přítomnosti a začne utvářet plány do budoucnosti, popřípadě naváže nový vztah, bez toho aniž by do současného partnera promítal nevyřešené záležitosti z předchozího vztahu, tak můžeme hovořit o dokončení emocionálního rozvodu (Matoušek, Pazlarová a kol., 2014).

Matoušek, Pazlarová a kol. (2014, 158) uvádí několik reakcí na rozvod, jež si člověk musí odžít, než je připravený navázat nový vztah: *„beznaděj, zoufalství, pocity bezmoci, vzteku, výčitek za vlastní selhání, úvah o tom, „co by bylo, kdybych udělal to a ono jinak“, přes pochybnosti o vlastní hodnotě, apatii, omezení společenských*

kontaktů až do stavu nové adaptace, ve kterém je rozvod uznán jako nevyhnutelné řešení manželského nesouladu“.

V publikacích se setkáme s termínem psycho-sociální rozvod (zkráceně psychorozvod). Dle Plaňavy (2000) se jedná o řadu procesů, během kterých se lidé, jichž se rozpad manželství dotýká (nejen manželé a jejich děti, ale i prarodiče), s touto situací vyrovnávají takovým způsobem, aby byly následné ztráty a negativní důsledky co nejmenší, a zároveň aby bylo umožněno co nejuspokojivější žití po rozvodu. Toto období trvá minimálně dva, spíše i tři roky, během něhož musí všichni zúčastnění zvládnout mnoho úkolů. Mezi ně patří zejména přijetí skutečnosti, že manželství již zaniklo, tudíž i vše, co by se mělo v téhle souvislosti nadále řešit. Podstatné je získat jakýsi náhled na příčiny vedoucí k rozvodu. Oba rozvedení zůstávají i nadále rodiči, tudíž je potřeba mít na paměti především zájem svých dětí, aby tak strádali co nejméně. Vhodné je zaměřit se na utváření nového životního stylu i osobní identity.

Trvání psycho-sociálního rozvodu se neslučuje s délkou trvání toho soudního, můžeme ho rozdělit na pět fází, jenž se často prolínají, či se jedinec někdy vrací z jedné fáze do té předchozí. Začátek je vymezen tím, kdy si oba partneři přiznají, že se manželství skutečně nevydařilo a že jeho ukončení bude pro všechny méně nepříznivé, než nadále setrvání v něm. A to bez ohledu na to, nakolik si manželé rozvod přejí, či jestli vůbec si ho přejí oba. Po této fázi přichází období všelijakých intenzivních emocí, jak je tomu popsáno výše. Po odeznění těchto silných pocitů může dojít ke třetí fázi, kdy je jedinec schopný bilancovat rozpad manželství, pohlížet na své vlastní chyby i ty bývalého manžela objektivně, než doposud, reflektovat celou situaci i momentálně narušenou vlastní identitu. Ve čtvrté fázi se člověk obrací od pohledu do minulosti k pohledu do přítomnosti, či nedaleké budoucnosti. Nastává čas pro utváření nové osobní identity a životního stylu. Zvládnutí těchto čtyřech fází umožňuje proniknutí do té závěrečné, jenž se vymezuje otevřeností k budoucnosti, současně tedy také k novým vztahům (Plaňava, 1994).

To, jak reagují na rozpad rodiny rodiče, ovlivňuje reakci dítěte. Pokud dítě u svého rodiče pozoruje projevy hněvu a nepřátelství, pravděpodobně bude vykazovat také takové reakce (Mack, 2001). Toto prožívání pak může negativně ovlivnit vztah mezi dítětem a rodiči, což potvrzují také Sobolewski a Amato (2007), jež uvádějí, že z dosavadních výzkumů vyplývá, že to, jaký vztah mezi sebou rodiče mají, ovlivňuje také vztah dítěte ke každému z nich. Mack (2001) doplňuje, že takové prožívání má dopad také na další

mezilidské vztahy dítě. Rodiče by se tudíž měli snažit o spolupráci v nejlepším zájmu svého dítěte, to se však rodičům málokdy povede. Dle Gjuričové a Kubičky (2009) by měla být spolupráce věcná, aby dítě nenabývalo dojem, že se rodiče k sobě znovu vrátí. Také Matějček a Dytrych (2002) upozorňují, že rodičovství ani jednoho z rodičů rozvodem nezaniká, rodiče by však měli pamatovat zejména na své povinnosti vůči dítěti, ne jen na svá práva.

V rozvodovém období se doporučuje u rodičů podpořit přijetí jejich vlastní zodpovědnosti, vést je k samostatnosti, pomoci jim vypořádat se se ztrátou a zaměřit se na budování nových cílů a pokusit se zabránit tomu, aby řešení věcných problémů (např. rozdělení majetku, placení výživného, úprava styku s dětmi) nebylo příliš ovlivněno jejich citovými problémy (Kratochvíl, 2000). Odborná intervence by měla být rychlá a spíše neformalizovaná. Rodiče by měla vést k důstojnému a ohleduplnému jednání. O uplatnění takového přístupu se snaží Cochemská praxe, jenž vznikla v Německu (Matoušek, 2014) a která se pomalu rozšiřuje také na našem území.

2.2 Situace v rodině po rozvodu

Podobně jako samotný rozvod je prožívané i období po rozvodu. Pokud jeden z manželů zůstává žít s dětmi a navíc ve stejném bytě, musí se vyrovnat hlavně s nepřítomností manžela. Ten z manželů, který se odstěhuje, trpí daleko více samotou, což často vede k rychlému vyhledávání nového vztahu, zejména, jedná-li se o muže. Období po rozvodu je často zatěžující také po straně ekonomické (Matoušek, Pazlarová a kol., 2014).

Rozvod s sebou přináší také nějaké ztráty, jenž mohou zúčastněné strany zasáhnout v různé míře. Jestliže dítě zůstane po rozvodu v péči u matky, můžeme zde zařadit ztrátu otce - otec již není s dítětem v každodenním kontaktu, možnost jeho výchovného působení se snižuje a to o to více, čím je dítě menší. Na dálku rodič nemůže dítěti přinášet příliš velký pocit bezpečí a jistoty. Postavení otce se po rozvodu modifikuje, bez ohledu na to, zda si rozvod přál, či nikoliv. Čím dříve se dokáže s touto nově nastalou skutečností smířit, tím lépe pro všechny, zejména pro dítě. Obdobně můžeme hovořit o ztrátě matky, jestliže dítě zůstane v péči u otce. Určitá ztráta matky však přichází i v případech, kdy s ní dítě zůstává po rozvodu žít. Může totiž zažívat různé nejistoty – zda dokáže sebe i dítě ekonomicky zabezpečit, zda zvládne dítě sama vychovávat, zda si ještě někdy najde muže,

který jí bude dobrým partnerem, ale zároveň také zvládne roli nevlastního otce apod. Porozvodové ztráty se týkají také širší rodiny, neboť i prarodiče se musí například přizpůsobit v trávení času se svým vnoučetem tomu, jak se dítě navštěvuje se svým vzdáleným rodičem atp. (Plaňava, 1994).

Vztah mezi rozvedenými manželi může být ještě dlouho po rozvodu velmi konfliktní. Dle Cartwrighta a Gibsona (2013) dochází k vyššímu výskytu konfliktů mezi bývalými partnery tehdy, jestliže jeden z nich začal nový partnerský vztah brzy po ukončení jejich rozchodu, kdy ještě nebyly úplně vyřešené otázky ohledně kontaktu s dítětem, rozdělení majetku, a na obou stranách ještě zaznívaly intenzivní emoce. To, do jaké míry spolu rodiče dokáží po rozvodu spolupracovat, však může značně ovlivnit vztah dítěte ke vzdálenému rodiči (Horská & Lacinová, 2015).

Po rozvodu se může značně změnit chování rodiče vůči dítěti. Někdy z jeho strany dochází k nadměrnému zaměření na dítě, kdy se rodič úzkostlivě snaží, aby dítě nijak nestrádalo, a snaží se mu rozpad rodiny všemožně vynahradit. V opačném případě může mít rodič na dítě zvýšené a nereálné nároky, aby sám sebe i okolí přesvědčil o tom, že vše i výchovu zvládá bez problémů sám a nic hrozného se vlastně neděje (Matějček, 1992).

To, jak rodiče i děti porozvodovou situaci zvládnou, často ovlivňuje také širší rodina. Může být zdrojem velké opory či vzbužovat a rozvíjet v rozvedeném rodiči i v dítěti řadu nepříjemných pocitů, byť to většinou nedělá se špatným záměrem. Určitě je přínosné, pokud někdo z rodiny občas pomůže rodiči něco vyřídit, obstarat, pohlídat dítě apod. Pokud po rozvodu zůstane dítě v péči u matky, je vhodné, když je i tak pro dítě na blízku nějaký stabilní pokrevní zástupce mužského pohlaví, ať už se jedná o dědečka či strýce. Prarodiče by se však měli vyhnout nadměrné péči o svého rozvedeného potomka, kdy se k němu budou chovat jako k přerostlému dítěti, začnou mu organizovat život, přehnaně ho litovat či kritizovat, dělat z něho neschopného člověka apod. I když se často snaží pouze pomoci, může vést takovéto chování k nemalým sporům, jenž nikomu neprospějí. V údobí kolem rozvodu, kdy nejsou děti ani rodiče v nejlepším psychickém rozpoložení, se nedoporučuje děti ze strany prarodičů nijak rozmazlovat a projevovat jim velkou lítost, ale spíše svým chováním dávat najevo, že se nic moc hrozného neděje. Situace je většinou taková, že po rozvodu bývají větší komplikace ve vztahu mezi rozvedeným a vlastními rodiči, než ve vztahu s rodiči ex-manžela. I když můžou mít na rozvod jakýkoliv pohled, děti by do toho neměly být nijak zatahovány a kontakt

s vnoučaty by měl zůstat tímto nepoznamenaný – a to jak ze strany prarodičů, tak ze strany rodičů (Plaňava, 1994).

2.3 Dopad rozvodu na dítě

Pokud dochází k rozpadu rodiny, rodiče jsou často naplno zaměstnání svými vlastními problémy a pocity. Často si tak ani neuvědomí, jak celou situaci prožívá dítě (Pöthe, 1996), jenž zakouší období stresu, napětí a nejistoty. Reakce dítěte na rozvod je závislá také na jeho pohlaví, věku (Lovasová, 2005) a duševní zralosti (Pöthe, 1996). To, jak se dítě dokáže na porozvodovou situaci adaptovat, ovlivňuje také čas, jenž uběhl od rozvodu, jaký vztah mělo dítě s rodiči před rozvodem, u koho zůstalo v péči, jakou podobu má kontaktu mezi dítětem a vzdáleným rodičem, úroveň kvality života, nové partnerské vztahy rodičů apod. (Schaffer, 1994). Hetherington (1991, in Michalčáková, 2007, 63) uvádí, že novým výzvám a stresujícím událostem se dokáží lépe přizpůsobit děti s „*vnitřním místem kontroly, vysokým sebehodnocením, snadným temperamentovým typem, inteligencí a se se smyslem pro humor*“.

Předškolní děti mohou začít vykazovat regresivní chování, kdy se např. začnou opět pomočovat, i když se už dávno naučily docházet na toaletu. Děti mladšího školního věku si často přejí, aby spolu rodiče nadále zůstali, zlobu a výčitky cítí převážně k tomu rodiči, jenž rozvod iniciuje, bez ohledu na důvody vedoucí k tomuto rozhodnutí (Pöthe, 1996). Dle Matějčka (1992) se obecně nejméně příznivé reakce na rozvod vyskytují u dětí ve středním školním věku, kdy často viní za rozvod jednoho z rodičů a jsou také vnímavější k sexuálním a erotickým projevům (Matějček, 1992). Až starší děti dokáží lépe vnímat, kdo nese jakou vinu a spíše se přikloní k tomu rodiči, jenž je v roli oběti a nestaví se k rozvodu zcela odmítavě (Pöthe, 1996). Michalčáková (2007) však uvádí, že se výzkumné studie neshodují v tom, v jakém věku děti zvládají rozvod nejhůře (Michalčáková, 2007). Dle Schaffera (1994) chlapci prožívají rozvod rodičů citlivěji, než dívky a přizpůsobení se nové situaci si u nich žádá více času.

Mezi nejčastější psychické reakce dětí na rozpad rodiny patří strach, smutek a deprese, ale také představy o vlastní vině a pocity zavržení (Kratochvíl, 2000). U dítěte se mohou objevit dále projevy úzkosti, problémy se spánkem, poruchy pozornosti, narušení sociálních kontaktů, zvýšená agresivita atd. Dojít může také k výchovným a prospěchovým obtížím ve škole či ke snížené sociální adaptabilitě (Plaňava, 1994). Časté jsou také

odlišnosti v zacházení rodiče (sledované zejména u matky) s dítětem. Může se jednat např. o úbytek komunikace, trávení společného času, nižší četnost citových projevů, méně důsledné dodržování denního režimu dítěte atd. (Matějček, 1992). Je nutné si však uvědomit, že řada z uvedených obtíží a problémů je často pouze dočasného rázu a vznikají jako bezprostřední reakce na rozvodovou situaci (Plaňava, 1994; Schaffer, 1994). K jejich zmírnění dochází často již po prvním roce po rozvodu, převážně ve spojitosti s novou známostí rodiče. Po deseti letech po rozvodu nejsou u dětí ve většině případů znatelné psychické obtíže, přesto se mnozí autoři domnívají, že zkušenost s rozvodem rodičů ovlivňuje jedince do určité míry po celý život v utváření svých vlastních partnerských vztahů – buď může být ve výběru partnera obezřetnější, aby se sám v takové situaci jednou neocítl, či se naopak důsledkem této obavy může vyhýbat navázání trvalejšího a hlubšího partnerského svazku (Matějček, 1992). Někdy rodiče ani jiní příbuzní nepoznají, co se v dítěti odehrává a mylně se domnívají, že celou situaci zvládá bez problémů. Důsledky rozvodu se však u něho můžou projevit až s přibývajícím věkem a časovým odstupem, právě v rámci partnerského chování (Matějček & Dytrych, 1994). To, jak dítě bude rozvod prožívat, však záleží zejména na okolnostech rozvodu (Plaňava, 1994). Tady je tedy důležité apelovat na odpovědnost obou rodičů za své potomky a jejich duševní prožívání.

Významné je, co se vlastně dítě o okolnostech rozvodu dozví a jakým způsobem. Dítěti by měly být sdělovány informace pravdivé, pouze však ty nezbytné a přiměřené věku dítěte. Jako nejvhodnější se jeví počkat se sdělením až na dobu, kdy je jasné, že společné soužití je definitivně u konce. Důležité je vybrat takovou situaci, kdy nikdo nikam nespíchá a dítě je tak poskytnutý dostatečný prostor pro jeho otázky. Ideální je, když jsou oba manželé schopni oznámit to dítěti společně, bez jakéhokoliv vyčítání a obviňování. V opačném případě by si měli oba rodiče promluvit s dítětem každý zvlášť. Každý rodič by měl mluvit v souvislosti s rozvodem sám za sebe a o tom druhém se zmínit co nejméně. Pokud je potomků více, než jen jedno, měli by být informováni všichni společně a posléze by si měli rodiče promluvit také s každým zvlášť (Plaňava, 1994).

Rodiče jsou většinou ovlivněni silnými emocemi, svými vlastními zraněními ze vztahu a jeho konce, někdy se snaží získat dítě na svou stranu a poštvávat ho proti druhému rodiči, což je pro dítě o to více stresující. Plaňava (1994) varuje před vymizením generační hranice, kdy si rodič snaží prostřednictvím svěřování a sdělování různých informací vytvořit s dítětem koalici proti druhému rodiči, či chce tímto způsobem odlehčit vlastnímu svědomí. Dítě může být také vystaveno konfliktu loajality, jestliže je jedním

rodičem trestáno za projev pozitivního vztahu k druhému rodiči. A někdy rodič využívá dítě jako prostředek pro opakované připoutání si vzdalujícího se (ex)partnera. Prekopová a Schweizerová (2015) upozorňují, že ani jeden z rodičů by neměl dítě zatahovat do žádných lží, ani se z něho snažit vytáhnout informace, které by mohl použít jako důkazy proti druhému rodiči. Barker (2012) uvádí, že se partneři často dopouští té chyby, kdy se snaží před dítětem kritizovat toho druhého a hledat na něm chyby, přičemž se dožadují podpory dítěte. Satirová (2006) připomíná, že nejdůležitějším úkolem dospělých je nezatěžovat dítě problémy, které mají mezi sebou. Matějček a Dytrych (2002) uvádějí, že pokud se rodič (či někdo jiný z rodinných příslušníků – např. prarodiče) snaží shazovat před dítětem toho druhého rodiče, přesvědčit dítě o jeho špatných vlastnostech a o jeho neschopnosti, bezpochyby se to odrazí v budování identity dítěte, v jeho sebevědomí a dalším vývoji jeho osobnosti. Autoři doporučují, aby se rodiče snažili zamezit vzniku nepřátelství mezi nimi, popřípadě se ho snažit co nejdříve zrušit v zájmu jejich dítěte. Společně by se měli podílet na tom, aby si dítě zachovalo příznivý obraz jich obou. Matějček (2013) dodává, že pro budování pozitivní identity dítěte je přínosné, pokud se rodiče před dítětem občas zmiňují o těch dobrých věcech, které se odehrály dávno před rozvodem – např. jak se na dítě těšili, či zmínky o druhém rodiči, ze kterých vyplývá, že se měli vzájemně rádi, chovali k sobě úctu a náklonnost. Dle Prekopové a Schweizerové (2015) je vhodné, když se rodič dokáže radovat společně s dítětem na návštěvu jeho druhého rodiče a po návštěvě ho nechá povídat o svých hezkých prožitcích. Rodiče by se měli společně postarat o to, aby návštěvy u toho rodiče, se kterým již dítě nebydlí, byly pravidelné. To dítěti totiž pomůže znovu získat pocit stability a jistoty. Čím dříve začnou návštěvy probíhat bezkonfliktně a na základě vzájemné úmluvy, tím lépe se dítě dokáže vypořádat s rozvodovou situací (Plaňava, 1994).

V rámci negativních dopadů rozvodu na dítě, se někdy hovoří o tzv. syndromu zavrženého rodiče (Parental Alienation Syndrome), který spočívá v obtížích mezi dítětem a jedním z rodičů jako důsledek vysoce konfliktního rozchodu partnerů, kdy jeden z nich s dítětem manipuluje a očerňuje před ním toho druhého, aby tak docílil odcizení a neopodstatněného odmítnutí rodiče ze strany dítěte (Gardner, 1985, in López, Iglesias & García, 2014). Jedná se o poruchu, jenž vyvstává převážně v souvislosti svěřením dítěte do péče, kdy se rodič snaží využít přízeň dítěte ve svůj vlastní prospěch a vyhrát tak soudní spor. Zavrhování rodiče není skutečně opodstatněné, nedochází z jeho strany k nijak závažnému poškozování dítěte, jako by tomu bylo třeba v případě týrání či sexuálního

zneužívání. Aby se skutečně jednalo o tuto poruchu, musí se u dítěte projevit dané symptomy, ke kterým ne vždy dochází, i když zavrhuující rodič k tomu vynakládá značné úsilí. Výsledkem tohoto syndromu může být celoživotní zpřetrhání vztahu mezi dítětem a vzdáleným rodičem. Naopak, pokud byl vztah před rozvodem mezi tímto rodičem a dítětem pozitivní a silný, je dost možné, že i přes značnou snahu druhého rodiče k syndromu nedojde (Gardner, 2010).

Dle Gjuričové a Kubičky (2009) by se rodiče po rozvodu měli snažit podporovat zájmy dítěte, pokud možno neměnit školu ani jeho prostředí a podpořit jeho vztah k odloučenému rodiči i k dalším příbuzným. I zde by však měla existovat určitá vyváženost. Matějček a Dytrych (2002) varují před přehnanou snahou splnit dítěti každé přání a zahrnováním všelijakými materiálními dárky, aby si ho tak získali či se mu snažili vykompenzovat rozpad rodiny. Pro dítě je daleko důležitější pocit jistoty a bezpečí, tedy uspokojení jeho citových potřeb. Dle Plaňavy (1994) lze dítě uvést do nejistoty právě také přemírou péče a zájmu, kdy se s ním rodič snaží být v nepřetržitém kontaktu, aby si ho tak k sobě připoutal. Matoušek, Pazlarová a kol. (2014) upozorňují na riziko při tzv. střídavé péči, kdy dítě je vždy u jednoho z rodičů jen do té doby, pokud se rodič chová podle jeho představ – nic mu nezakazuje, nic od něho nevyžaduje apod., pokud mu rodiče dovolí zneužívat takto dané situace.

Rozvod dítěti přináší pozměnění jeho vztahu k rodiči, transformaci rodinného uspořádání, vymezení odlišné náplně rolí jednotlivých členů, i té vlastní (Bartošová & Slepíčková, 2009). Čím méně změn rozvod dítěti přinese (ať už se to týká vztahu s rodiči, finanční situace, změny bydlení, školy apod.), tím lépe se s ním dokáže vypořádat (Schaffer, 1994).

Schaffer (1994) uvádí, že daleko horší dopad na dítě mají konflikty rodičů, než samotný rozvod a z něho plynoucí odloučení. Bartošová a Slepíčková (2009) dodávají, že rozvod nemusí být vnímán dítětem pouze negativně, a to zejména, jestliže v období před rozvodem bylo pro něho emocionálně náročné a plné nejistot. Pokud rodiče dokáží v období rozvodu adekvátně reagovat na potřeby dítěte, může být rozvod spíše přínosnou zkušeností.

3 Nevlastní rodina

Nevlastní rodina je jedinečným a komplexním rodinným systémem, jenž se vyznačuje odlišným složením, strukturou a vývojem, oproti jiným rodinným uspořádáním (Furrow & Palmer, 2007). Pokud mluvíme o pojmech vlastní a nevlastní, máme tím na mysli pokrevní (ne)příbuznost, vlastní rodič je tedy ten biologický.

Kromě názvu nevlastní rodina se můžeme setkat v literatuře také s dalším pojmenováním, např. doplněná rodina, smíšená rodina, nová rozšířená rodina, rekonstruovaná rodina, patchworková (sešívaná) rodina, komponovaná rodina či znovusložená rodina. Někteří autoři se záměrně vyhýbají názvu nevlastní rodina kvůli jeho negativní konotaci, jedná se však v běžné společnosti o název pro takto uspořádanou rodinu nejrozšířenější. A jelikož mým přáním je, aby tato diplomová práce posloužila právě těmto rodinám, zvolila jsem termín nevlastní rodina i v jejím názvu pro možnost okamžitého porozumění obsahu této práce.

V anglické terminologii se můžeme setkat v souvislosti s nevlastními rodinami také s různorodým pojmenováním, pod každým se však rozumí trošku něco jiného. Sobotková (2007) uvádí tyto názvy: *remarried families* - jedná se o rodiny, kdy alespoň jeden z partnerů už uzavřel v minulosti manželství, nutně z něho však nemusí mít žádné potomky; *stepfamilies* – aspoň jeden z partnerů má v péči vlastní dítě či děti z předchozího sňatku a nyní je sezdáný s jiným partnerem; *blended, dual families* – partneři spolu uzavřou sňatek, přitom oba mají děti z předchozího manželství, které přivádí do nově vzniklé rodiny; *stepfathers families* – jedná se o nejvyskytovanější typ nevlastních rodin, kdy má žena vlastní děti z předchozího manželství a znovu se provdá. Můžeme se setkat také s názvem *repartnered families*, kdy si rodič žijící s dítětem najde nového partnera po rozpadu vztahu s druhým biologickým dítětem rodiče, jejich partnerství je však bez formálně stanovených manželských vazeb (Anderson & Greene, 2013).

Petrovská (<http://www.tretirodic.cz/>) přišla s novým pojmenováním pro nevlastního rodiče tzv. třetí rodič, když se sama do této role dostala a zjistila, že postrádá jasné pojmenování své role, které by nemělo negativní nádech. Otázkou však zůstává, jak naložit s tímto novým pojmenováním, když oba biologičtí rodiče budou mít svého partnera, se kterým se dítě bude dostávat do kontaktu – bude mít dva třetí rodiče? Nebo snad třetího a čtvrtého rodiče? Hlavní přínos této ženy však spočívá v loňském založení projektu Třetí rodič a první Asociace třetích rodičů u nás, což umožňuje nevlastním rodičům, aby se

stýkali s ostatními lidmi v podobné situaci, předávali si své vlastní zkušenosti, sdíleli spolu pocity, hledali společně řešení svých problémů a získávali potřebné informace.

Z výše popsané anglické terminologie je patrné, že někdy může nevlastní rodina obsahovat velký počet členů, jenž původně pocházejí z rozdílných nukleárních rodin. Život uvnitř této rodiny však ovlivňují také nejrůznější příbuzní, jejich počet může být opět velmi vysoký, což může přizpůsobení se členům rodiny na takto nově vzniklou rodinnou situaci značně ztěžovat. Dítě v nevlastní rodině tak získává širokou síť nových vztahů, má mnohdy obrovský počet vlastních i nevlastních příbuzných a často je jediným pojátkem nejrůznějších osob. Bartošová a Slepíčková (2009) uvádí, že všichni tyto příbuzní však mají vliv na budování identity dítěte a vymezení jeho rolí v rámci rodiny. Dle Satirové (2006) tyto rodiny mají na začátku velké handicap. Uvědomění si těchto překážek však napomáhá k jejich překonání a produktivnímu využití. Dospělí by si nejprve měli srovnat v hlavě, proč jim předchozí manželství nevyšlo, co nejvíce věcí z toho pochopit a také se z nich poučit.

Plaňava (1986) zdůrazňuje, jak je důležité si uvědomit, že nově vzniklá rodina není tou stejnou dřívější rodinou, ale rodinou jinou. Je potřeba pracovat na budování vlastního životního stylu. Stanovit si vlastní pravidla, vytvořit si své rituály a zvyklosti, dodržovat vlastní tradice a ceremoniály. Důležitou úlohou rodičů v nevlastní rodině je vytvořit stabilní a vydařené manželství a zajistit, aby dítě takto vnímalo i život v rodině.

Lidé, kteří se po rozvodu chystají založit novou rodinu, by měli mít na paměti některé mýty, zejména.: *„Druhá manželství jsou lepší než první, Po překonání rozvodového období je pro děti již všechno v pořádku, Miluje-li nový partner mne, bude mít rád i moje děti.“* (Gjurič, 1983, in Kratochvíl, 2000, 202). Partneři mají mnohdy nerealistická očekávání týkající se okamžité lásky a šťastného rodinného života (Pacey, 2005). Také Gjuričová a Kubička (2009) upozorňují, že ze snahy o okamžité nastolení klidného a normálního žití pramení problémy.

V některých případech se muž, jenž odejde od rodiny, citově odpoutá také od dětí a veškerou pozornost věnuje jen své nové rodině. Často však zájem o děti přetrvává, nezřídka navíc vzrůstá (Kratochvíl, 2009). Je třeba si uvědomit, že pokud se vzdálený rodič o dítě stále zajímá, do životního stylu nové rodiny se to nezbytně promítne. Pořád hraje v životě dítěte významnou roli a nelze ho od dítěte odštíhnout (Plaňava, 1986). Na výchovu a vývoj dítěte působí rodiče nevlastní i vlastní – může se jednat o čtyři dospělé

(matka dítěte se svým partnerem a otec dítěte se svou partnerkou). Pokud má však např. žena více dětí z dřívějšího a navíc s různými muži, jenž se i nadále podílí na výchovném působení dítěte, může být o to těžší vychovávat všechny ty děti v nově utvořené rodině takovým způsobem, aby to vyhovovalo všem vzdáleným rodičům. Satirová (2006) upozorňuje, že je potřeba zamezit protichůdným příkazům ze strany dospělých k dítěti. K tomu je potřeba otevřená a upřímná komunikace mezi dospělými a vyhrazení času k tomu, aby si od dítěte zjistili, co po něm ti druzí dospělí vyžadují, co dělají, na čem se shodují a neshodují. Dítě by se mělo cítit svobodně v tom, co jednotlivým dospělým může sdělit, nemělo by být dospělými naváděno, aby některé věci neříkalo.

3.1 Typy nevlastních rodin

Satirová (2006) rozlišuje tři typy doplněných rodin: 1. žena s vlastními dětmi a nevlastní otec, 2. muž s vlastními dětmi a nevlastní matka, 3. muž, žena a jejich děti z předchozího partnerství. Těmto typům nevlastních rodin se budeme věnovat podrobněji v následujících podkapitolách.

3.1.1 Žena s dětmi a nový partner

Rozvedená žena s dětmi si může najít svobodného partnera, jenž nemá žádné vlastní děti a ani dřívější zkušenost s manželstvím. V takovém případě pro něho může představovat obtíže nezkušenost s otcovskou rolí. Dle Kratochvíla (2009) se však jedná o vcelku příznivou variantu, jelikož muž nemá jiné závazky a ani ho nemusí trápit pocity viny plynoucí z odchodu od vlastních dětí.

Druhou možností je, že si rozvedená žena s dětmi najde partnera, který má taktéž zkušenost z předchozího manželství i vlastní děti. Tyto své děti může mít ve vlastní péči, kdy tedy žijí pod jednou střechou se svými nevlastními sourozenci a jsou spolu v každodenním kontaktu. Každý z partnerů může mít jiný styl a způsoby výchovy, mezi kterými může vznikat značný nesoulad. Dle Kratochvíla (2000) je obtížné dojít k zharmonizování. Další obtíže způsobuje upřednostňování toho či onoho dítěte, ať už se jedná o upřednostňování reálně existující, či vnímané. Další možností je, že děti jsou ve střídavé péči či v péči své biologické matky. Tehdy záleží, jak často se se svým otcem vídají, jestli ho navštěvují u něho doma v nějakých pravidelných intervalech či spíše

sporadicky, nebo zda se s otcem navštěvují pouze na místech mimo jeho nový domov a rodinu. Kratochvíl (2009) poukazuje na to, že muž může mít pocity viny, že od svých dětí odešel a nyní vychovává nevlastní děti, a proto se jim to může snažit vynahrazovat nadměrnou pozorností a péčí v době, kdy je s nimi. Takhle však může docházet k pocitům žárlivosti jak na straně partnerky, tak nevlastních dětí, kteří jsou ochuzováni o pozornost biologickými dětmi muže. Tato nespokojenost z jejich strany znesnadňuje mužovo začleňování do nově vzniklé rodiny.

Dle Kratochvíla (2000) je role nového manžela ve vztahu k dětem náročná, daleko těžší, než role vlastního rodiče. Děti může být vnímán jako vetřelec, jelikož se s ním musí dělit o matčinu pozornost. Děti nemusí přijímat jeho autoritu, což mu způsobuje obtíže v rámci výchovného působení na děti. Proto se ve výchově může distancovat a nechávat ji na matce dětí, následně však může svou ženu kritizovat za to, jak si ve výchově počíná. Pokud nový manžel kritizuje chování dětí, jeho žena tuto kritiku může vnímat osobně. Do vytvářených vztahů často také vstupuje biologický otec dětí.

Dle Satirové (2006) je někdy ztížené začleňování muže do rodiny způsobené ze strany ženy. Může se chovat ke svým dětem majetnický a partnerovi nedává prostor, aby do rodiny přinesl svůj pohled a přístup k věcem. Může mít pocit, že by dětem a vztahu mezi nimi nerozuměl či ho jen nechce zatěžovat výchovou dětí. Občas také může pociťovat loajalitu vůči biologickému otci dítěte. Kratochvíl (2000) však uvádí, že manžel si může připadat odsunutý na vedlejší kolej, a jestliže jeho postavení ani fungování v jeho nové rodině není podle jeho představ, může pociťovat tenzi. K zmírnění tohoto stavu může vést narození vlastního potomka či potomků, někdy však dochází ještě ke zhoršení situace, existují-li problematické vztahy mezi nevlastními sourozenci. Dle Kratochvíla (2009) je vhodné, když se může nevlastní otec na výchově dítěte spolupodílet a není postavený do pozice, kdy může dítě pouze chválit, ale nikoliv trestat či vyjádřit svůj nesouhlas ohledně výchovy. V takovém případě se jeho potlačované agresivní pocity mohou projevit v dalších sférách manželského života. Zde však hraje roli, zda postavení a vliv vlastního otce vůbec nastolení takové situace umožňuje.

Někdy je přístup ženy spíše opačný a žena očekává, že její partner si získá u dětí takovou autoritu a vliv, které sama u dětí postrádá (Satirová, 2006). Plaňava (1986) klade velký důraz na to, aby nevlastní otcové dali všemu dostatečný čas. Pokud se partner snaží hned na začátku ujmout vedení, dochází ke zbytečným komplikacím mezi ním a dítětem

(Satirová, 2006). Někteří muži však nesou těžce, mají-li se ženě v čemkoliv podřídit. Rozhodování ženy ohledně výchovy a péče o děti pro ně tak může představovat nesmiřitelný boj, což nijak nepřispěje v budování dobrých rodinných vztahů (Plaňava, 1994).

3.1.2 Muž s dětmi a nová partnerka

Sice už tomu není stejně jako dřív, kdy děti po rozvodu dostávala tak nějak automaticky do péče žena, stále však je takových případů, kdy po rozvodu vychovává dítě muž, ve srovnání s ženami daleko méně, a tudíž i v oblasti výzkumné stojí takový typ nevlastní rodiny spíše v pozadí. Přesto se však o něm alespoň krátce zmíníme.

Někdy bývá příčinou rozvodu mužova milenka, se kterou muž následně po rozvodu založí novou rodinu. Někteří se začnou o dítě ze svého předchozího sňatku zajímat velmi málo, či vůbec, jsou s ním v kontaktu velmi zřídka a nijak se nestarají o své rodičovské povinnosti. Jiní však mají i nadále skutečný zájem a s dítětem se chtějí vídat často a pravidelně (Plaňava, 1994).

Pokud má dítě z předchozího vztahu v péči otec, měl by pamatovat na to, že dítě potřebuje čas, aby se mohlo se změněnou situací vyrovnat, k čemuž mu může napomoci jemu věnována péče otce (případně třeba babičky), aby mohlo nabýt zpátky nějakou jistotu a víru v trvalé a stálé lidské vztahy. Brzké soužití spolu s otcovou partnerkou není tedy příliš žádoucí. Koneckonců i pro jeho partnerku by znamenalo tak včasné dostání se do role nevlastní matky daleko více obtíží (Plaňava, 1994).

Otcova nová partnerka je vystavena mýtu o zlé maceše. I zde platí, že je potřeba ponechat vytváření kladného vztahu dostatečný čas. V opačném případě se děti mohou cítit pod tlakem, na což reagují odtážením a vzdorem (Kratochvíl, 2009). Přesto se však stává, že znovu oženěný otec od své nové ženy zpočátku očekává převzetí tradiční role pečující osoby, což vede ke zvýšenému napětí a negativitě mezi nevlastní matkou a nevlastním dítětem, jenž nestojí o nahrazení své biologické matky (Henderson & Taylor, 1999). U dětí se může vyskytnout tzv. konflikt loajality, kdy odmítají lásku otcové partnerky, aby tak zůstali věrní své biologické matce. Jejich nevlastní matka se tak ocitá v obtížné pozici, může si připadat zraněná, dotčená a zklamaná, někdy také odstrčená. V takové situaci se občas nevlastní matky uchylují k soupeření o partnerovu pozornost, což vede ke zvyšování

napětí (Kratochvíl, 2009). Muž se tak může dostávat do nepříjemného konfliktu, kdy neví, čí straně vyhovět dřív.

3.1.3 Nový vztah vdov a vdovců s dětmi

Poněkud atypickým typem nevlastní rodiny je založení nové rodiny po ovdovění jednoho z partnerů. K ukončení předešlého vztahu nedošlo dobrovolně, ale důsledkem úmrtí přechodného partnera, se kterým se ostatní členové rodiny musí vyrovnat. Zesnulý partner nemůže přímo ovlivňovat život nové rodiny, oproti vzdálenému rodiči, ale pozůstali k němu často pociťují i nadále pozitivní vztah, který může výrazně ovlivňovat vytvoření vztahu k novému partnerovi v rodině.

Pokud člověk ovdoví a navíc měl spokojené manželství, jen těžko se ubrání srovnávání nového partnera s tím zesnulým (Kratochvíl, 2000). Nový partner je tak v těžké pozici, kdy se často potýká s myšlenkami, že se mrtvému manželovi nemůže nikdy vyrovnat a dětem nikdy nemůže zcela nahradit jejich biologického otce. Kratochvíl (2009) upozorňuje, že vdovy a vdovci by se měli snažit nedávat za vzor svého zesnulého partnera tomu nynějšímu, neboť tak může docházet k napětí a nespokojenosti. Satirová (2006) uvádí, že také nový partner může reagovat přecitlivěle na zmínky o tom, jaké to bylo v minulosti. Oba noví partneři by měli umět přijmout, že tady někdo už žil a měl zde své místo.

Jestliže dítěti zemřel jeden z rodičů, o to hůře si může hledat vztah k nevlastnímu rodiči, jelikož se snaží o zachování věrnosti k tomu zesnulému (Gjuričová & Kubička, 2009). Lásku k novému rodiči by mohlo pociťovat jako vlastní zradu.

3.2 Vztahy mezi členy nevlastních rodin

V rámci této podkapitoly se zaměříme na vztahy mezi jednotlivými členy, to znamená na tzv. vnitřní vztahy rodiny.

Jestliže oba partneři mají dítě či děti z předchozího vztahu, dochází tak k nelehkému sloučení dvou rozdílných rodinných systémů, kdy každý z nich má svou vlastní historii, vzpomínky i hodnoty. Na začátku takto utvořené smíšené rodiny se staví do popředí často protichůdné potřeby jednotlivých členů (Pacey, 2005), což může pozitivní

utváření vztahů značně narušovat. Novák a Průchová (2005) varují, že často nejsou v souladu očekávání a následná realita, jak bude společné soužití nevlastní rodiny vypadat. Vlastní i nevlastní rodiče by se měli snažit nemít příliš velká očekávání, aby se tak vyhnuli případnému zklamání.

Vytváření vztahů mezi členy nově vzniklé rodiny může být negativně ovlivněno zejména dvěma mýty: „*mýtem zlé macechy, nevlastní matky (the evil stepmother myth) a mýtem okamžité lásky (the myth of instant love)*“ (Sobotková, 2007, 180). Roli zlé macechy můžeme spatřit v pohádce o Popelce či Sněhurce, kdy ke své nevlastní dceři necítí žádnou lásku, ale spíše nenávisť a zášť. V jednom filmu dokonce zlá macecha odpovídá na otázku své nevlastní dceři, zda ji někdy měla ráda, že trn oku nelze milovat. Druhý mýtus představuje zcela opačnou situaci a předpokládá, že nevlastní rodič musí své nevlastní dítě automaticky a ihned milovat, nejlépe jako své vlastní, když přece miluje i jeho rodiče. To samé mýtus vyžaduje i od dítěte – náhlou a silnou lásku ke svému novému třetímu rodiči. Láska je však něco, co nelze nijak vynucovat – ani od dospělých, ani od dětí. Sobotková (2007) uvádí, že druhý z uvedených mýtů může u nevlastních matek vyvolávat stres, jelikož jejich očekávání, co by měly k dítěti cítit, není v souladu s realitou a namísto toho jsou překvapené svými ambivalentními pocity.

Do utváření vztahů mezi členy nevlastní rodiny vstupuje mnoho proměnných: osobnost nevlastního rodiče, jeho mýty, předsudky, postoje k výchově. Dále však také jeho světonázorové a morální postoje, partnerské a rodičovské (ne)zkušenosti, touha po vlastním dítěti či srovnávání nevlastních dětí se svými idealizovanými dětmi, vztah ke své partnerce/partnerovi, postavení biologického rodiče, nevlastních dětí a vlivy z okolí, ať už ze strany příbuzných, přátel či známých (Novák & Průchová, 2005). Přijetí nového partnera ovlivňuje také doba od rozvodu do jeho příchodu do rodiny (Matějček & Dytrych, 2002).

Nevlastní rodič se v rodině často setkává s mnohými věcmi, které pro něho nemusí být příjemné. Ostatní členové rodiny mají společnou historii, ke které se váží mnohé zážitky, vtipy apod. Dle Satirové (2006) mohou během dne zaznít různé hlášky, které se vážou k něčemu z minulosti a kterým všichni dobře rozumí, až na nevlastního partnera. V takovém případě může mít pocit, že je z něčeho vynecháván, že mu do toho nic není, a že možná ani ostatní nechtějí, aby to věděl. To ho staví do odstrčené pozice. Co však

může ovlivnit je to, jak sám na to bude reagovat. Autorka doporučuje ptát se na to, čemu nerozumí.

Ze strany dítěte k nevlastnímu rodiči vstupuje také řada vlivů – dědičných, výchovných i sociálních. Dítě si může z počátku nevlastního rodiče idealizovat, kvůli čemuž může být po čase zklamáno. Také záleží, jaké postoje vůči nevlastnímu rodiči zaujímá okolí (přátelé, příbuzní, biologičtí rodiče), vztah s vlastními rodiči, osobnost dítěte, neporozumění, nezvyk, věk dítěte a z toho plynoucí výchovné obtížnosti, pohlaví dítěte (Novák & Průchová, 2005), osobnost biologických rodičů, uplynulý čas od rozpadu nukleární rodiny, podoba partnerského vztahu mezi biologickým rodičem a jeho novým partnerem, spokojenost rodiče v tomto vztahu apod. (Matějček, 1992).

Na straně biologického rodiče je potřeba vzít v úvahu jeho osobnost, výchovné postoje, partnerskou historii (zkušenosti a citová zklamání z předchozích vztahů), očekávání vůči partnerovi ve výchově dítěte, pracovní vytížení, postoj k současnému i bývalému partnerovi, spokojenost s vývojem situace v nově vzniklé rodině, nereálné představy atd. (Novák & Průchová, 2005). Matějček a Dytrych (2002) také upozorňují, že matky mají tendenci nadhodnocovat pozitivní projevy dítěte vůči jejich novému partnerovi, zatímco těm záporným projevům příliš nepřikládají význam. Ve vztahu k biologickému otci dítěte to bývá zpravidla naopak – tam si spíše všímají těch negativních a přehlízejí ty pozitivní.

Partneři by si měli být také vědomi, že na dítě působí jejich projevovaná vzájemná citová náklonnost (něžné oslovování, dvojsmysly, náznaky, doteky, pohledy apod.). Reagují na ně různě, také v kontextu svého věku. Můžou pociťovat strach, že tím přijdou o lásku svého rodiče, můžou být projevy také znechucení. Zpravidla však platí, že tyto projevy by měly být zcela upřímné – projevy chování by mělo být v souladu s tím, co k sobě partneři cítí, což by mělo vědět také dítě. Projevy vzájemné náklonnosti jsou součástí zdravého rodinného života a není třeba se za ně stydět. Intimní věci by se však měly odehrávat jen mezi partnery a měly by zabránit jakémukoliv možnému odhalení ze strany dětí (Matějček & Dytrych, 2002).

Pokud došlo k utvoření nové rodiny poměrně rychle a jednotliví členové neměli dostatek prostoru na to, aby se vyrovnali s rozpadem předchozí rodiny a se ztrátami, který jim tento rozpad přinesl, může být žádoucí vyhledat pomoc terapeuta. Ten se může zaměřit

na práci s truchlením a ztrátami každého člena, aby tak podpořil rozvoj identity nevlastní rodiny a soudržnosti mezi rodinnou minulostí a budoucností (Furrow & Palmer, 2007).

Významnými faktory pro resilienci (odolnost, pružnost) nevlastní rodiny je např. silný, stabilní vztah mezi partnery či manželi, dobré vztahy a vzájemná podpora mezi jednotlivými členy, společně strávený čas a rodinné rutiny, sociální podpora a rodinná odolnost, jenž funguje jako nárazník proti krizím. Rodinní příslušníci také často uvádí význam osobních charakteristik, jako je pozitivní pohled na život a silná osobnost. Spolupráce je vhodným prostředkem pro zvládání těžkostí a čelení výzvám, díky čemuž mohou členové získat přesvědčení, že své životy mají pod kontrolou (Greeff & Du Toit, 2009). Satirová (2006) apeluje na akceptování důležitých faktorů v nevlastní rodině, kterými je čas a trpělivost. Čas se jeví jako velmi významný i na základě zjištění Henderson a Taylor (1999), podle kterých se mezi nedávno vzniklou nevlastní rodinou a dlouhotrvající nevlastní rodinou ukazují značné rozdíly v rámci rodinného fungování. Pokud takto uspořádaná rodina už existuje nějakou dobu, dochází k lepšímu přijetí rolí a zodpovědnosti mezi jednotlivými členy rodiny. Prekopová (2014) dále připomíná význam empatie vůči ostatním členům rodiny, a dále vůli k respektu, toleranci a slušnosti, což však dle mého názoru je důležité v jakkoliv uspořádané rodině, pokud chceme předcházet zbytečným konfliktům.

3.2.1 Vztah mezi partnery

Pokud mají oba manželé již dřívější zkušenost s manželstvím, do toho dalšího je přivádí naděje, že tentokrát to vyjde, přesto však mají poněkud realističtější očekávání ohledně manželství. Jelikož mají možnost srovnání, mohou si být o to více vděční za to, co jim současné manželství přináší. Na druhou stranu již mají vytvořené své vlastní zvyklosti, které často nepadnou měnit, což může být zdrojem neshod mezi manžely (Kratochvíl, 2009). Dle Plaňavy (1986) může být zkušenost s předchozím manželstvím výhodou, pokud partneři zvládli veškeré psychorozvodové úkoly.

Pokud se dají dohromady dva lidé, kteří nemají děti, můžou se delší dobu vzájemně poznávat, dopřát si více času na utvoření nějakého závazku a uvážit rozhodnutí, kdy by bylo vhodné mít děti. Oproti tomu partneři, jenž už mají dítě z předchozího vztahu, většinou dospívají k utvoření závazku poměrně náhle a brzy (Pacey, 2005). Nemají tu možnost vzájemného poznávání před tím, než se stanou rodičem a nevlastním rodičem.

Ve stejný okamžik čelí výzvám, jenž přináší prohlubování jejich partnerského vztahu, a zároveň výzvám plynoucích z utváření vztahu s již žijícími dětmi (Cartwright & Gibson, 2013). Utváření nové rodiny si tak na ně žádá mnoho emocionálních nároků. Rozvíjení jejich intimity je znesnadněné přítomností dětí i zásahem vzdáleného biologického rodiče dítěte. To, jak se budou vztahy mezi členy v nevlastní rodině utvářet, závisí do značné míry na emoční zralosti, citlivosti a velkorysosti obou partnerů (Barnes et al., 1998, in Pacey, 2005). Pacey (2005) varuje, že pokud člověk založí novou nevlastní rodinu a přitom ještě není srovnaný se ztroskotáním svého posledního vztahu a stále v sobě nosí potlačované intenzivní negativní pocity, může to partnery zcela emocionálně oddělit. V takovém případě se terapeut může zaměřit na emoční zkušenost, což je velmi významné pro posílení vztahu mezi partnery, ale zároveň k tomu, aby byli také schopni lépe reagovat na potřeby dětí, jenž se nemusí pouze vypořádat se vznikem nové rodiny, ale také se ztrátami plynoucími z rozpadu původní rodiny (Furrow & Palmer, 2007).

Spory mezi partnery se mohou často týkat výchovy dětí. Matoušek (2003) uvádí, že pokud oba manželé mají dítě z předchozího manželství, často velmi obezřetně sledují, kolik ten druhý s jakým dítětem tráví kolik času, jak které dítě trestá a odměňuje. Stejně tomu bývá i tehdy, když jeden z partnerů má dítě z předchozího vztahu a společně mají další dítě (Matoušek, 2003). Dle Pacey (2005) je častým zdrojem konfliktů mezi otcem a nevlastní matkou rodičovská disciplína.

Jestliže jsou přítomny konflikty se vzdáleným rodičem dítěte týkající se kontaktu s dítětem či finančních záležitostí, může to přinést stres také do partnerského vztahu současných partnerů. Zejména, pokud se neshodují v tom, jakým způsobem se k problémům s bývalým partnerem postavit. Někdy se však partneři spolu nebaví o otázkách spolurodičovství (co-parenting) s druhým biologickým rodičem dítěte, což může být projevem přizpůsobování se životu nevlastní rodiny (Cartwright & Gibson, 2013).

Jak už bylo zmíněno, manželé či partneři v nevlastí rodině musí zvládat jednak rodinné vazby spojené s minulostí, jednat nové závazky plynoucí z utvoření nové rodiny, což dělá rodinu poměrně zranitelnou, a to zejména na počátku jejího vzniku. Pokud se rodina rozhodne vyhledat odbornou pomoc, terapeutická práce může spočívat především v objasňování hranic v rodinných vztazích a v podpoře intimity páru, což je nesmírně důležité pro rodinnou stabilitu (Furrow & Palmer, 2007). Pacey (2005) uvádí, že kvalita

partnerského vztahu má významný vliv také na kvalitu vztahu mezi nevlastním rodičem a nevlastním dítětem.

3.2.2 Vztahy mezi rodiči a dětmi

Nevlastní rodič může být osobou svobodnou, rozvedenou a bezdětnou, či mající dítě z dřívějšího svazku, jenž má ve své péči, ve střídavé péči nebo s ním bývá v pravidelném až žádném kontaktu. Každá z těchto možných situací určitým způsobem ovlivňuje jeho postoj k roli nevlastního rodiče. Vymezení role nevlastního rodiče navíc není přesně dané. Nemají jasně stanovené práva ani povinnosti a často nechtějí narušit postavení biologického rodiče a jeho vztah s dítětem, tak se drží spíše zpátky. Nevlastní rodič může pociťovat velkou nejistotu ohledně správného chování k dítěti, což může inhibovat jeho altruistické chování. Obecně jsou kladeny větší nároky na nevlastní matky, než na nevlastní otce, což vyplývá z očekávání větší péče o děti u žen. Pokud je nevlastní matka navíc bezdětná, nezkušenost s mateřstvím může zvládnutí její nové role ještě ztížit. (Pacey, 2005).

Kombinace již dříve uvedených mýtů a pochybnost ohledně nově získaných rolí (partnerka, nevlastní matka) často vede k ohrožení vlastní identity. Nevlastní rodič nemá nijak stanovené, jaké chování se od něho očekává – není si jistý, jaké má vlastně povinnosti a jak je má plnit, s plněním jakého očekávání má začít nejdříve (často může být v rozporu očekávání partnera a nevlastních dětí vůči chování nevlastního rodiče) a jaký dopad může mít jeho chování na pohodu rodinnou i jednotlivých členů. Jednou z možných strategií, jak si nevlastní rodič může zachovat osobní identitu, je *utajení jeho role nevlastního rodiče před veřejností*. Z dlouhodobého hlediska se však nejedná o příliš účinnou strategii. Spíše se doporučuje snažit se skrze chování dodat své nově získané roli pozitivní charakteristiky – jedná se tedy o *strategii konfrontace a prolomení*. Jinou strategií, vhodnou spíše u menších dětí, je *překonávání mýtů*, k čemuž je potřebné, aby děti vzaly na vědomí, že partneři to spolu myslí opravdu vážně a jejich svazek je pevný, poté může dojít také k přijetí rodičovské autority nevlastního rodiče. U starších dětí se jeví jako vhodné zaměřit se na budování pozitivního vztahu s dětmi s absencí vychovávání a rodičovské odpovědnosti, jedná se o *vyhnutí rodičovské roli*. Další doporučovanou možností je *strategie přeznačkování*, jenž spočívá ve změně názvu nevlastní rodina

na nějaký jiný, bez negativní konotace – např. rodina doplněná či nová rozšířená rodina (Sobotková, 2007)

Vstup nového partnera do rodiny představuje pro dítě narušení dosavadní identity. Zápolí s tím, ke komu teď patří, komu teď na něm záleží a kým je. Může pociťovat úzkost, nejistotu a napětí. Trvání těchto nově vzniklých nejistot je velmi individuální – od několika dní až po trvalý stav (Matějček & Dytrych, 2002). Dítě také často pociťuje žárlivost na nevlastního rodiče, jelikož se s ním musí dělit o pozornost biologického rodiče. Ztrácí tak své dosavadní postavení. Počáteční nepřátelství dítěte může v nevlastním rodiči prohlubovat pocit izolace a vyloučení v nově utvořené rodině (Pacey, 2005).

Matějček a Dytrych (2002) uvádí, že dítě je někdy tlačeno do hlubšího seznamování se s nevlastním rodičem a očekávají se od něho vřelé city a projevy. Dítě však z počátku lásku necítí. Také Satirová (2006) připomíná, že je důležité umět snést nelásku. Dítě by se mělo cítit svobodně v tom, co ke komu může cítit. Samozřejmě to platí i obráceně a ani od nevlastního rodiče by se nemělo vyžadovat, aby hned začal dítě automaticky milovat. Dle Matějčka a Dytrycha (2002) protichůdné požadavky ze strany dospělých s tím, jak to dítě cítí uvnitř, v něm vyvolávají zmatek a mohou vést k nedostatku sebevědomí, jenž může vyústit v obecnou nedůvěru vůči lidem. Důležité je tedy dopřát dítěti dostatek času, nevnucovat se mu, ani se ho snažit získat prostřednictvím dárků. Plaňava (1986) připomíná, že je nemožné, aby nový nevlastní rodič zcela nahradil místo druhého biologického rodiče a vše z dřívějšího bylo zapomenuto. Přesto k takovému přání často tíhnou zejména mladé rozvedené matky menších dětí. Je vhodné, aby na začátku nově utvořené rodiny převzal otěže biologický rodič, neboť v něm dítě spatřuje stabilitu a jistotu. Nevlastní rodič by se měl ve výchově dítěte začít angažovat až po nějaké době. Čím je dítě starší, tím více času a pozvolnosti je potřeba. Nevlastní rodič by měl být především dítěti k dispozici, jestliže si to dítě přeje a snažit se najít takové činnosti, které spolu mohou společně sdílet s ohledem na zájmy a věk dítěte (Plaňava, 1986). Také Matějček (1992) potvrzuje, že k vytváření bližšího vztahu mezi nevlastním rodičem a dítětem může posloužit společná práce, jenž naskýtá možnost lepšího poznávání tak nějak přirozeným způsobem. Utváření nějakého hlubšího vztahu mezi dítětem a nevlastním rodičem však trvá minimálně rok (Plaňava, 1994).

Důležité je zvážit, jakým způsobem rodič dítěti nového partnera představí (jako kamaráda, kolegu, přítele atp.). S daným pojmenováním souvisí také postoj, který si dítě

vůči němu vytvoří. Je žádoucí, aby dítě zažívalo co nejméně nejistoty ohledně toho, jak vlastně může daného partnera oslovovat, a co si má o něm vlastně myslet (Matějček & Dytrych, 2002).

Pokud dítě zvládlo úspěšně dokončit období psycho-sociálního rozvodu, jeho reakcí na nového neznámého partnera rodiče bude nedůvěra a ostražitost. Měli bychom být v pozoru, jestliže tomu tak není a dítě ho přijímá s otevřenou náručí bez jakýchkoliv zábran, vyhledává u něho citové projevy a je zcela důvěřivé. Značí to nevyrovnanost dítěte s rozvodem rodičů, často také citové strádání. Příznivá není ani situace opačná, kdy je dítě před každým novým člověkem extrémně nedůvěřivé a bojácné. Tehdy by mělo dojít na odbornou intervenci (Plaňava, 1994).

Matějček a Dytrych (2002) uvádí, že s nejnějnějším přijímáním matčina nového partnera se setkáváme u mladších dětí, zatímco nejproblémovější přijímání zpravidla probíhá u dětí středního školního věku (přibližně 9 – 13 let). Z hlediska pohlaví tohoto partnera přijímají lépe dívky než chlapci. Obzvláště chlapci středního školního věku vnímají nového partnera jako konkurenci u matky, jestliže navíc po rozvodu žili s matkou nějakou dobu sami. Matějček (2012) doplňuje, že v tomto věku je nově příchozí muž považován také za konkurenci biologického otce, jelikož právě dle něho si dítě vytvářelo svou pohlavní identitu. Dle Pacey (2005) si mladší děti přejí usmíření vlastních rodičů, zatímco starší děti spíše usilují o vyhnání nevlastního rodiče. Zároveň jsou však mladší děti spíše otevřeni k utvoření hlubšího pouta s nevlastním rodičem a ty starší zachovávají loajalitu k nepřítomnému rodiči.

Ukazuje se, že stabilita ve vztahu nevlastního rodičovství (tedy mezi nevlastním rodičem a dítětem) se může odvíjet od vztahu mezi dítětem a jeho vzdáleným biologickým rodičem. Např. pokud po rozvodu biologický otec dítěte, jenž je v péči matky, nejeví o dítě přílišný zájem a ke kontaktu dochází značně sporadicky, po utvoření vztahu mezi dítětem a jeho nevlastním otcem může nevlastní rodič poskytovat dítěti stabilitu v oblasti emocionální i materiální (Edwards, 2002).

Autoři Matějček a Dytrych (2002) upozorňují také na jedno nebezpečí ze strany matky – vztah matky k dítěti ovlivňuje do určité míry její vztah s mužem, se kterým dítě zplodila. Můžu se tedy stát, že pokud pocituje silné negativní emoce ke svému bývalému muži, může ochladnout i její vztah k jejich společnému dítěti. Zatímco pokud má nyní

šťastný vztah se současným partnerem, jejich společné dítě může zahrnovat daleko větší láskou a péčí.

Jak bylo uvedeno, utváření vztahu mezi nevlastním rodičem a dítětem je ovlivněno řadou faktorů. Vlastní i nevlastní rodiče by s nimi měli být obeznámeni, aby se mohli vyvarovat zbytečným chybám a průběh tak mohl být pro všechny co nejméně náročný. Plaňava (1994) zdůrazňuje, že by měl každý rodič (vlastní i nevlastní) brát ohled na individuální potřeby dítěte a na jeho vývojové úkoly i zvláštnosti.

Je potřeba rodiče povzbuzovat ve vytrvalosti, trpělivosti a neuspěchanosti a to zejména tehdy, pokud je začátek utváření vztahu mezi nevlastním rodičem a dítětem dosti strnitý. Časem totiž může dojít k utvoření velmi blízkého vztahu. Důkazem může být také zjištění Edwardse (2002) v jeho výzkumném šetření, že mnoho nevlastních rodičů, jenž si vybudovali vztah se svými nevlastními dětmi, jsou přesvědčeni o přetrvávání toho vztahu i v případě rozchodu s jejich biologickým rodičem, pokud by jim to umožnil.

3.2.3 Vztahy mezi sourozenci

V rámci této práce nás zajímají především tři možnosti, kterými dítě získává nevlastního (či nevlastní) sourozence: 1. Oba partneři mají každý alespoň jedno dítě z předchozího vztahu či manželství a začnou všichni společně žít v jedné domácnosti 2. Oba partneři mají každý alespoň jedno dítě z předchozího vztahu či manželství a dítě jednoho z partnerů přichází více či méně pravidelně „na návštěvu“, ale nežije s nimi. 3. Jeden z partnerů má dítě z předchozího vztahu/manželství a společně mají další dítě, sourozenci jsou tzv. napůl nevlastní. Dítě v nevlastní rodině může mít tak sourozence vlastního (sibling), se kterým má stejné oba biologické rodiče, sourozence napůl (ne)vlastního (halfsibling), se kterým má jednoho společného biologického rodiče a sourozence nevlastního (stepsibling), kdy oba dva mají rozdílné biologické rodiče. Dle Andersona (1999) všechny tyto sourozenecké vztahy mohou pro dítě v nevlastní rodině znamenat rizikové či protektivní faktory jeho přizpůsobení. Obecně platí, že pokud je vztah mezi sourozenci zdravý, může působit jako pozitivní socializační činitel. Pokud však mezi nimi dochází k závažným problémům, může to negativně ovlivnit fungování celé rodiny a vést k její poruše (Dunovský, 1986).

Pokud oba partneři mají dítě či děti z předchozího vztahu a ještě k tomu ve své péči, dochází ke změně dosavadní sourozenecké konstelace – např. se z doposud

nejstaršího sourozence rázem může stát sourozenec prostřední apod. Přičemž sourozenecká konstelace má vliv na pozici dítěte v rodině a na to, jak k němu ostatní členové rodiny přistupují. Dítě tak může být najednou ze svého postavení náhle sesazeno. Dle Michalčákové a Jelínka (2002) mnoho autorů považuje sourozeneckou konstelaci za směrodatnou v utváření osobnosti jedince.

Přijetí nevlastního sourozence může ovlivňovat věkový rozdíl mezi dětmi. Matějček a Dytrych (2002) uvádí, že pokud je mezi sourozenci velký věkový rozdíl, sourozenecký vztah se nemůže pořádně vyvinout, což platí i pro děti v pubertě, kteří najednou mají o dost mladšího nevlastního sourozence. Dalšími faktory ovlivňující přijetí nevlastního sourozence je vztah k nevlastnímu rodiči, vztah dítěte ke svému vzdálenému rodiči a charakter vztahu mezi biologickými rodiči dítěte. Např. dítě se může stydět za to, že matka je znovu těhotná a tentokrát s jiným mužem, co tomu řeknou kamarádi. Ale taky jak komentuje matčino těhotenství biologický otec. Přijetí napůl nevlastního sourozence ulehčuje to, že oba spolu mají společného jednoho biologického rodiče – ve většině případů matku – ke kterému mají zpravidla kladný citový vztah. Navíc napůl nevlastního sourozence přijímají už jako miminko, která bývají roztomilá a probouzejí ve starším dítěti něžnost, pečovatelské a ochranné sklony. Dle Plaňavy (1986) však představuje narození dítěte v nevlastní rodině kritickou až krizovou situaci. Dle Gjuríčové a Kubičky (2009) je pro děti náročné, i když se jim narodí vlastní sourozenec. Potýkají se s pocity žárlivosti a vypořádávají se se sourozeneckou rivalitou. V doplněné rodině však narození dalšího dítěte představuje situaci ještě složitější. Plaňava (1986) zmiňuje, že nevlastní dítě se často cítí ohrožené a odstrčené, neboť rodiče jsou více zaneprázdněni a zbývá jim méně času a péče o starší dítě. Důležité je však chování obou rodičů, zejména toho nevlastního. Ideální je dítě na příchod nového sourozence řádně připravit a snažit se, aby se vztah mezi nevlastním otcem a dítětem tímto posílil. Je třeba, aby dítě pochopilo, že narození nového sourozence přinese novou formu spolupráce s nevlastním otcem – společně budou mamince pomáhat s péčí o miminko a společnými silami se také postarají i o maminku. Reakce dítěte na očekávané narození sourozence (ať už vlastního či nevlastního) je závislá také na věku dítěte. Vavrda (2000, in Michalčáková, 2007) uvádí, že zejména u dětí ve věku tří až čtyř let to může vzbuzovat strach a úzkost.

Jestliže partneři mají každý dítě z předchozího vztahu, je nutné, aby svůj styl výchovy pozměnili (Satirová, 2006). Henderson a Taylor (1999) uvádí, že v nevlastních rodinách, kde je více adolescentů, se objevuje rozdílné zacházení ze strany rodiče

na základě pokrevní příbuznosti s dítětem. Zacházení rodičů by mělo být dětem ku prospěchu, neměly by mít pocit, že jsou ošizené či zanedbávané (Satirová, 2006). Pokud tomu tak není, může to mít negativní vliv také na vzájemný vztah mezi sourozenci. Dítě se může cítit méně přijímáno ze strany svého nevlastního rodiče a na svého nevlastního sourozence tak více žárlit, na základě čehož k němu může vykazovat větší míru negativního chování.

4 Výzkumy nevlastních rodin

Jak už bylo zmíněno v první kapitole, většina výzkumů týkajících se nevlastních rodin je založena na srovnání různých rodinných uspořádání, přitom rozdíly mezi těmito dvěma typy mohou být způsobené řadou proměnných. Studií, které by nám umožnily porozumět výhradně životu nevlastních rodin, je poměrně málo.

Např. výzkum nadace Sirius (2016) mimo jiné zjišťoval odlišnosti výskytu různých problémových situací v domácnosti (např. kázeňské a prospěchové problémy dítěte ve škole, problémy dítěte s cigaretami, fyzické násilí vůči dítěti, problémy dítěte se zákonem, psychické a fyzické násilí vůči dítěti,...) dle jednotlivých typů rodin. Výsledky ukazují, že výskyt některých problémových situací v rodině je signifikantně rozdílný z hlediska typu rodiny. V rodinách s novým partnerem dochází častěji ke kázeňským problémům dítěte ve škole a k dlouhodobým vážným problémům s dítětem, než je tomu v neúplných rodinách. Celkově nejmenší výskyt všech sledovaných situací měly rodiny s oběma biologickými rodiči.

Velká část studií nevlastních rodin se zabývá konkrétně nevlastním rodičovstvím v těchto rodinách. V rámci nevlastního rodičovství výzkumníci věnují pozornost zejména autoritě nevlastního rodiče, jenž je spojována s otázkami týkajícími se výchovy (Schrodt, 2006). Na autoritu nevlastního rodiče je pohlíženo jako na obtížnou součást života nevlastních rodin (Baxter a kol., 2004, in Schrodt, 2006). Výsledky však naznačují, že dítě nevlastnímu rodiči přiznává autoritu spíše časem, záleží však také na věku dítěte. To, jak dítě pocítuje pozitivní přijetí a autoritu nevlastního rodiče, mírně souvisí také s pocitovou jistotou tohoto vztahu, tedy s tím, jak dítě vnímá, že s nevlastním rodičem mají vzájemně svůj vztah definovaný, tj. o jakých pocitech ví, že k němu nevlastní rodič chová a o jakých pocitech ví nevlastní rodič ze strany dítěte. Komunikace mezi nevlastním rodičem a dítětem má tedy nezanedbatelný význam pro utvoření pocitové jistoty (Schrodt, 2006).

Matoušková (2015) se ve své diplomové práci zabývala vztahem dětí s oběma otci – vlastním i nevlastním. Ve svých výsledcích došla ke zjištění, že zda dítě nevlastního otce přijme či nepřijme, ovlivňuje jeho rodičovský přístup. Děti lépe akceptovaly otce se středním nebo slabým řízením. V Testu rodinného systému (FAST) děti v reprezentaci ideální situace nevlastnímu otci snižovaly vliv v porovnání s reprezentací typické situace. Děti uváděly, že by si přály, aby matka měla větší moc, než nevlastní rodič. Ukázalo

se také, že akceptování nevlastního rodiče je přímo úměrné s uplynulou dobou od rozvodu a s délkou trvání společného soužití – čím delší doba uplynula od rozpadu původní rodiny a od vzniku nevlastní rodiny, tím lépe děti nevlastního otce přijímaly.

Nevlastnímu rodiči a nevlastnímu dítěti se občas daří k sobě najít cestu hůře, někdy lépe. Vyskytují se však případy, kdy nevlastní rodič zcela přijme nevlastní dítě a miluje ho jako své vlastní. Ukazuje se také, že v rodinách, kde je více sourozenců, nevlastní rodič často preferuje jedno z dětí nebo naopak odmítne to, které pro něho není příliš přitažlivé. Zároveň to však nevnímá jako něco závažného, nijak nepociťuje, že by se měl věnovat všem sourozencům stejně, se stejnou dávkou pozorností a péče (Wallerstein & Lewis, 2007).

Schrodt (2006) se ve svém výzkumu zabýval schémata nevlastních dětí, jež si vytvářejí o svých nevlastních rodičích. Ve výsledcích shrnuje, že ačkoliv si všechny děti nepřejí mít blízký a pozitivní vztah se svým nevlastním rodičem, to, jak je vztah mezi dítětem a nevlastním rodičem pokročilý, se dá vyvozovat na základě pocíťované náklonnosti a vzhlížení k nevlastnímu rodiči ze strany dítěte.

Clingempeel a Segal (1986) zjistili, že pozitivnější vztahy mezi nevlastními matkami a nevlastními dětmi byly spojovány s lepším psychickým přizpůsobením těchto dětí a to u obou pohlaví. Dále se ukázalo, že pokud dívky žijí ve společné domácnosti s biologickým otcem a nevlastní matkou, vyšší četnost návštěv dívky s biologickou matkou snižovala kvalitu jejího vztahu s matkou nevlastní. U chlapců se toto neprokázalo. Také Henderson a Taylor (1999) došly k zajímavým zjištěním ve vztahu mezi nevlastními matkami a adolescenty, kde vzorek tvořily pouze nevlastní matky ve „smíšených rodinách“ (blended families) – tedy takových rodinách, kde oba ze současných manželů mají dítě z předchozího vztahu. Pozoruhodné je, že matky se chovaly k nevlastním adolescentům méně negativně, než k těm vlastním. Na druhou stranu vztah mezi biologickou matkou a adolescentem v nevlastní rodině je dle zjištění láskyplnější a vřelejší, než mezi nevlastní matkou a adolescentem. Celkově se ukazuje, že vztah mezi vlastní matkou a vlastním adolescentem je afektivně intenzivnější (je více pozitivní i negativní), než je tomu u nevlastních matek. V porovnání s otci je však vztah mezi nevlastní matkou a nevlastním adolescentem afektivně intenzivnější. Ve smíšených rodinách však zároveň nevlastní matky adolescenty daleko více monitorují a kontrolují, než jejich biologičtí otcové.

Wallerstein a Lewis (2007) provedly longitudinální studii, ve které se zabývaly rodičovstvím a nevlastním rodičovstvím v rodinách po rozvodu. Ukázalo se, že rodičovství po rozvodu je ovlivněno řadou faktorů, mezi které patří např. věk dětí v době rozvodu, počet sourozenců, finanční situace v rodině po rozvodu, vztah mezi oběma biologickými rodiči, ale výrazný vliv na rodičovství biologického rodiče mohou mít také postoje a zájmy nevlastního rodiče. Přítomnost nevlastního rodiče v rodině může být důvodem změny vztahu mezi biologickým rodičem a dítětem. Tato moc nevlastního rodiče je zřejmě posílena snahou biologického rodiče o udržení manželství a jeho strachem z dalšího možného ztroskotání. Vztah mezi biologickým rodičem a dítětem se v nevlastní rodině jeví jako nestabilní. Bakalář (2002) na základě proběhlých výzkumných šetření uvádí, že přítomnost nevlastních dětí v manželství může být příčinou poklesu kvality rodinného života, ke snížení kvality vztahu mezi manželi však dojít nemusí.

Henderson a Taylor (1999) se zabývaly kvalitou vztahů v nevlastních rodinách (přičemž průměrný čas existence nevlastních rodin byl devět let), konkrétně mezi biologickými rodiči a jejich adolescentními dětmi a dále mezi nevlastními rodiči a nevlastními dětmi. Ukázalo se, že matky i otcové jsou ke svým biologickým dětem signifikantně vřelejší a více je podporují, a to bez ohledu na rodinný stav. Cítí se ke svým adolescentním dětem blíže a užívají si společně strávený čas. Do životů svých adolescentů jsou zapojeni emocionálně i behaviorálně. Je možné, že k pocitovaní takto hlubšího a vřelejšího vztahu může docházet díky tomu, že biologičtí rodiče měli více času pro jeho utváření, mohli ho prohlubovat společnými aktivitami a zájmy a zároveň spolu sdílí rodinnou historii oproti nevlastním rodičům. Dalším důvodem pro vysvětlení této rozdílnosti může být větší genetická podobnost mezi biologickým rodičem a dítětem, což se může projevit v osobnostních rysech i zájmech a vést k pozitivním vztahovým vazbám. Z evolučního pohledu vykazují biologičtí rodiče větší míru zapojení a angažovanosti ve vztahu se svými dětmi z potřeby usnadnit mezigenerační přenos svých genů. Autorky zároveň došly ke zjištění, že pokud je nevlastní rodina stabilizovaná, vztah mezi biologickým rodičem a adolescentem je pečující a podpůrný, a to navzdory potížím v minulosti.

Anderson (1999) se výzkumně zabýval sourozeneckými vztahy v nevlastních rodinách, kdy porovnával vztahy mezi vlastními, napůl vlastními a nevlastními sourozenci v těchto rodinách. Vztahy mezi nevlastními sourozenci se ukázaly jako méně negativní, s menším výskytem agrese, rivality a vyhybavého chování, v porovnání s ostatními

sourozeneckými skupinami. Vztahy napůl vlastních sourozenců se více blížily ke vztahům mezi vlastními než nevlastními sourozenci. Dále se potvrdilo, že kvalita sourozeneckých vztahů má vliv na vývoj dítěte. Ukázalo se, že adolescenti s pozitivními sourozeneckými vztahy vykazovali vyšší míru sociální odpovědnosti, sociability, autonomie a menší míru depresivních symptomů.

VÝZKUMNÁ ČÁST

5 Výzkumné cíle a výzkumné otázky

Nevlastní rodina představuje specifický rodinný systém, jenž se často potýká s mnohými speciálními obtížemi oproti jiným rodinným systémům. Jejich utváření doprovází nejrůznější okolnosti a stejně tak mnoho aspektů následně ovlivňuje jejich rodinné fungování. Je nezbytné se tímto složitým systémem výzkumně zabývat, abychom mu mohli co nejlépe porozumět. To je základem pro poskytování vhodné poradenské a psychoterapeutické péče.

Většina výzkumů týkajících se nevlastních rodin, je postavena na základě vnímání pouze jednoho člena dané rodiny, např. na pohledu nevlastního rodiče či nevlastního dítěte. Tento nedostatek se však netýká specificky pouze nevlastních rodin, ale studií zabývajících se rodinnými procesy celkově. Proto jsem se rozhodla zrealizovat výzkum rodin, jenž bude zahrnovat všechny členy nevlastní rodiny žijících společně v jedné domácnosti. Svou pozornost jsem se rozhodla zaměřit na vzájemné vztahy v těchto rodinách, konkrétně na to, co je nejspíš ovlivňuje, k jakým změnám v těchto vztazích dochází, a jak tyto vztahy jednotliví členové hodnotí. Od toho se odvíjelo stanovení výzkumných cílů a výzkumných otázek.

Výzkumné cíle

1. Prozkoumat proměny vztahu mezi biologickým rodičem a dítětem v kontextu společného soužití s novým partnerem rodiče.
2. Popsat vývoj vztahu mezi nevlastním rodičem a dítětem.
3. Objasnit, co může ovlivňovat rodinné fungování v nevlastních rodinách.
4. Zjistit, jak jednotliví členové vnímají vztahy uvnitř nevlastní rodiny.

Výzkumné otázky

1. Jak se změnil vztah mezi biologickým rodičem a dítětem v kontextu společného soužití s novým partnerem?
2. Jaké okolnosti doprovázely či doprovázejí utváření vztahu mezi nevlastním rodičem a dítětem?
3. Co ovlivňuje utváření rodinného fungování v nevlastní rodině?
4. Jak jednotliví členové vnímají vztahy uvnitř rodiny?

V průběhu výzkumu se znění výzkumných cílů a otázek nepatrně měnilo. Např. druhá výzkumná otázka byla zprvu zaměřená pouze na okolnosti utváření vztahu, ale brzy jsem si uvědomila, že pro lepší porozumění rodinného života je nutné zaznamenat také změny vývoje vztahu nevlastního rodičovství.

6 Metodologický rámec výzkumu

Vzhledem k výše stanoveným výzkumným otázkám byl zvolen *kvalitativní metodologický přístup*. Jeho výhoda spočívá především v tom, že při popisu případů nezůstává pouze na povrchu, ale dostává se do větší hloubky (Hendl, 2016).

Jako typ výzkumu byla zvolena *případová studie rodiny*, jenž představuje specifický druh případové studie. Případová studie klade důraz na komplexnost celého případu a nejrůznějších souvislostí. Konkrétně případová studie rodiny si žádá určité zvláštnosti jak v přípravě, tak v rámci etických aspektů a proto je někdy vymezována samostatně jako druh případové studie. (Miovský, 2006).

6.1 Metody získávání dat a průběh sběru dat

Jako metodu výběru výzkumného souboru jsem zvolila *metodu příležitostného výběru*. Oslovovala jsem lidi ve svém okolí s dotazem, zda neznají nějaké nevlastní rodiny nebo někoho, kdo by mohl takové rodiny znát, přičemž jsem jim sdělila také základní informace k plánovanému výzkumu. Pokud o nějaké takové rodině věděli, požádala jsem je o zprostředkování kontaktu za předpokladu, že s tím bude nevlastní rodina souhlasit. Poté, co jsem obdržela kontakt na jednoho člena z nevlastní rodiny, ozvala jsem se mu s bližšími informacemi ohledně výzkumu (nejčastěji formou emailu, popřípadě telefonicky), s nabídkou zodpovězení případných dotazů a s ujištěním, že si pak bude moci spolu s ostatními rodinnými příslušníky svou účast ve výzkumu ještě v klidu promyslet.

Rodiny jsem se snažila vhodným způsobem motivovat, abych tak zajistila snížení sociální desirability (Sobotková, 2007). Proto jsem dodala informaci o tom, že jejich účast ve výzkumu může napomoci ostatním takto složeným rodinám a zároveň, že to může přinést také něco jim samotným, tím, že se nad některými věcmi zamyslí. Hodně rodin však svou účast na výzkumu odmítlo z časové či organizační náročnosti nebo z toho důvodu, že jeden ze členů se nechtěl do výzkumu zapojit (nejčastěji nevlastní otec). Některé rodiny nesplňovaly podmínky výzkumu (nízký věk dítěte; dítě nevědělo o nevlastní příbuznosti otce; nedostatečné trvání partnerského vztahu), tudíž jsem musela jejich účast na výzkumu odmítnout.

Metodu příležitostného výběru jsem chtěla kombinovat s *metodou sněhové koule*, žádná z rodin mi však nedala pro výzkum doporučení na další nevlastní rodinu.

Základ sběru dat tvořila **návštěva v rodině, polostrukturované interview a Test rodinného systému (FAST)**. Před zahájením výzkumu jsem si metody vyzkoušela na čtyřčlenné nukleární rodině u nich doma, abych získala orientační představu o době trvání interview (s vynecháním otázek týkajících se specifík nevlastních rodin) a obdržela zpětnou vazbu na srozumitelnost pokládaných otázek. Znění některých otázek jsem následně trochu upravila, ale obsahově zůstaly zachovány. Zároveň jsem si vyzkoušela sledování rodinných interakcí a administraci Testu rodinného systému, ověřila kvalitu nahrávky na diktafonu a vyzkoušela si alespoň kousek přepisu z rozhovorů, abych získala nějakou představu, kolik času takový přepis zabere.

Čas realizace výzkumu se v rodinách lišil, jednak se odvíjel od počtu rodinných členů, povahy jejich interakcí a sdílnosti jednotlivých účastníků. Pohyboval se však v rozmezí od tří do pěti hodin. S ohledem na čas trvání i použité výzkumné metody se jednalo o poměrně náročný výzkum.

6.1.1 Návštěva v rodině

Návštěva v rodině představuje metodu, kdy výzkumník provádí výzkum v přirozeném prostředí rodiny, tj. u nich doma. Použití této metody může být časově velmi náročné, jestliže odborník musí cestovat daleko za danou rodinou. Může nám však přinést cenné informace, které bychom jiným způsobem jen stěží získali, a které nám mohou umožnit získat ucelenější pohled o rodinném životě. Sobotková (2007) zdůrazňuje, že je nutné flexibilně reagovat na konkrétní rodinu, od čehož se také odvíjí celý průběh návštěvy. Každá rodina je vůči cizím lidem jinak otevřená. Některá vpustí návštěvníka do všech částí bydlení zcela přirozeně, provede ho a nabídne mu občerstvení. Jiná může návštěvníka pustit pouze do jedné místnosti, přičemž ho bude bedlivě sledovat.

Návštěva v rodině může přispět ke snížení sociální žádoucnosti, tzv. *sociální desirability*. Zároveň si však musíme také všimnout chování členů během návštěvy a ověřovat si, zda se chovají spíše přirozeně či se vehementně snaží o dobrý dojem. Klíčové může být také to, jak mají doma uklizeno (mívají to takto běžně nebo to je spíše pro oči odborníka?) a zda se během návštěvy členové věnují také svým vlastním činnostem, či na kolik je jejich běžný chod návštěvou narušen (Sobotková, 2007).

Existuje více možných způsobů, jak informace o rodině získané návštěvou třídit. Sobotková (2007) uvádí způsob třídění materiálů do čtyř následujících rovin:

Rovina A: regulace přístupu

Tato rovina se týká otevřenosti a hranic rodiny vůči návštěvníkovi, což je na jedné straně dané samotnou rodinou, na druhé straně také osobností a chováním návštěvníka. Rozhodující je, jak se návštěvníkovi podaří rodinu získat a jak si vzájemně sednou.

Rovina B: sociálně-psychologická atmosféra

Do této roviny se zaznamenávají subjektivní pocity návštěvníka a vnímání pocitů členů rodin po dobu návštěvy. Zajímá nás tedy vnímaná atmosféra, verbální i neverbální projevy rodinných příslušníků, pocitování přijetí či nepřijetí ze strany rodiny a chování vůči návštěvníkovi (vřelost, odstup, vysoká sociální desirabilita apod.).

Rovina C: styl bydlení

V rámci této roviny je podstatné, zda je návštěvník a kým po bytě či domě provedený, kde všude je vpuštěný, zda panuje nějaký rozpor mezi jednotlivými místnostmi (např. pečlivě uklizená jedná místnost, kde se má návštěva primárně odehrát a nepořádek ve zbývajících prostorách). Všimáme si, jakým způsobem se rodina prezentuje a stylizuje.

Rovina D: hranice osobních teritorií

Jedná se o hranice uvnitř rodiny, jejich sílu a propustnost, na základě kterých můžeme uvažovat o kompatibilitě členů a o kohezi rodiny. Podstatné je, zda panuje soulad v rodinné interakci a jak se jeví citová soudržnost.

6.1.2 Polostrukturované interview

K rozhovorům jsem zvolila variantu polostrukturovaného rozhovoru, jenž se při rozhovoru s rodinou používá nejběžněji (Sobotková, 2007). Tato forma rozhovoru přináší určité výhody oproti strukturovanému a nestrukturovanému rozhovoru. Otázky jsou předem připravené a všechny se v průběhu pokládají, jejich pořadí však není striktně dané a přizpůsobuje se dané situaci. Znění otázek se taktéž mění s ohledem na dané respondenty, je však nutné dbát na to, aby jejich obsahová stránka zůstala nezměněná. V průběhu se reaguje pružně na odpovědi respondentů, na základě čehož vyvstávají další otázky, jež jsou respondentům pokládány.

Během rozhovoru s rodinou se věnuje pozornost také rodinným interakcím – kdo mluví nejčastěji, zda se členové vzájemně doplňují, zda je dán prostor všem pro vlastní

vyjádření, zda dochází k vyjadřování názorů za svou vlastní osobu či za celou rodinu, chování dětí v přítomnosti rodičů apod.

V první části se odehrál **rozhovor s celou rodinou**, ve kterém jsem se zaměřila na zjištění:

- anamnestických údajů o jednotlivých členech: věk, informace o zaměstnání, nejvyšší dosažené vzdělání, škola a třída u dítěte;
- informací o bydlení: spokojenost s bydlením, plány do budoucna;
- informací týkajících se rodinného fungování: rozdělení domácích prací, rozhodování o chodu domácnosti, trávení volného času jednotlivých členů, vyjadřování pozitivních emocí v rodině, komunikace a konflikty v rodině apod.

V rámci rozhovoru s celou rodinou jsem začínala dle doporučení Matouška a Pazlarové (2010) od obecnějších otázek (Bydlí tady ještě někdo další, kromě vás, kdo tady nyní jste? Jak se vám tu žije? Máte nějaké plány, pokud jde o bydlení?) k tématům, týkajících se provozu rodiny (Kdo se o co v domácnosti stará? Kdo rozhoduje o chodu domácnosti?), až jsem se propracovala ke vztahovým záležitostem (Jak spolu vycházíte? V jakých situacích se spolu cítíte příjemně? O čem si většinou doma povídáte?)

Znění otázek a jejich pořadí nebylo striktně dodržováno, ale měnilo se na základě již získaných informací od členů, s ohledem na věk dětí apod. Demografické údaje s kontextovými údaji jsem zapsala do záznamového archu pro osobní a rodinné údaje, jenž jsem si pro tento účel vytvořila (viz příloha č. 3)

Po rozhovoru s celou rodinou následovala druhá část, která obsahovala individuální administraci Testu rodinného systému a individuální rozhovor s každým členem rodiny zvlášť, přičemž si sami mohli zvolit pořadí dle toho, jak jim to vyhovovalo. Zároveň jsem všechny poprosila, aby si mezi sebou až do mého odchodu nepředávali žádné informace týkající se individuálních rozhovorů.

Také v rámci individuálního interview jsem se držela doporučovými zásadami v rámci rozčlenění interview na úvodní etapu, jádro a závěr interview (Ferjenčík, 2000). Na začátek jsem kladla jednodušší otázky a postupně jsem se dopracovala ke klíčovým otázkám, týkajících se vnímání vnitřních rodinných vztahů. Ke konci rozhovoru jsem respondentům poděkovala za jejich čas a zajímala se o jejich hodnocení rozhovoru.

V rámci **individuálního rozhovoru** jsem se u partnerů zaměřila na:

- zjišťování informací týkajících se jejich vztahu (okolnosti uzavření vztahu, délka jeho trvání, výskyt konfliktů mezi partnery), sociální opory, hodnocení společného soužití, okolností utváření nevlastní rodiny, sourozeneckých vztahů apod.;
- *u vlastního rodiče* dále na: okolnosti situace v době rozvodu, vycházení s druhým biologickým rodičem dítěte, vztah dětí se vzdáleným rodičem, vztah dětí s nevlastním rodičem a vývoj tohoto vztahu, vlastní vztah dětí a jeho případné změny;
- *u nevlastního rodiče* na: vztah a vývoj vztahu s nevlastními dětmi.

U dětí jsem se zaměřila na zjišťování informací ohledně:

- jejich vztahu s ostatními členy nevlastní rodiny;
- vztahu s druhým biologickým rodičem;
- jejich prožívání v období rozvodu;
- pocíťování sociální opory atd.

Otázky jsem však pokládala s ohledem na věk dětí, těch menších jsem se např. na rozvod neptala. V průběhu rozhovoru jsem se ujišťovala, že mým otázkám rozumí. Také jsem se řídila doporučujícími informacemi Ptáčka a Pemové (2014) a v případě potřeby upřesnění nějaké informace jsem dítě žádala o podrobnější vysvětlení s tím, abych tomu mohla lépe porozumět.

Všem členům rodiny jsem se snažila poskytnout dostatečný prostor pro jejich přemýšlení a formulaci odpovědí. Také na konci individuálního rozhovoru jsem se jich ptala, jestli je něco, co by ještě chtěli dodat nebo co si myslí, že bych měla vědět. Strukturu rozhovoru s rodinou i s jednotlivými členy příkládám v příloze č. 4.

6.1.3 Test rodinného systému - FAST

Test rodinného systému (Family System Test) je primárně nástrojem rodinné diagnostiky, jenž vychází ze systémového přístupu k rodině. Může nám napomoci k získání analýzy vnitřních vztahů rodiny a rodinných procesů, zjištění vnímání rodiny jednotlivých členů a jejich vzájemné interakce (Sobotková, 2005; Sobotková, 2007). Tato

metoda není časově náročná a je použitelná již od šesti let věku. Je možná individuální i skupinová administrace.

Testový materiál obsahuje šachovnici, figurky (mužské, ženské a barevné), válcovité podstavce a záznamové archy pro experimentátora. Šachovnice je tvořená z 81 čtverců o velikosti 5 x 5 cm, takže se do každého čtverce pohodlně vejde jedna figurka. Úkolem testovací osoby je dle ústně zadaných instrukcí experimentátora umístit figurky představující členy rodiny na šachové pole. Figurky mají vyznačený obličej a ústa, můžou být k sobě otočené různým směrem. Podstavce mají tři různé velikosti, jejich počet a velikost se dá různě kombinovat. Nejprve se zobrazují vztahy v typické situaci, následně v ideální a nakonec v konfliktní situaci.

V rámci této testovací metody se k hodnocení rodinného systému přihlíží na základě zjišťování koheze, hierarchie, flexibility a generačních hranic (Gehring, 2005). **Koheze** (soudržnost) vyjadřuje úroveň vnímání rodiny jakožto soudržného celku jednotlivých členů (Gehring, 2005). Tato dimenze je určována vzdáleností mezi figurkami - čím blíže k sobě jsou figurky umístěné, tím vyšší je koheze. **Hierarchie** je vyjádřená pomocí použití podstavců u figurek představujících rodinné členy. Znázorňuje jednak vnímaný vliv či moc u jednotlivých členů, zároveň také hodnocení toho, jak moc (ne)jsou vnímané vztahy hierarchické – čím větší rozdíl ve velikosti figurek, tím hierarchičtější vztahy. Kohezi i hierarchii můžeme určit jako nízkou, střední či vysokou. Jejich kombinace udává **typ rodinné struktury**, jenž může nabývat tří podob: typ vyvážený, labilně vyvážený či nevyvážený. Další zjišťovanou dimenzí je **flexibilita** (pružnost) rodinného systému, jenž je udávána rozdílem mezi zobrazením typické a ideální situace nebo typické a konfliktní situace. Porovnáváním rozdílů v kohezi a hierarchii u jednotlivých členů získáme **rozdíl v percepci rodiny**. Zhodnocení **generačních hranic** umožňuje zaznamenání případně převrácené hierarchie (figurka rodiče je nižší než figurka dítěte) či mezigenerační koalice (Gehring, 2005; Sobotková 2005; Sobotková, 2007).

Velmi se mi osvědčilo zařadit individuální administraci Testu rodinného systému před individuální rozhovor. Zejména mladší děti byly z figurek nadšené a metoda je bavila, díky čemuž jsem si získala jejich větší otevřenost, která přetrvávala i v následném individuálním rozhovoru. Už během administrace tohoto testu jsem získala plno cenných verbálních informací týkajících se společného soužití nevlastní rodiny.

U prvních dvou rodin jsem na konci návštěvy v rodině zařadila ještě skupinovou administraci Testu rodinného systému. Děti už to však nebraly vážně, figurky rozstavovaly velmi odlišně od zobrazení v rámci individuální administrace a na všech zúčastněných bylo vidět, že celková doba testování je už pro ně náročná. Také pro mě bylo náročné zaznamenávat veškeré informace týkající se rozmisťování figurek a interakcí mezi členy. V ostatních rodinách jsem se proto rozhodla skupinovou administraci již vyřadit.

6.2 Popis výběrového souboru

Základní populaci tvořily všechny nevlastní rodiny, jejichž členové žili společně v jedné domácnosti alespoň jeden rok a ve kterých bylo minimálně jedno dítě starší 6 let.

Výběrový soubor tvořilo pět nevlastních rodin (celkem se jednalo o 21 osob, jež spolu žili společně v jedné domácnosti). Kritériem účasti ve výzkumu byl věk alespoň jednoho dítěte vyšší než 6 let, abych mohla administrovat Test rodinného systému u více členů, než jen u partnerů. Dalším kritériem byla minimální délka společného soužití alespoň jeden rok, protože přibližně takovou dobu trvá dle Plaňavy (1986) utvoření hlubšího vztahu nevlastního rodičovství, tj. mezi dítětem a nevlastním rodičem.

Pro lepší přehlednost jsem rodiny nazvala jako rodinu A, B, D, E a K, jména všech účastníků výzkumu byla změněna. Rodiny pocházely z různých měst a krajů ČR: tři rodiny z Moravskoslezského kraje, jedna z Olomouckého a jedna rodina žila v Praze. Všechny rodiny byly bez náboženského vyznání.

Níže uvádím tabulky s věkem a vzděláním respondentů a tabulku s délkou společného soužití a partnerského, popř. manželského svazku. Používané značky a zkratky znamenají následující: D1 = nejstarší dítě, D2 = prostřední/mladší dítě, D3 = nejmladší dítě, ZŠ = základní škola, SŠ = střední škola, VOŠ = vyšší odborná škola, VŠ = vysoká škola.

Tabulka č. 1: Věk výzkumného souboru

	Otec	Matka	D1	D2	D3
RODINA A	39	39	13	8	-
RODINA B	28	33	13	12	9
RODINA D	37	38	17	10	7
RODINA E	30	33	8	-	-
RODINA K	45	42	22	14	-

Nejstarší osobou výzkumného souboru byl otec ve věku 45 let a nejmladší dítě mělo v době výzkumu 7 let. Věk otců se pohyboval v rozmezí 28 až 45 s průměrným věkem 35,8 let. Matky měly v rozmezí 33 až 42 let, s průměrným věkem 37 let. Děti se pohybovaly ve věku 7 až 22 let, jejich průměrný věk byl tedy 12,1 let.

Tabulka č. 2: Vzdělání partnerů

		ZŠ	SŠ bez maturity	SŠ s maturitou	VOŠ	VŠ
RODINA A	Otec		x			
	Matka					x
RODINA B	Otec		x			
	Matka	x				
RODINA D	Otec			x		
	Matka			x		
RODINA E	Otec			x		
	Matka				x	
RODINA K	Otec		x			
	Matka		x			

Všichni otcové v rodinách měli středoškolské vzdělání, 3 bez maturity a 2 s maturitou. U žen to bylo různorodější, zastoupily všechny uvedené kategorie v tabulce č. 2, od vzdělání základního po vzdělání vysokoškolské.

Tabulka č. 3: Délka společného soužití a partnerského svazku v letech

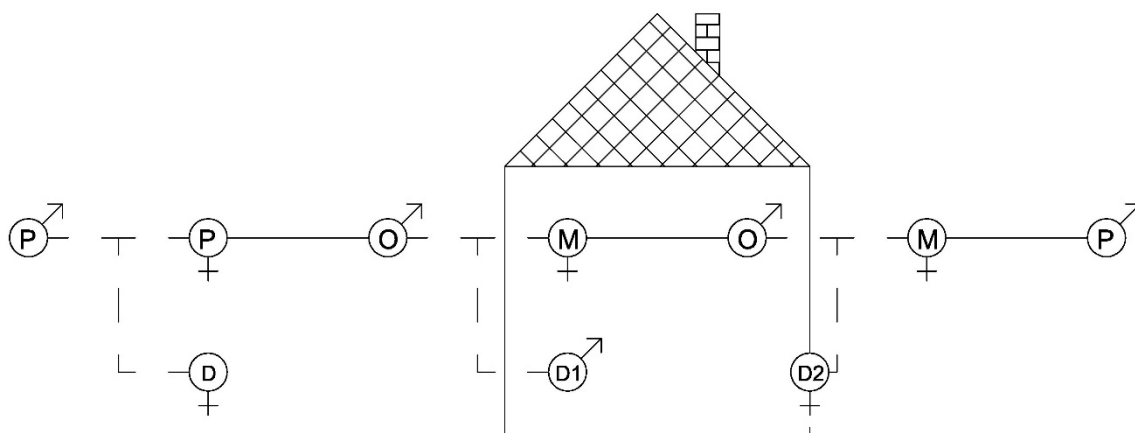
	Délka společného soužití	Délka partnerského vztahu	Délka manželství
RODINA A	7	7,5	2,5
RODINA B	5,5	7	-
RODINA D	1	3,5	-
RODINA E	5	6	0,5
RODINA K	7	7	3

Tři z párů žili v manželském svazku a to po dobu 0,5 až 3 roky. Délka partnerských vztahů se pohybovala v rozmezí 3,5 až 7,5 let, průměrná délka partnerských vztahů byla tedy 6,2 let. Celková doba společného soužití rodin se pohybovala od 1 do 7 let, průměrná délka společného soužití byla 5,1 let.

Nyní si představíme situaci jednotlivých rodin trochu podrobněji, neboť to považují za nezbytnou součást, abychom mohli porozumět rodinnému životu daných rodin.

Pro lepší pochopení jsou rodinné vztahy všech pěti rodin znázorněné v diagramech. Členové, jenž spolu žijí ve společné domácnosti jsou zobrazeni v domečku. Zde je vysvětlení ke značkám: M = matka, O = otec, P = partner/partnerka, D = dítě, D1 = nejstarší dítě, D2 = prostřední/mladší dítě, D3 = nejmladší dítě.

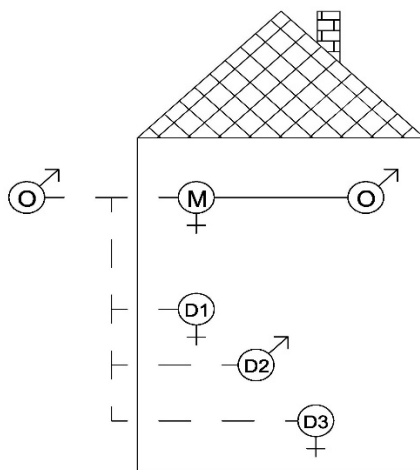
Diagram č. 1: Zobrazení rodinných vztahů rodiny A

Rodinu A tvoří: *matka Andrea* (M) se *synem Adamem* (D1) a *otec Antonín* (O) s *dcerou Alenou* (D2), kterou má ve střídavé péči. Matka i otec jsou tak zároveň rodičem vlastním i nevlastním.

Po ukončení předchozích partnerských svazků se manželé ihned nastěhovali k sobě. Ze začátku spolu žili v jedné domácnosti pouze ve třech, Alena byla v péči matky a k otci jezdila na návštěvu. Ve střídavé péči je zhruba 4 měsíce, jeden týden bývá u otce a jeden u matky. Její matka má momentálně partnera, se kterým se vidá také Alena. Žijí však odděleně. Adam je v péči matky a ke svému otci jezdí co druhý týden na víkend. Jeho otec má přítelkyni, jenž má dceru z předchozího vztahu. Adam se tak s oběma vidá, s jeho otcem však nežijí.

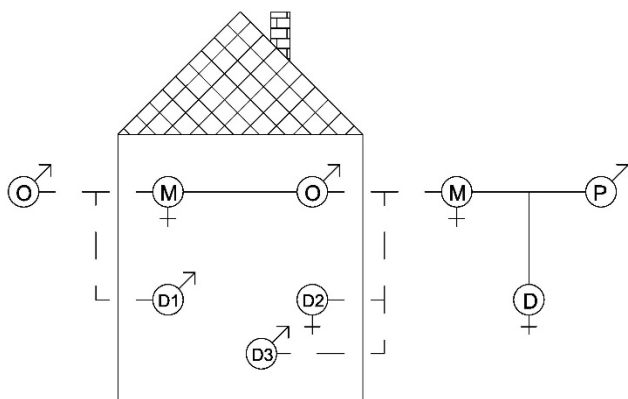
Diagram č. 2: Zobrazení rodinných vztahů rodiny B

Rodina B je složená z: *matky Blanky* (M) se třemi dětmi – nejstarší *dcerou Bedřiškou* (D1), prostředním *synem Bedřichem* (D2), nejmladší *dcerou Barborou* (D3) a *nevlastním otcem Bohuslavem* (O).

Než se partneři k sobě sestěhovali, žena žila se svými třemi dětmi v neúplné rodině. Děti nebyly už v té době s biologickým otcem v žádném kontaktu. Nevlastní otec je bezdětný a svobodný.

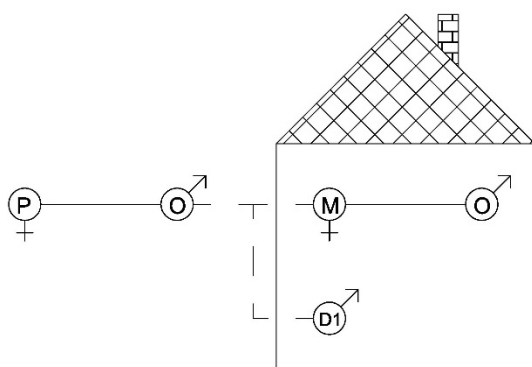
Diagram č. 3: Zobrazení rodinných vztahů rodiny D

Rodinu D utváří: *matka Dagmara (M) se synem Davidem (D1) a otec Dalibor (O) s dcerou Danielou (D2) a synem Danielem (D3)*. I v této rodině jsou tedy matka s otcem jednak rodičem vlastním, jednak nevlastním.

Před společným sestěhováním žila matka spolu se synem Davidem po celou dobu v neúplné rodině, David se se svým biologickým otcem seznámil před pěti lety, nyní se s ním vidá nepravidelně. Otec žil po rozvodu nějakou dobu s dětmi sám, ty byly nejdříve ve střídavé péči. Nyní jsou v péči otce a k matce, jenž žije se svým přítelem a jejich společným dítětem, jezdí na návštěvy.

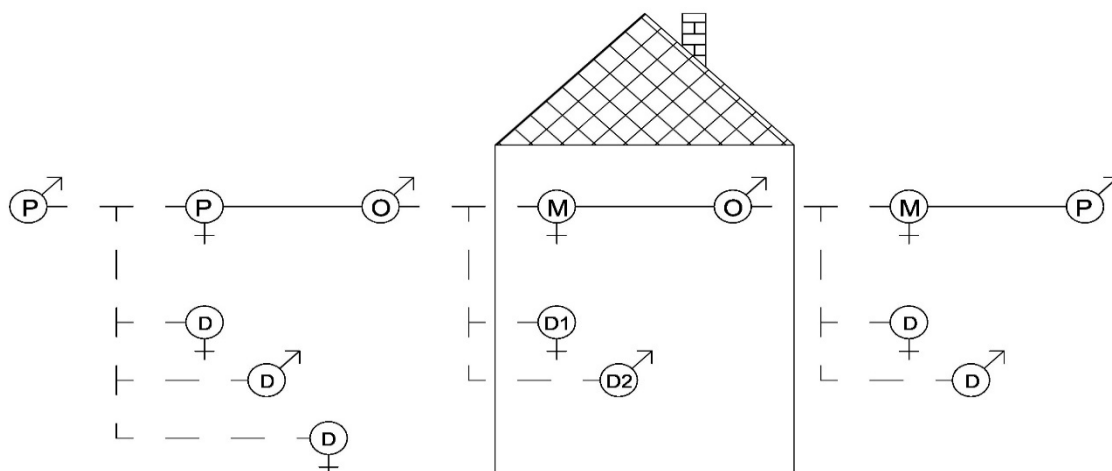
Diagram č. 4: Zobrazení rodinných vztahů rodiny E

Rodinu E tvoří: *matka Eva (M) s dcerou Elou (D1) a nevlastní otec Eduard (O)*.

Matka má dceru z předchozího vztahu. Po jeho ukončení žila s dcerou zhruba půl roku v neúplné rodině. Dcera je se svým biologickým otcem v pravidelném kontaktu, tráví čas s ním i s jeho přítelkyní, žijí však odděleně. Nevlastní otec je svobodný a bezdětný.

Diagram č. 5: Zobrazení rodinných vztahů rodiny K

Rodina K je složená z: *matky Karin (M)* a její *dcery Karoliny (D1)*, *syna Kryštofa (D2)* a *nevlastního otce Kamila (O)*.

Matka má z předchozího manželství dvě děti, které jsou v její péči. Dcera však nyní studuje na vysoké škole v jiném městě a doma jezdí jenom na víkendy. Děti jsou se svým biologickým otcem v nepravidelném kontaktu. Ten se opět oženil, nyní žije se svou ženou, která má tři děti z předchozího vztahu. Dvě z nich žijí s nimi ve společné domácnosti, třetí žije již samostatně. Otec v nevlastní rodině má dvě děti z předchozího manželství, se kterými se navštěvuje. Mladší z nich má v nevlastní rodině svůj vlastní pokoj a občas u nich bývá častěji.

6.3 Metody zpracování a analýzy dat

Provedla jsem **doslovnou transkripci** ze zvukového materiálu do textového editoru Word. Pokládaná otázka byla přepsána s označením tazatele a odpověď respondentů byla zaznamenána na dalším řádku, vždy s označením daného účastníka. Hotovou transkripci jsem doplnila o poznatky z otevřeného zúčastněného pozorování, které jsem se snažila zaznamenávat na papír během rozhovorů, popřípadě po příchodu domů. Ukázkou takové doslovné transkripce přikládám v příloze č. 5. Transkripce jedné rodiny vždy zabrala několik dní. Když byla transkripce rozhovoru se všemi členy dané rodiny kompletní, provedla jsem **kontrolu opakovaným poslechem**. Takto hotovou doslovnou transkripci i s poznámkami jsem si zkopírovala do dalšího datového souboru a provedla jsem **redukci**

prvního řádu, kdy jsem vymazala takové věty, či jejich části, jež nepřinášely žádné podstatné informace, abych si tímto způsobem připravila přepisy rozhovorů pro kódování.

Takto zredukováná transkripce rozhovoru byla základem pro **otevřené kódování**. Prvním krokem bylo rozčlenění textu na jednotky, jež obsahovaly pouze slovo až celý odstavec, záleželo na jejich významu. Současně jim bylo přidělené nějaké označení, tzv. *kód*, vždy s ohledem na povahu výzkumných otázek. Názvy kódů se následně opakovaly a často se jejich znění v průběhu analýzy upravovalo. Existující kódy podlely *systematické kategorizaci*, byly seskupovány pod konkrétní kategorie, vytvářené byly taky konkrétní *podkategorie*. Kvalitativní analýza pokračovala **analytickou indukci**, kdy byly v datech systematicky vyhledávány jednotlivé případy, a zjišťovalo se, zda jsou v souladu s nově vznikající hypotézou. Následně byla hypotéza buď potvrzena, nebo redefinována. Také docházelo k neustálému porovnávání, hledaly se jednotlivé podobnosti a rozdíly, byla tedy prováděna **konstantní komparace** (Švaříček, 2007).

6.4 Etické aspekty výzkumu

Již v prvotním kontaktu jsem sdělila vždy jednomu členovi rodiny, se kterým jsem komunikovala, bližší informace týkající tématu mé diplomové práce, účelu výzkumu, jeho průběhu a zajištění anonymity všech členů. V den realizace výzkumu s rodinou jsem si ověřila, zda skutečně všichni dobrovolně souhlasí s účastí ve výzkumu, všechny členy jsem obeznámila s jejich právy, zejména s možností od výzkumu kdykoliv odstoupit (i v průběhu či zpětně) a s možností neodpovídat na otázku, která pro ně bude z nějakého důvodu citlivá. Dále byli informováni o průběhu výzkumu a nahrávání na diktafon. Vysvětlila jsem jim, že nahrávání na diktafon potřebuji pouze z důvodu následného přepisu rozhovorů. Dětem jsem srozumitelně vysvětlila, co to znamená, že výzkum bude zcela anonymní. Žádná informace ohledně výzkumu nebyla účastníkům zatajena. Ubezpečila jsem se, že jim je vše jasné a upozornila jsem je, že v případě jakýchkoliv nejasností se mě mohou na cokoli ptát. Dospělým osobám jsem dala podepsat Informovaný souhlas pro účastníky výzkumu (příloha č. 6) a za jejich nezletilé dítě také Informovaný souhlas pro zákonné zástupce nezletilých účastníků výzkumu (příloha č. 7).

7 Výsledky

Tato část prezentuje výsledky šetření v pěti nevlastních rodinách při použití návštěvy v rodině, polostrukturovaného rozhovoru a Testu rodinného systému – FAST. V první části jsou prezentované poznatky o rodině získané prostřednictvím návštěvy v rodině, jež jsou rozepsané pro každou rodinu zvlášť. V druhé části následují výsledky z rozhovoru, rozdělené pro lepší přehlednost do čtyř základních analýz, jež korespondují se stanovenými výzkumnými otázkami. V rámci těchto analýz jsou stanové jednotlivé okruhy, ve kterých jsou zvýrazněné jednotlivé **kategorie** a v nich popřípadě *podkategorie*. Aby bylo možné získat lepší představu o popisované situaci, výsledky jsou obohaceny o výroky jednotlivých respondentů, jež jsou vždy v závorce zvýrazněny „*kurzívou*“ a uvozovkami. Za změněným jménem respondenta je vždy značkou v závorce označeno, zda se jedná o otce (O), matku (M) nebo některého z dětí (D1, D2, D3). Třetí část obsahuje výsledky z Testu rodinného systému, které jsou prezentovány pro každou rodinu odděleně.

7.1 Návštěva v rodině

Návštěvu v rodině se mi nepodařilo pokaždé uskutečnit v ideální podobě. V jednom případě nebyla návštěva zrealizována přímo v domácnosti, jelikož rodina bydlela na hůře dostupném místě a vyhovovalo jí, abychom se sešli v kancelářských prostorách rodičů po skončení jejich pracovní doby. Doplnila mi však podrobnější informace ohledně bydlení a byly mi poskytnuty fotografie interiéru. I když jsem nebyla přímo v domově rodiny, mohla jsem sledovat vzájemnou interakci rodinných členů, přičemž se výzkum odehrál pro ně ve známém a bezpečném prostředí.

S rodinami jsem se snažila pokud možno domluvit na setkání v pracovní den, to se však podařilo pouze čtyřikrát. V jednom případě jsem se s rodinou sešla v neděli z důvodu pracovního vytížení otce. S jednou rodinou jsem se musela sejít v rámci dvou setkání, jelikož dcera v této rodině docházela každý den do zájmových kroužků, kam ji navíc vždy někdo z rodičů musel dovézt.

7.1.1 Návštěva v rodině A

Rovina A: regulace přístupu

Celá rodina mě přivítala už u dveří. Děti projevovaly radost z návštěvy. Matka mi nabídla, že si můžu prohlédnout celý byt. Úvodní rozhovor s rodinou se odehrál v obývacím pokoji, následně i rozhovory s jednotlivými členy, zbytek rodiny byl vždy v jiné místnosti. Přístup do rodiny nebyl tedy nijak obtížný. Členové rodiny mi dali vybrat místo k sezení, několikrát mi během návštěvy nabízeli pohoštění. Všichni jsme seděli na jednom gauči, který byl do tvaru písmene L. Sedla jsem si na kraj gauče, abych měla pohodlný výhled na všechny členy. Vedle mě seděla matka, vedle ní její syn, vedle syna jeho nevlastní sestra a po jejím druhém boku její otec.

Všichni členové živě komunikovali, odpovídali dosti otevřeně a obsáhle. A to jak v rámci úvodního rozhovoru s celou rodinou, tak v průběhu individuálních rozhovorů. V rámci úvodního rozhovoru nejdominantněji vystupoval otec, manželce občas skákal do řeči. Manželé se však zároveň ve výpovědích vzájemně doplňovali. Reagovali jeden na druhého, já jsem vystupovala nedirektivním způsobem. Starší z dětí také vstupovalo do rozhovoru bez vybízení. Nejméně komunikativní byl nejmladší člen rodiny, tedy dcera. Ale ta byla několikrát vyzývána otcem k odpovědím, v druhé polovině úvodního rozhovoru se již zapojovala více. Nejdříve proběhl individuální rozhovor s matkou, poté s otcem, dcerou a následně se synem. Pořadí členů si domluvila rodina sama.

Loučení s rodinou proběhlo pěkným způsobem. Společně mě šli vyprovodit ke dveřím a ujišťovali se, že se mám jak dopravit domů vzhledem k pozdní večerní hodině. Děti se se mnou loučily opakovaně.

Rovina B: sociálně-psychologická atmosféra

V rodině panovala příjemná a uvolněná atmosféra. Mladší z dětí se nejspíš ze začátku stydělo, tento stud však časem opadl. Stejně tak také má počáteční nervozita. Chování členů mi přišlo velmi přirozené, s velkou spontaneitou projevů.

Během individuálních rozhovorů se zbytek rodiny věnoval svým vlastním záležitostem, děti si měly nachystat mezitím věci do školy apod. Chod rodiny nebyl probíháním výzkumu příliš narušen. I přestože celková délka rozhovorů překročila

plánované trvání, členové se po celou dobu chovali trpělivě a nesnažili se to mít co nejdříve za sebou.

Rovina C: styl bydlení

Byt byl moderně zařízený a útulný, vše v něm působilo velmi přirozeně. Nezdálo se, že by bylo vše pečlivě uklizeno kvůli realizaci výzkumu. Rodiče vyjadřovali spokojenost ohledně bydlení, ale uváděli, že ideálnější by bylo, kdyby mělo každé z dětí svůj samostatný pokoj, jelikož čím jsou starší, tím více potřebují soukromí.

Rovina D: hranice osobních teritorií

Děti do sebe po nějaké době „šťouraly“, sundávaly si vzájemně ponožky, smály se spolu apod. Na toto jejich chování častěji reagoval otec a snažil se je slovně umírnit, s důraznou intonací a mírně zvýšeným hlasem. Když se to dělo opakovaně, zasáhla slovně i žena. Zároveň se děti ke svým rodičům v průběhu rozhovoru tulily, syn se jednu dobu držel s matkou za ruku. Z neverbální komunikace členů bylo patrné, že takové projevy nejsou v jejich rodině ničím neobvyklým.

Z pozorování rodinných interakcí bylo patrné, že dominantní postavení v rodině zaujímá převážně muž. Ze vzájemného doplňování mezi partnery vyzařovala jakási harmonie. Sourozenecká interakce probíhala velmi uvolněně, nebylo patrné, že by si sourozenci od sebe drželi odstup. Zároveň však byla patrná vyšší koheze mezi dítětem a biologickým rodičem než mezi dítětem a rodičem nevlastním.

7.1.2 Návštěva v rodině B

Rovina A: regulace přístupu

U dveří mě přivítala pouze matka, zbytek rodiny se v době mého příchodu věnoval svým vlastním věcem. V této rodině jsem byla vpuštěná do všech místností. Rodina se ke mně chovala zdvořile a nabízela mi pohoštění.

Rozhovor s celou rodinou se odehrával v kuchyni, individuální rozhovory pak v samostatném dětském pokoji, který byl situovaný v zadní části bytu a bylo tam tudíž

zajištěno největší soukromí. U stolu v kuchyni nebylo dostatečné množství židlí k sezení, nevlastní otec si tudíž sedl na linku a byl od všech členů rodiny o něco dál. Nabídla jsem mu svou židli s tím, že já můžu stát, ale odmítl.

Při rozhovoru s celou rodinou se zapojovali všichni členové, ale s různou mírou intenzity. Nejvíce pozornosti na sebe strhávalo nejmladší dítě, které chtělo velmi aktivně odpovídat na veškeré otázky. Ve výpovědích hodně odbočovalo od tématu, tudíž jsem musela být trochu direktivnější v určování směru rozhovoru a v navrácení zpět k dané otázce.

Nejméně výrazným členem v rámci rozhovoru byl nevlastní otec. Do debaty mezi členy se zapojoval nejméně a několikrát něco řekl, ale přes mluvení ostatních jeho odpověď nešla slyšet.

Individuální rozhovory probíhaly v následujícím pořadí, jenž si členové zvolili sami: nejstarší dítě, prostřední dítě, matka, nejmladší dítě, otec.

Rovina B: sociálně-psychologická atmosféra

Ze začátku přišla situace rodině poněkud nepřírozená a chtělo se jim smát. Po pár minutách se však atmosféra uvolnila a jejich reagování bylo spontánnější a přirozenější. Nevlastní otec na mě však působil poněkud ostýchavým dojmem. Také jeho odpovědi byly stručnější, než u ostatních členů.

Jelikož jsem měla už celý průběh rozhovorů nacvičený, nebyla jsem nervózní, věděla jsem lépe, na co všechno se zaměřit a na odpovědi participantů se mi dařilo reagovat pružněji.

Rovina C: styl bydlení

Byt rodiny byl prostorný, působil zabydleným dojmem, extrémní míra uklizenosti nebyla zaznamenána. Byla jsem vpuštěná do všech místností, nebyl však mezi nimi znatelný žádný rozpor. Dívky měly společný pokoj a chlapec svůj vlastní.

Rodina uváděla spokojenost s bydlením, ale přáli by si lepší materiální zaopatření.

Rovina D: hranice osobních teritorií

Mezitím co probíhaly individuální rozhovory s jednotlivci, zbytek rodiny se věnoval spíše individuálně svým činnostem. Zdálo se, že členové rodiny měli v rodině vymezený svůj osobní prostor a mohli se dle své potřeby uchýlovat do soukromí, aniž by to vzbuzovalo nelibost dalších členů.

7.1.3 Návštěva v rodině D

Rovina A: regulace přístupu

V době mého příchodu ještě nebyli přítomni všichni členové domácnosti. Mezitím, co se vyčkávalo do příchodu otce, děti si spolu hrály v obývacím pokoji a já jsem byla s matkou v kuchyni. Děti se chovaly ostýchavě, zatímco nejstarší z dětí dávalo najevo svou nelibost ohledně výzkumu a chovalo se podrážděně. Nikoliv však vůči mně, ale vůči své matce. Po příchodu otce jsme se všichni sešli v kuchyni, kde probíhal rozhovor s celou rodinou. Ani tentokrát nebyl dostatečný počet židlí, já jsem byla usazená ke stolu a nejstarší syn seděl na kuchyňské lince.

Nejstarší syn si psal téměř po celou dobu rozhovoru na mobilním telefonu, stíhal však zároveň vnímat rozhovor a reagovat na odpovědi ostatních členů, do konverzace vstupoval bez vyzvání. Nejdominantněji vystupovala matka, ujímala se slova nejčastěji a mluvila obsáhleji než ostatní členové. Nejméně komunikovalo nejmladší dítě, jelikož se stydělo.

Individuální rozhovor proběhl nejdříve s prostředním dítětem, poté s nejstarším dítětem, matkou, nejmladším dítětem a s otcem. Rozhovory s jednotlivci se odehrály v pokoji dvou mladších dětí, s otcem pak v pokoji staršího dítěte.

Loučení s rodinou probíhalo už v pozdější večerní hodině, kdy se mladší děti chystaly již do postel, atmosféra byla vzhledem k situaci taková uspěchanější.

Rovina B: sociálně-psychologická atmosféra

Po příchodu do této rodiny mě na chvíli vyvedlo z míry chování nejstaršího z dětí, jelikož nebylo zjevně dostatečně motivované a obávala jsem se, že se to odrazí na kvalitě

jeho odpovědí. Při individuálním rozhovoru však mluvílo velmi otevřeně a zabíhalo do detailů.

Rodina byla ke mně vstřícná a sdílná. Nejmladší z dětí se ze začátku stýdělo, chovalo se ostýchavě a bezpečí hledalo u svého otce. V rámci individuálního rozhovoru už působilo uvolněněji, mluvílo uvážlivě a nad otázkami se vždycky zapřemýšlelo. Nejveselejší atmosféra panovala při individuálním rozhovoru s dcerou.

Rovina C: styl bydlení

Rodina byla s bydlením poměrně spokojená. V době mé návštěvy zrovna rekonstruovali koupelnu, přičemž měli výhledově v plánu ještě pár dalších úprav. Byt byl uklizený, míra uklizenosti však odpovídala běžnému chodu domácnosti.

Rovina D: hranice osobních teritorií

Děti měly dostatek soukromí. Vlastní sourozenci sdíleli společný pokoj, nejstarší dítě mělo svůj vlastní. Partneri neměli vlastní ložnici, spali v obývacím pokoji, ale z rozhovoru vyplynulo, že když potřebují svůj vlastní prostor, děti jsou ve svém pokoji a je jim zajištěno soukromí.

Z rodinné interakce bylo patrné, že dcera má s nevlastní matkou blízký vztah, chovaly se k sobě s vřelostí a docházelo mezi nimi ke spontánním dotekům. Sourozenecká interakce probíhala bez nápadných zvláštností.

7.1.4 Návštěva v rodině E

Návštěva v této rodině probíhala v rámci dvou setkání. Při první návštěvě se odehrál rozhovor s celou rodinou a dítětem. Následně matka s dcerou odešla a já pokračovala individuálním rozhovorem s otcem. Při druhém setkání proběhl individuální rozhovor s matkou, přičemž jsme byly v bytě samy.

Rovina A: regulace přístupu

Rodina mě přijala příjemným způsobem, proniknutí do ní nebylo obtížné. Manželé se zajímali také o má studia. Při návštěvách jsem viděla všechny místnosti, kromě ložnice manželů.

V rámci komunikace byla nejdominantnější žena, s manželem se však ve výpovědích doplňovali. Matka často chtěla, aby na otázky odpovídala jako první dcera, jelikož se jí otázky líbily a zajímal ji názor dítěte.

Rovina B: sociálně-psychologická atmosféra

Při rozhovoru s celou rodinou panovala velmi uvolněná, vřelá a radostná atmosféra. Rodina se chovala vstřícně a pohostinně, přesto nijak strojeně.

Rovina C: styl bydlení

Rodina bydlela v menším bytě, manželé však měli vlastní ložnici a dítě svůj pokoj. V bytě nebylo pečlivě uklizeno, což však mohlo být také způsobeno sníženou mírou pohyblivosti ženy přechodným důsledkem zdravotního úrazu. Do budoucna manželé plánovali koupit rodinného domu.

Rovina D: hranice osobních teritorií

V rámci rodinné interakce se k sobě členové chovali moc pěkným způsobem. Bylo patrné, že mezi sebou mají vřelé vztahy a dítěti se dostává hodně pozornosti. Zároveň měli vymezená i soukromá území.

7.1.5 Návštěva v rodině K

Návštěva této rodiny se neodehrávala přímo v jejich domácnosti, ale v kancelářských prostorách manželů. Dcera mi poskytla fotky interiéru a společně mi doplnili informace týkající se bydlení. I tentokrát se alespoň stručně vyjádřím ke všem čtyřem rovinám.

Rovina A: regulace přístupu

Oba manželé si se mnou po příchodu podali ruku a byli velmi pohostinní. V průběhu rozhovoru se taky starali o to, jestli mi je dostatečné teplo nebo mají přitopit.

I v této rodině mi členové odpovídali na veškeré otázky. Členové si vzájemně neskákali do řeči a odpovídali s větší rozvahou. Mladší z dětí se zapojovalo v rámci rozhovoru s rodinou nejmenší měrou.

Rovina B: sociálně-psychologická atmosféra

Celkově mi atmosféra v této rodině nepřípadala úplně uvolněná, zejména matka na mě působila nervózním dojmem. Oproti jiným rodinám mi přišli členové staženější do sebe. To však může být dané odlišným věkem dětí v této rodině a odlišnými osobnostními charakteristikami členů. Dcera navíc byla v době průběhu rozhovorů silně nachlazená, což také mohlo z části ovlivnit její projevy.

Rovina C: styl bydlení

Rodina bydlí v rodinném domě, kde mají děti svůj vlastní pokoj.

Rovina D: hranice osobních teritorií

K nejbohatší interakci docházelo mezi manželi. Vzájemně se doplňovali a smáli.

7.2 Analýza proměny vztahu mezi biologickým rodičem a dítětem v nevlastní rodině

Ve dvou rodinách (D – vztah dětí s otcem, E) členové vnímali, že **vztah** mezi biologickým rodičem a dítětem po utvoření nevlastní rodiny **zůstal zachovaný**, nepociťovali tedy, že by se nějak změnil. Jen v rodině E matka uvedla, že po odchodu od biologického otce dítěte začala chodit pravidelně do práce, čímž měla na dceru méně času, což se dceři příliš nelíbilo.

V některých rodinách (v rodině A ve vztahu matky s dítětem, v rodině D, v rodině K ve vztahu dcery s matkou) členové vnímali **změnění vztahu mezi biologickým rodičem a dítětem** důsledkem společného soužití s rodičovým partnerem. V rodině B a D bylo zaznamenáno **zlepšení vztahu důsledkem společného soužití** (Bedřiška (D1): „*No od té doby, co jsme s taťkou, tak asi jsou ty vztahy lepší. Že prostě je tam méně té nervozity, všeho. Že mamka na to není sama, takže asi je to lepší, když jsme tahle všichni.*“ Blanka (M): „*Možná, že se pro ně změnilo to, že už jsem na ně nebyla sama. A že když já jim něco zakážu, nebo Bohuslav, tak oni mají toho druhého, za kterým by mohli jít.*“). V rodině A byl vnímán **zhoršený vztah** mezi matkou a dítětem **důsledkem společného soužití** s novým partnerem. V rodině A to matka vysvětluje tím, že se syn nevyrovnal s rozpadem původní rodiny (Andrea (M): *Myslím, že Adam je na mě naštvanej pořád, i když to neříká, nedává to najevo, tak tam je určitě nějaký blok.*“). V rodině K dcera pocítovala pouze **dočasně zhoršený vztah** se svou matkou po společném sestěhování, časem se tento vztah však zlepšil (Karolina (D1) ke vztahu se svou matkou: „*Rozhodně to je lepší, než když to bylo na začátku po tom rozvodu, nebo co se dali s Kamilem dohromady, tak to bylo takové těžší.*“).

7.3 Analýza vývoje vztahu mezi nevlastním rodičem a dítětem

Okolnosti utváření vztahu

To, jak se vztah mezi nevlastním rodičem a dítětem v nevlastní rodině vyvíjel, ovlivňovala **podoba vztahu** mezi těmito členy v **době vzniku nevlastní rodiny**. Ve dvou rodinách (B a K) dítě již **znalo nevlastního rodiče ještě před vznikem partnerského svazku**. Tato skutečnost může být pro utváření vztahu s nevlastním otcem příznivá, ale také naopak spíše nepříznivá (Karolina (D1): „*(...) my jsme byli jako spřátelené rodiny, takže jsem ho brala jako strejdu. No a potom, když se dal s mámou dohromady, tak se od té doby něco změnilo a jako kdyby byl pro mě někdo jiný (...). Tam začala i ta ignorace, že jsem to možná brala, že on jakoby nějak svedl tu mámu (...).*“). Některé děti si **nepamatovaly na první kontakt s nevlastním rodičem**, jelikož v té době byly hodně malé a tudíž ho vnímali tak, jak kdyby byl v jejich životě po celou dobu (Antonín (O) o své dceři: „*(...) ona byla tou dobou hodně malá (...), takže ona byla od malička zvyklá na to, že tady Andrea (nevlastní matka) je prostě s náma, že je součástí tady toho.*“ Eva (M) o své

dceři: „*Ona si třeba nepamatuje na tu dobu, kdy jsme bydleli samy, a říká, že jsme tady vždycky bydleli s Eduardem*).“

Vliv na utváření vztahu mezi nevlastním rodičem a nevlastním dítětem může mít také **chování druhého biologického rodiče** dítěte. V některých rodinách se objevilo **dočasně negativní chování druhého biologického rodiče** (E, K, A ze strany biologického otce syna), které se však časem zmírnilo. V jiných rodinách však uváděli **přetrvávající negativní chování druhého biologického rodiče** (A ze strany matky dcery, D), které mělo například podobu naschválů, přenášení svých emocí ohledně zániku rodiny na dítě či manipulování s dítětem (Andrea (M) o matce nevlastní dcery: „(...) *Tam ze strany její mámy nedošlo ke smíření s danou situací, takže tam jsou prostě takový z její strany informace, že to je špatně, nebo že je trošku ublížená, takže to přenáší teda na ni.*“).

Přijetí se mezi rodičem a nevlastním dítětem

V rámci **přijetí nevlastního dítěte rodičem** se v rodině A objevilo **negativní vnímání nevlastního dítěte** a také **vyjadřování tohoto negativního vnímání před nevlastním dítětem** (Antonín (O) o svém nevlastním synovi: „(...) *tím, že je takový zšenštilej, jemnej, tak pro mě to prostě není chlap. Ale je to pro mě jako těžko stravitelný no. Ale to je takovej vnitřní boj, kdy se člověk snaží přeprat sám sebe. Aby to prostě vnímal tak, jak to je, aby to neřešil. (...) Mám pocit, že dřív to ode mě muselo vyznívat opravdu hnusně, že chápu, že se ho to muselo dotknout. (...) kolikrát ze mě vypadly věci, za který se fakt stydím, že to bylo fakt vůči němu nehezky no.*“). V rodině E členové vyjadřovali **přijetí nevlastního dítěte** (Eduard (O): „*Já ji беру jako vlastní, protože já s ní žiju, vyrůstám, vodím ji tam, do školy, na kroužky, tohlencto, děláme spolu blbiny, jezdíme spolu na výlety. Takže i když jakoby není vlastní, tak já ji tak беру (...). Myslím, že ten vztah máme dobrý a že i ona mě tak bere jako docela pozitivně.*“).

U kategorie **přijetí nevlastního rodiče dítětem** se v rodině B a D objevilo **bezproblémové přijetí nevlastního rodiče**. V rodině D děti dokonce začaly nevlastního rodiče časem oslovovat „tati“ (Bedřich (D2): „*Já jsem ho už tak za taťku považoval, byl pořád s námi, mi se věnoval (...).*“). V rodině A u syna a v rodině K u dcery se objevilo **nepřijetí nevlastního rodiče** (Andrea (M) zdůvodňuje vztah syna k manželovi: „*Protože si myslím, že ho nepřijal pořád, že se s tím nesmířil.*“ Karolina (D1) o svém nevlastním otci: „*Jsou prostě situace, že s ním nechci mluvit, nechci se na něho dívat (...).*“).

Vnímané změny ve vztahu v rámci času

V rodinách se objevilo rozdílné **vnímání počátečního utváření vztahu**. V rodině A vnímali členové rodiny **začátek** utváření tohoto vztahu jako **složitý** (Antonín (O): „Ze začátku to bylo takový hodně složitý a vůbec ta cesta byla taková hodně trnitá.“). V rodinách B, D a E naopak členové vnímali **začátek** jako **bezproblémový** (Bedřich (D2): „Vlastně to byl docela dobrý pocit, protože před tím jsem měl vlastně jenom dědu jako nějakého mužského, s kterých bych si mohl popovídat o nějakém společném tématu.“ Bedřiška (D1): „Mně přijde, že jsme si s ním rozuměli hned.“ Eva (M): „Já musím říct, že to šlo nějakou přirozenou cestou (...). Samozřejmě to šlo pozvolna, nějaké ty víkendové výlety, pak pobyty a pak tady přespával.“).

Z kategorie **vnímaného směru vývoje vztahu** mezi nevlastním rodičem a dítětem v rodinách A, B, D a E vnímali, že **časem došlo ke zlepšení vztahu** (Dagmara (M) o svém vztahu s nevlastními dětmi: „(...) teď třeba Daniela kolikrát za mnou přijde a chytne mě a řekne teto, já tě mám ráda. Takové spontánní to je (...). Takže to беру tak, že jsme se posunuli nějak dál, hlouběji do toho vztahu s těma dětma.“). Takový vývoj vztahu vnímali také členové v rodině A, i přes jimi pociťované obtíže na začátku (Antonín (O): „Poslední dobou to se spíše jako špičkuju, humornou formou a kolikrát mám pocit, že ho to velice baví už teď.“ Adam (D1): „Jako třeba jsem měl Antonína (nevlastního otce) míň rád, než teď (...), tak asi postupem času, protože jsme si na sebe začali více zvykat. (...) Teď to je lepší, než na začátku si teda myslím.“). Pouze v rodině K děti vnímaly spíše **zhoršení vztahu časem** v jejich vztahu s nevlastním otcem (Karolina (D1): „Jak si postupně nejsme s tím Kamilem jako my děti tak blízcí, tak právě vznikly takové situace, že asi i záměrně se třeba ignorujeme (...). Já myslím, že ze začátku toho vztahu se snažil nějak nám vynahrazovat tu rodinu a že se snažil být jako tím tátou, snažili jsme se jako všichni, aby to tak nějak klapalo (...). A ono to tak i postupně začalo, že i Kamil se začal jinak chovat tak jako obecně (...). Že ze začátku se snažil (...) být nějak lepší, ale já si myslím, že to teď zajíždí jakoby do těch kolejí, že se začíná chovat si myslím tak, jak se choval dřív (...).“ Kryštof (D2) komentuje vývoj vztahu s nevlastním otcem: „Dřív to bylo v pohodě, protože jsem ještě nemusel dělat ty domácí práce a takový. A teď na to třeba není čas, nestihnu to, tak je naštvanej.“).

7.4 Analýza aspektů ovlivňujících rodinné fungování

Trávení volného času v rodině

Ve všech rodinách dokázali členové najít takové **trávení společného času**, které vnímali **jako příjemně strávené** (Andrea (M): „*Já si myslím, že nám je příjemně v podstatě vždycky, když děti nezloběj (...). Prostě běžnej obyčejnej den, když se neděje žádná jobovka.*“ Dagmara (M): „*Většinou ta pohoda je asi největší, když jsme všichni nás pět doma pohromadě.*“). Rodiny obvykle tráví společný čas hraním her, povídáním si, díváním na televizi, procházkami či výlety.

V rodině B a D členové vnímali **nízké trávení společného času**, uváděli, že čas tráví spíše individuálně. V rodinách B a E se objevilo **přání trávit více času společně** (Bedřich (D2): „*Jako momentálně by se hodilo, kdybychom měli nějakou uklízečku, že mamka by už nemusela nic dělat a měla by více času na ty výlety a tak.*“) a v rodině D žena vyjádřila **přání trávit více času s partnerem** (Dagmara (M) odpovídá na otázku, co by si přála změnit: „*Více času na Dalibora. Jakože strašně moc se věnujem těm dětem a opravdu málo máme času na sebe a že to někdy pociťuju, že už mi to někdy začíná připadat, že funguju jako matka na plný úvazek, i když to nejsou moje děti.*“).

Participace na výchově dětí

V rodině B, D, E i K členové rodiny vnímají **větší podíl na výchově dítěte ze strany biologického rodiče** (Bedřiška (D1): „*Mamka je ta přísná.*“ Karin (M) odpovídá na otázku, kdo rozhoduje o výchově dětí: „*Já ve větší míře, protože jsou moje. Manžel se snaží zapojovat většinou, když se mu něco nelíbí.*“), zatímco (v rodinách B, D, E) **nevlastní rodič zaujímá spíše kamarádský přístup** (Barbora (D3): „*(...) tatka nás vždycky rozežírá a dělá s náma blboviny.*“).

V rodině A a D, kde jsou nevlastní sourozenecké vztahy, vnímali členové přístup rodičů ve výchově odlišně. V rodině A se objevila **větší přísnost k nevlastnímu dítěti** a zároveň **větší tolerance k vlastnímu dítěti** ze strany obou rodičů. Manželé dále uváděli, že jsou vzájemně citliví na takto rozdílné chování svého protějšku vůči vlastnímu a nevlastnímu dítěti. V rodině D se vyskytla **větší přísnost ze strany biologického rodiče** (Dagmara (M): „*(...) k Daliborovým dětem.. Pevnou ruku má tady Dalibor (...), co se týče*

Davidu, tam si zase já řeším takhle. Ale zase je potřeba, řekne Dalibor, je potřeba k jeho dětem, řeknu já. Není to tak, že bysme si stranili děti, jakože já Davidu a Dalibor děti.“).

Komunikace v rodině

Ve většině rodin členové uváděli **vyjadřování si pozitivních emocí**. Mezi rodiči a menšími dětmi docházelo k vyjadřování pozitivních emocí zejména **objímáním** a **hlazením** (rodina A, B, D, E), mezi (nevlastním) otcem a synem také **škádlením** (rodina A, B, D). Pouze v rodině K členové uváděli, že si **pozitivní emoce příliš nevyjadřují**, což může být také způsobené již vyšším věkem dětí (Karin (M) komentuje chování syna: „*No Kryštof většinou nešahej na mě.“*).

Jako **důvody neshod** v rodinách členové uváděli **neshody ve výchově dětí** (rodina A, B, K a v rodině D ze začátku společného soužití). Jako důvod neshod mezi rodiči a dětmi udávali **školní výsledky** (rodina A, B, D), ale také **neposlušnost dětí** (A, B, D, E, K), kdy si zejména neplní své povinnosti, či **spory mezi sourozenci** (B, D). V rodině A manželé uváděli **absenci partnerských konfliktů**, veškeré neshody se týkají pouze výchovy dětí. Také v ostatních rodinách partneři uváděli, že se spolu nehádají.

V rámci **četnosti konfliktů** členové ve všech rodinách vnímali **nízký výskyt konfliktů**. V rodinách A a E zároveň vnímali **snížení četnosti konfliktů v čase**.

Rodiny zaujímají různé **přístupy ke konfliktům**. Dle výpovědí se většina rodin (A, D, E) snaží o **otevřenou komunikaci** v rámci řešení neshod (Andrea (M): „*Snažíme se o tom mluvit, snažíme si to vysvětlit, jak to kdo cítí a pochopit jeden druhého, i když to je pochopitelně problematický. (...) a snažíme se navzájem prostě vyslechnout.“* Dagmara (M): „*Asi kdyby bylo něco konkrétního, tak je jedno, jestli mluvíme s dětma nebo mezi sebou, ale mluvíme.“*). Rodiny A a K uváděli snahu o **pohlížení na problémy s nadhledem** (Andrea (M): „*No myslím, že se snažíme si ty konflikty moc nepřipouštět. Že to bereme jako součást života, občas je, že se lidi neshodnou, ale že se snažíme k tomu nevracet a nepitvat prostě ty záležitosti, prostě víme, že občas se to stane.“*). V rodině B se dále objevilo **řešení konfliktů odděleně** (Blanka (M): „*Já mám pocit, že většinou za každým jdu zvlášť, zavřu se s ním do pokoje a s ním debatuju.“*). V rodinách A, B a K se partneři **snaží o nezatahování dětí do konfliktů** (rodina A, B, K). V některých rodinách (A, K) se občas na neshody reaguje **výbušnou reakcí**, což je způsobené povahou členů, konkrétně

(nevlastních) otců. V případě porušování pravidel ze strany dětí, rodiče **volí** nějaké **zákazy**, nejčastěji zabavení elektroniky (rodina A, B, E) či zákaz internetu (rodina B, K), občas také zákaz na venek (rodina B) či na zájmový kroužek dítěte (rodina B). V rodině D rodiče dětem **zákazy nedávají** a snaží se o **řešení domluvou**.

Vnímaná sociální opora

Členové všech rodin vnímali, že **mají sociální oporu** také **mimo základní rodinu**, nejčastěji mezi **přáteli** (Bedřich (D2): „*My to probíráme s kámoši, tak my to dáme nakonec ještě do té srandy, že se nakonec všichni zasmějou.*“), **kolegy** z práce či **širší rodinou** (Bedřiška (D1) o svém vztahu s babičkou: „*(...) ona se třeba zeptá, co se stalo zase a já jí to řeknu a diskutujeme o tom (...) co se stalo a je to v pohodě.*“)

Pouze matka v rodině B považovala **sociální oporu mimo základní rodinu za nedostatečnou**, jelikož nemá dostatečnou důvěru v lidi okolo sebe. Oporu však vnímá ve svém partnerovi.

Zdravotní stav členů rodiny

Na rodinném fungování se může odrazit také závažný zdravotní stav některého ze členů rodiny. V rámci **vnímané závažnosti zdravotního stavu** někoho z rodiny se v rodině A objevil takový **zdravotní stav dítěte** (ADHD a SPU), kteří partneři vnímali jako **náročný** z hlediska fungování rodiny (Andrea (M): „*Je to všechno náročnější, protože člověk musí více přemýšlet o tom, co říká, co dělá, co má dělat a co nemá dělat. Takže je to náročný na psychiku, aby to člověk všechno ustál a ne vždycky to ustojí (...).*“ Antonín (O): „*(...) to už nám říkaly všechny ty doktorky, že toho má opravdu hodně, má těch poruch trochu víc (...). Takže je to hodně náročný, člověk se musí umět krotit no. Všechno to nechat plout.*“). Vnímali však zároveň **zlepšené zvládnutí zdravotního stavu dítětem vlivem psychologické péče** (Antonín (O): „*Ono to je asi teď lepší. Protože chodíme s Adamem k paní psychologce, která nám teď výrazně pomáhá.*“). V ostatních rodinách udávali **nepřítomnost náročného zdravotního stavu** někoho ze členů dané nevlastní rodiny.

Charakteristiky členů rodiny

Z rozhovorů vyšlo najevo, že rodinné fungování může být ovlivněno také charakteristikou daného člena. Objevilo se **chování dítěte způsobené daným vývojovým obdobím** (v rodině A, B, D, K), toto chování teda vnímají jako dočasné. Rodiče užívali výraz „puberta“, i když věk dítěte neodpovídal zařazení do tohoto vývojového období (Andrea (M) o své nevlastní dceři: „*A pochopitelně Alena má opravdu takový to chování, taková ta první puberta, období, kdy se prosazuje za každou cenu a až ji to přejde, tak ty vztahy zase budou trochu lepší.*“ Karin (M) komentuje chování svého syna ve vztahu k manželovi: „*U Kryštofa ta puberta (...), předtím to bylo fakt lepší, byl takový ten dětský přístup. Vždycky za ním přišel, popovídat si. Teďkom tou pubertou se to mění no.*“). V rodinách A a K dále pociťovali, že rodinné vztahy ovlivňuje **prudká povaha nevlastního otce** (Antonín (O): „*Kdybych nebyl tak razantní, tak by se spousta problémů tolik nenařouklo si myslím. Neříkám vždycky všechno, ale určitě je lepší řešit věci s chladnou hlavou. Což bohužel já se snažím samozřejmě krotit, ale někdy to nejde, někdy to nevyjde a pak jsou ty problémy ještě daleko větší, protože děti se ještě o to více seknou potom a je to ještě horší.*“ Karin (M) komentuje prudkou povahu manžela: „*Mě to mrzí vůči tomu Kryštofovi, protože to nevidím jako zásadní věc, kterou provedl a určitě si myslím, že se to dá vyřešit nějakou klidnější formou.*“ Karolina (D1) k povaze nevlastního otce: „*Hodně mi vadí ten jeho přístup k bráchovi, že se ho snaží nějak vychovávat, ale prostě nemám ráda, když ho okřikne. A někdy to asi ani není úplně na místě si myslím.*“).

Vyrovnaní se dítěte s rozpadem původní rodiny

V rodině A se objevilo **nesmíření se dětmi s rozpadem původní rodiny** (Andrea (M) o svém synovi: „*(...) stále se s tím nevyrovnal. I když jakoby funguje, tak stále se nevyrovnal s tím, že jsem odešla od manžela bývalýho.*“ Adam (D1): „*Já jsem strašně naštvanej, že se jako rozvedli. To je to, co mě nejvíc štve na životě.*“), **přání o navrácení původní rodiny** ze strany dítěte (Alena (D1) odpovídá na otázku, co by si přála změnit: „*Kdyby se máma a táta nerozvedli, kdyby jako byli spolu. To bych chtěla.*“), ale také **pocit vlastní viny** u dítěte za rozpad nukleární rodiny (Adam (D1): „*Někdy si to vyčítám i sám sobě. Jako že se hádali často kvůli mně (...).*“).

V rodině B, D, E i K jsou děti **smířeni s rozpadem původní rodiny** (Bedřich (D2) hodnotí odchod matky od otce: „(...) *dá se vlastně říct, že se tehdy zachovala jako hrdina a odřízla ho jako od nás.*“ Karolina (D1): „(...) *snažím se to nějak brát, že to tak prostě je, že je mámin manžel, máme společnou domácnost a nechci to ani nějak kazit, protože vím, že by z toho byla máma nešťastná.*“).

Způsob vycházení obou biologických rodičů dítěte

V rámci vycházení mezi bývalými partnery, rodiči dětí, docházelo ke **změnám v čase**. V rodinách A, D, E a K zaznamenali alespoň mírné **problémové vycházení ze začátku** (Antonín (O): „*Ze začátku to byla prostě tragédie, vůbec mi ji nechtěla dát, já jsem ji dva měsíce neviděl a tak. (...) když jsme se vídali, tak to končilo špatně, bohužel i před dítětem.*“). Zároveň však vnímali, že došlo **časem ke zlepšení**. (Eva (M) hodnotí vztah s bývalým partnerem po rozchodu: „*Tak na začátku krušné, strašné. Ale ten čas to otupěl.*“).

Momentální vycházení s bývalým partnerem v rodině A i E vnímali jako **momentálně dobré**, kdy s bývalými partnery matek vycházeli i jejich současní partneři (Andrea (M): „*I třeba můj bývalý manžel prostě s mým nynějším manželem vychází jako naprosto normálně, normálně jsou schopni se spolu bavit a respektuje nás jakoby rodinu.*“ Eva (M) odpovídá, jak vychází se svým bývalým partnerem: „*Velmi dobře. On je sice stejný, jako já, takže ty neshody tam jsou časté, ale v malých dávkách. A co se týče malé, tak tam fungujeme perfektně.*“ Eduard (O) o bývalém partnerovi ženy: „*My jsme dokonce skoro kamarádi dalo by se říct. Na svatbě byl naší (...).*“). V rodinách se však objevilo také **momentální spíše špatné vycházení** (v rodině A i D mezi otcem a bývalou ženou, v rodině K), kdy jsou bývalí partneři spolu raději úplně v minimálním kontaktu. V rodině B a D je **úplná absence kontaktu** mezi matkou a biologickým otcem.

Vztah dítěte s druhým biologickým rodičem

Co se týče **kontaktu dítěte s druhým biologickým rodičem**, v rodinách A, D (dětí manžela) a E jsou děti **v pravidelném kontaktu** se svým druhým rodičem. V rodině D (dítě manželky) a K jsou děti **v nepravidelném kontaktu** se vzdáleným rodičem a v rodině B nejsou děti s biologickým otcem **v žádném kontaktu**.

Hodnocení vztahu mezi dítětem a jeho druhým biologickým rodičem bylo v rodinách rozdílné. V rodinách A, E a K různí členové považovali vztah dítěte s jeho druhým biologickým rodičem za **kladný** (Andrea (M) o vztahu svého syna s biologickým otcem: „(...) *svýho tátu miluje a mají spolu krásný vztah.*“ Eva (M) odpovídá na otázku, jaký vztah má dcera se svým biologickým otcem: „*No nádherný, protože ona je jeho střed vesmíru. Ti tatínkové v nějaké té fázi, jak mají malé děti, tak jsou jak prdli jo. Takže jo, pěkný, velmi pěkný.*“), v rodině A se zároveň objevilo hodnocení **kamarádského vztahu** u obou dětí (Antonín (O) o vztahu dcery se svou matkou: „*No vztah takovej kamaradskej, někdy jako špatně kamaradskej, někdy jako dobrý.*“). V rodině K vnímaly děti vztah s biologickým rodičem dokonce jako **lepší po rozvodu** (Karolina (D1) komentuje svůj vztah s biologickým otcem: „*My jsme před rozvodem měli takový jako neutrální vztah (...) a v momentě, kdy se rozvedli, tak jsem měla s tátou úplně jiný vztah, bylo to fajn a právě jsme si spolu možná i více času, než když byli naši spolu.*“ Kryštof (D2): „*Dřív byl takovej ráznej a teď mi přijde, že si uvědomil, že kdyby nás neměl s Karolinou, tak je takovej sám a tak proto se snaží taky něco dělat.*“). U dětí z rodiny D se objevila **spíše nespokojenost se vztahem** biologické matky, kdy s jejím partnerem navíc nemají dobrý vztah. V rodině D mělo nejstarší dítě spíše **povrchový vztah** se svým biologickým otcem, jelikož se s ním zná teprve přibližně tři roky a během dětství s ním nebyl vůbec v kontaktu. V rodině B děti neměly s biologickým otcem **žádný vztah**, otce však nepostrádaly (Bedřiška (D1): „(...) *asi kdybychom bydleli bez tatky Bohuše, tak asi bych chtěla jako vědět důvod, proč jakože nejsou spolu a asi bych se o to více zajímala a chtěla se s ním stýkat, ale vím, že v podstatě tatku mám, tak ho nějak nepostrádám.*“ Bedřich (D2) hodnotí absenci kontaktu s biologickým otcem: „*Vůbec mi to nevádí.*“).

7.5 Analýza vnímaných vztahů uvnitř nevlastních rodin

Vnímání společného soužití

V rámci **spokojenosti se společným soužitím** tři z pěti rodin (B, D, E, v rodině K pouze někteří členové) vyjádřily **spokojenost se společným soužitím** (David (D1): „(...) *od toho druhého měsíce, co jsme byli tady, tak už jsem si na to zvykl a všechno bylo v pohodě, cítil jsem se tak jako v normální rodině, v úplně rodině a byl jsem spokojený a to jsem i teď (...). Je lepší, když žijeme takhle pospolu.*“). V rodinách A a B se objevilo **vnímání větší spokojenosti ze strany muže**, než ženy, přičemž se na tom partneři shodli

vzájemně (Andrea (M): „*Já bych řekla, že on (manžel) je spokojenější, než já, že on tam nevnímá ten konflikt toho rodičovství asi.*“ Antonín (O): „*Myslím, že spokojená (manželka) je hodně, ale míň, než já.*“). V rodině A a K se objevila **nespokojenost staršího dítěte se společným soužitím** (Andrea (M): „*Já si myslím, že právě proto, že to nemůže ovlivnit, tak není spokojený.*“). V rodinách A, E a K vnímali **zlepšení vztahů v rodině v čase** (Eva (M): „*Asi je to časem uklidněné, nabytí jistoty, důvěry, už to není jako na začátku, že člověk neví.*“ Kryštof (D2): „*Já bych řekl, že to je takové to nejlepší období, že dříve to bylo horší, ještě jsme se moc neznali, že postupně to bude lepší a lepší.*“).

Ve třech rodinách (A, B, K) se objevilo **přání zlepšení vztahů** a to buď **obecné přání zlepšení vztahů** (Andrea (M) odpovídá na otázku, co by si přála v rodině změnit: „*Ty vztahy pochopitelně, aby byly bezkonfliktní, aby děti pochopily, že takhle to je.*“ Adam (D1) na stejnou otázku odpovídá: „*Aby bylo míň hádek a aby jako jsme se poslouchali tak nějak na stejno, že když třeba někdo má nějaký přání, tak aby jako bylo v rozumných mezích to nějak splněný.*“) nebo **přání zlepšení vztahu s nevlastním rodičem** Karolina (D1): „*Tak asi by bylo fajn, kdyby já s bráchou jsme vycházeli líp s tím Kamilem. Asi by to bylo ku prospěchu i vůči mámě, protože je jasný, že ona tím asi trpí, že vidí, že spolu nevycházíme (...).*“ Kryštof (D2) by chtěl zlepšit vztah s nevlastním otcem: „*Možná ty vztahy se strejdou, někdy to jsou fakt zbytečnosti, kvůli kterým se hádáme.*“). V rodině D nejmladší z dětí vyjadřuje **přání zlepšení sourozeneckých vztahů**.

Vnímání partnerského vztahu

Všichni partneři vnímali svůj **partnerský vztah** jako **pozitivní**. Uváděli **spokojenost v partnerském vztahu** (Andrea (M): „*Já jsem v partnerském životě naprosto spokojená, spokojená víc, jak na 100% (...)*“), dále také **porozumění** (Andrea (M): „*My se dohodneme úplně na všem, ve všem si rozumíme.*“) a **bezproblémovost** (Andrea (M): „*Partnerský vztah je naprosto bez problémů (...)*“).

V rodinách A a K se objevilo **přikládání velké důležitosti partnerskému vztahu** (Andrea (M): „*(...) protože to partnerství je tak silný mezi náma, tak už tam není úplně těch 100% na to rodičovství. Vnímám to jako chybu, na druhou stranu ale si říkám, to dítě stejně jednou odejde a co mi zbyde.*“ Kamil (O): „*V podstatě důležitý je to, co cítím ke Karince, co spolu máme my dva. Protože ty děti s náma jsou, ale nebudou s náma do konce života.*“).

Vnímání vztahu mezi dítětem a nevlastním rodičem

Do kategorie **kladného hodnocení vztahu** mezi dítětem a nevlastním rodičem můžeme zařadit **pozitivní vztah s nevlastním rodičem**, jenž měly děti v rodinách B, D a E (Bedřiška (D1) odpovídá na otázku, jaký vztah má s nevlastním otcem: „asi nejlepší, jakože v pohodě s tatškou.“). V rodině A se objevilo vnímání **příjemně strávených chvil s nevlastním rodičem** (Andrea (M): „(...) dovedou se spolu smát, dovedou spolu jak kdyby dělat věci společně.“). V rodině B nejstarší dítě vnímalo **blíže vztah s nevlastním rodičem než s biologickým**.

V rodině A se objevila řada podkategorií spadajících do kategorie **negativního hodnocení vztahu** mezi dítětem a nevlastním rodičem, jako **účelové vycházení s nevlastním rodičem** ze strany dítěte (Antonín (O): „S Adamem, s tím vycházím dobře nejvíc, když něco potřebuje. Když nic nepotřebuje, tak to je tak nějak a když má něco udělat, tak to je dost velká tragédie.“), dále **opozice ze strany dítěte** (Andrea (M) komentuje vztah svého syna k manželovi: „(...) to tak jako bojkotuje no. Jako že se staví do opozice vždycky a je takovej odmlouvavej, v opozici no.“), **žárlivost dítěte vůči nevlastnímu rodiči** (Andrea (M): „Adam pochopitelně taky na Antonína žárlí (...)“), ale také **žárlivost nevlastního rodiče na dítě** (Andrea (M): „Z mojí strany vůči ní cejtím žárlivost (...), že nejsem jediná ženská v rodině.“), **kritičnost k nevlastnímu dítěti** (Andrea (O): „Dítě toho partnera člověk vnímá daleko kritičtěji, takže jsem asi někdy až zbytečně přísná anebo kritická a vyjedu, i když bych jako nemusela.“) a **zdrženlivost k nevlastnímu dítěti kvůli vlastnímu dítěti** (Andrea (M): „(...) já si neumím najít úplně tu cestu k ní, aby na ni syn prostě nežárlil, aby se necítil, že je odstrkovaný ještě, kdybych jí projevovala nějakou velkou náklonnost (...)“). V rodině K členové vnímají spíše **rezervovaný vztah mezi dětmi a nevlastním rodičem** (Karin (M): „Jelikož není Kamil pokrevní, nebo jak to mám říct, vlastní, tak samozřejmě tam děti odstup mají.“ Karolina (D1): „Většinou to je tak, že mu dáváme najevo, že to asi není úplně náš táta no.“ Kamil (O): „Děti nejsou moje, tak nikdy nebude to pouto stejný jako s otcem. Já je mám rád a všechno to, ale prostě vždycky od nich takový trošku odsun, protože oni mají svého otce někde.“).

Vnímání vztahu mezi dítětem a biologickým rodičem

Ve všech rodinách byl vztah mezi dítětem a jeho biologickým rodičem vnímán jako **pozitivní** (Alena (D2) hovoří o svém otci: „(...) *já ho mám strašně ráda.*“ Daniela (D2) o svém vztahu s otcem: „(...) *mám ho strašně ráda, proto jsem si vybrala být častěji s tátkou, než s mamkou.*“) a **blízký** (Andrea (M) o svém vztahu se synem: „(...) *i přes ty neshody spolu máme jako blízký vztah.*“).

V rodině A, kde jsou nevlastní sourozenci, se objevilo **vnímání lepšího vztahu s vlastním dítětem**, než s tím nevlastním. V rodině A i K, kde oba manželé mají vlastní i nevlastní děti, se objevilo **zastávání se vlastního dítěte** (Antonín (O): „*Pro ženu to nebylo nic jednoduchého, protože ta zcela logicky brání to své dítě, to samé vidím já s Alenou (...)*“).

Žena z rodiny A také pociťuje **konflikt mezi rolí matky a partnerky** (Andrea (M): „*Ale pořád mám vnitřní konflikt jak kdyby v tom, že pořád nejde všechny vztahy plnit na 100%. A jsem na 100% partnerka a cejtím, že jsem špatná máma. (...) když jsou dva lidi spolu, tak si to užijou a teprve potom mají děti. Zatímco my jsme partneři a zároveň i rodiče (...)*“).

Vnímání vztahu mezi sourozenci

Ve všech čtyřech rodinách, kde jsou přítomné sourozenecké vztahy, byl zaznamenán spíše **pozitivní sourozenecký vztah**, ale **situčně proměnlivý s občasnými dohady** (Andrea (M): „*Když si chce hrát jeden, tak si nechce hrát druhý, když si chce hrát druhý, tak zas už nechce ten první (...)*“ Bedřiška (D1): „(...) *s oběma mám blízký vztah, ale ať se něco stane nebo naštveme se navzájem nebo jeden na druhého, tak vyloženě se nemůžu svěřit třeba, protože kolikrát něco řeknu a oni se naštvou, tak toho využijou a jdou za tou mamkou a zase oni jsou ti lepší.*“ Dagmara (M): „*David si chvilku více potrpí na Daniela, tím pádem provokuje Danielu ve velkém a pak je to zase obráceně. Pak je tady Daniel chudák a Daniela je spojenec.*“).

V rámci **nevlastních sourozeneckých vztahů** v rodině A i D vnímají **zcela sourozenecký vztah mezi nevlastními sourozenci** (Andrea (M): „*Spolu se děti taky teda dohadují, ale to je takový zcela sourozenecký vztah, to tak bývá jako, sourozenci ti se taky jako ne úplně vždycky milují, taky se hádají a taky jsou mezi nima spory (...)*“.

Antonín (O): „(...) *tam nehraje roli, kdo je čí, ale že jsou fakt jak normální sourozenci.*“). Členové rodiny A taky vnímají *zlepšení vztahu mezi nevlastními sourozenci časem* (Adam (D1): „*Vztah k Alence taky jako je větší, než když jsme se viděli poprvé.*“). V rodině D vnímají *absenci změny vztahu mezi nevlastními sourozenci.*

7.6 Výsledky testu rodinného systému – FAST

Test jsem administrovala s každým členem rodiny zvlášť, bez přítomnosti ostatních členů a to ve všech třech zobrazeních, tedy typické, ideální a konfliktní situace. Užití individuální administrace nám umožnilo získat vnímání vztahů, koheze a hierarchie u každého člena zvlášť, zároveň však bylo možné zjistit případné rozdíly ve vnímání mezi členy jedné rodiny. Výsledky této metody jsou prezentovány zvlášť pro každou rodinu a mnohdy dokreslují analýzu v předchozích podkapitolách.

Zde je vysvětlení ke zkratkám uváděným v následujících tabulkách: sit. = situace, O-M = mezi otcem a matkou, sour. = mezi sourozenci, D1 = nejstarší dítě, D2 = prostřední/mladší dítě, D3 = nejmladší dítě, N = nízká, S = střední, V = vysoká, labilně vyv. = labilně vyvážený.

V příloze č. 8 přikládám příklad znázornění typické situace se střední rodinnou kohezí.

7.6.1 Výsledky testu rodinného systému: rodina A

Tabulka č. 4: Zobrazení typické situace v rodině A

TYPICKÁ SIT.		OTEC	MATKA	D1	D2
Koheze	rodiny	N	S	S	N
	O-M	V	V	V	N
	sour.	N	N	N	N
Hierarchie	rodiny	S	S	S	S
	O-M	N	S	N	N
	sour.	S	N	N	N
Typ vztahové struktury	rodiny	labilně vyv.	vyvážený	vyvážený	labilně vyv.
	O-M	nevyvážený	vyvážený	nevyvážený	nevyvážený
	sour.	labilně vyv.	nevyvážený	nevyvážený	nevyvážený

Z tabulky č. 4 je patrné, že členové rodiny A zobrazili vztahy v typické situaci poněkud odlišně, z čehož vyplývají také **rozdílné typy vztahových struktur** jak pro celou rodinu, tak pro subsystémy. Všichni se však shodli na nízké kohezi mezi sourozenci a střední hierarchii rodiny. Kohezi mezi manželi (otcem a matkou) všichni kromě nejmladšího dítěte označili jako vysokou. Tento rozdíl může být způsobený také formou střídavé péče u tohoto dítěte, kdy bývá jeden týden v této rodině a jeden týden u své biologické matky. Matka v rodině A sama přiznává, že v tom týdnu, kde je u nich nevlastní dcera (D2) se drží více v pozadí, aby nevzbuzovala žárlivost u svého vlastního syna, který má situaci už tak ztíženou svým zdravotním stavem.

V rámci této rodiny jsem se zaměřila také na zjištění vztahu mezi rodiči a dětmi. Všichni 4 členové rodiny označili **vztah mezi otcem a jeho biologickou dcerou (D2) za vyvážený** (se silnou kohezí a střední hierarchií) a **vztah mezi nevlastní matkou a nevlastní dcerou za labilně vyvážený** (s nízkou kohezí a střední hierarchií). Krom nejmladšího dítěte se taktéž všichni shodli na **vyváženém vztahu mezi matkou a jejím vlastním synem** (silná až střední koheze, střední hierarchie), na **labilně vyváženém vztahu mezi nevlastním otcem a nevlastním synem** (nízká koheze, střední hierarchie) se shodli všichni.

Tabulka č. 5: Zobrazení ideální situace v rodině A

IDEÁLNÍ SIT.		OTEC	MATKA	D1	D2
Koheze	rodiny	V	V	V	N
	O-M	V	V	V	S
	sour.	V	V	V	N
Hierarchie	rodiny	S	S	N	S
	O-M	N	N	N	N
	sour.	N	N	N	S
Typ vztahové struktury	rodiny	vyvážený	vyvážený	nevyvážený	labilně vyv.
	O-M	nevyvážený	nevyvážený	nevyvážený	labilně vyv.
	sour.	nevyvážený	nevyvážený	nevyvážený	labilně vyv.

Poněkud se liší také zobrazení ideální situace jednotlivými členy. Všichni čtyři se shodli pouze na nízké hierarchii mezi otcem a matkou v ideální situaci. V této situaci však všichni členové figurky k sobě více přiblížili.

Nejmladší dítě (D2) přiblížilo figurku svého bratra (D1), ale tak, aby jeho koheze k ostatním členům byla stále nízká. Také k sobě přiblížilo svou nevlastní matku, koheze mezi nimi je nyní vysoká. Ostatní tři členové v ideální situaci zobrazili **vysokou rodinnou kohezi**, zároveň také **vysokou kohezi mezi manželi**, **vysokou kohezi mezi rodičem a jeho vlastním dítětem** a **střední kohezi mezi rodičem a nevlastním dítětem**. Tito tři členové se také shodli na nevyváženém typu vztahové struktury jak mezi rodiči, tak mezi sourozenci (vysoká koheze, nízká hierarchie).

Tabulka č. 6: Zobrazení konfliktní situace v rodině A

KONFLIKTNÍ SIT.		OTEC	MATKA	D1	D2
Koheze	rodiny	N	V	N	-
	O-M	N	V	N	-
	sour.	N	V	N	-
Hierarchie	rodiny	S	N	S	-
	O-M	S	V	S	-
	sour.	S	S	S	-
Typ vztahové struktury	rodiny	labilně vyv.	nevyvážený	labilně vyv.	-
	O-M	labilně vyv.	nevyvážený	labilně vyv.	-
	sour.	labilně vyv.	vyvážený	labilně vyv.	-

Nejmladší dítě nevědělo, co znamená konflikt, tudíž u něho není zobrazení konfliktní situace zaznamenáno. Z výše uvedené tabulky je patrné, že nevlastní otec a syn se shodují v zobrazení vztahů v konfliktní situaci – vnímají je jako labilně vyvážené, a to v rámci rodiny i daných subsystémů.

Matka vnímá vyšší kohezi v rámci rodiny i mezi sourozenci oproti typické situaci a stejnou kohezi v rámci rodiny i subsystémů v porovnání s ideální situací, pouze změnila směr pohledu figurek (v této situaci je obrátila od sebe).

Z reprezentací konfliktní situace všech tří členů je patrné, že vnímají **vyšší kohezi vždy mezi vlastním rodičem a dítětem** (vysokou až střední), **než mezi nevlastním rodičem a nevlastním dítětem**. Otec a nevlastní syn zároveň vnímají **vyšší kohezi mezi vlastním rodičem a dítětem, než mezi partnery**. Toto zjištění je také podporováno výpověďmi manželů během rozhovorů, kdy uváděli, že partnerské hádky se vždy týkají pouze dětí (také všichni členové v rámci tohoto testu zobrazili vždy konflikt partnerů vyvolaný chováním dítěte) a že se zastávají vlastního dítěte, zatímco k nevlastnímu dítěti bývají více kritičtí.

7.6.2 Výsledky testu rodinného systému: rodina B

Tabulka č. 7: Zobrazení typické situace v rodině B

TYPICKÁ SIT.		OTEC	MATKA	D1	D2	D3
Koheze	rodiny	V	S	V	S	V
	O-M	S	V	V	V	V
	sour.	V	S	S	N	V
Hierarchie	rodiny	N	S	S	S	S
	O-M	S	S	V	N	N
	sour.	N	N	N	S	S
Typ vztahové struktury	rodiny	nevyvážený	vyvážený	vyvážený	vyvážený	vyvážený
	O-M	vyvážený	vyvážený	nevyvážený	nevyvážený	nevyvážený
	sour.	nevyvážený	nevyvážený	labilně vyv.	labilně vyv.	vyvážený

Dle tabulky č. 7 čtyři členové rodiny této rodiny zobrazili v typické situaci **vztahy v rodině jako vyvážené**, pouze otec jako nevyvážené. V rámci vztahové struktury mezi otcem a matkou se shodují oba manželé na vyvážené strukturu a všechny tři děti na nevyvážené. Sourozeneckou substrukturu vnímají členové odlišně a objevují se nám v ní všechny tři možné typy – vyvážený, labilně vyvážený i nevyvážený.

Všichni členové vnímají **kohezi rodiny i v rámci substruktur jako střední nebo vysokou**, výjimkou je pouze vnímání koheze sourozenecké substruktur u prostředního dítěte, jenž ji vnímá jako nízkou.

Ze zobrazení členů **nevyplývá, že by měl vlastní rodič k dětem blíže než nevlastní rodič**, což se nijak neprokázalo ani v rámci rozhovorů. Všichni členové však umístili figurku nejmladšího dítěte blíže k matce, než k nevlastnímu otcovi, což vyplývalo také z rozhovorů a může to být dané tím, že nejmladší z dětí tráví s matkou nejvíce času a také s ní je častěji, než s otcem, vzhledem k tomu, že matka nedochází do práce a otec je dost pracovně vytížený. Všichni kromě nejmladšího dítěte umístili figurku nejstaršího dítěte do větší blízkosti otce než matky. Takové zobrazení také odpovídá výpovědím jak dcery, tak matky v rámci rozhovorů, kdy matka potvrzovala pocíťování vzdálenějšího vztahu se starší dcerou a dcera vyjadřovala bližší vztah s nevlastním otcem než se svou matkou.

Co se týče blíže nevlastního rodičovství, otec a nejstarší dítě zobrazili u všech vysokou až střední kohezi mezi všemi dětmi a nevlastním otcem. U ostatních členů byla vždy koheze otce a dvou dětí vysoká až střední, třetí dítě (pokaždé jiné) bylo umístěno

s nízkou kohezí. Tyto rozdíly si vysvětlují spíše tím, že v počtu pěti figurek je už obtížnější zobrazit reprezentaci rodinných vztahů tak, aby to odpovídalo vnímané skutečnosti v rámci všech vztahů mezi jednotlivými členy.

Tabulka č. 8: Zobrazení ideální situace v rodině B

IDEÁLNÍ SIT.		OTEC	MATKA	D1	D2	D3
Koheze	rodiny	V	V	V	V	V
	O-M	S	V	V	S	V
	sour.	S	V	V	S	V
Hierarchie	rodiny	N	V	S	S	S
	O-M	N	N	V	N	N
	sour.	N	N	N	S	S
Typ vztahové struktury	rodiny	nevyvážený	nevyvážený	vyvážený	vyvážený	vyvážený
	O-M	labilně vyv.	nevyvážený	nevyvážený	labilně vyv.	labilně vyv.
	sour.	labilně vyv.	nevyvážený	nevyvážený	vyvážený	vyvážený

Zobrazení ideální situace prostředním dítětem (D2) odpovídalo dle manuálu střední kohezi, vzala jsem však v potaz verbální vysvětlení dítěte, kdy dalo figurky do kruhu, aby tak mohli být všichni otočeni ke všem, a na základě toho jsem označila rodinnou kohezi jako vysokou.

Partneři se shodují při zobrazení ideální situace na nevyváženém typu rodinné struktury, zatímco všechny děti se shodují na vyváženém typu. Všichni členové znázornili **kohezi rodiny jako vysokou**, došlo tak u některých členů k nárůstu rodinné koheze oproti typické situaci. **Kohezi jednotlivých subsystémů** znázornili **jako střední až vysokou**. Hierarchii však vnímali odlišně.

V rámci vztahů mezi jednotlivými rodiči a dětmi nedošlo v rámci zobrazení ideální situace k žádnému specifickému zjištění. Zajímavým zjištěním je však převrácení hierarchického postavení rodičů u zobrazení nejstaršího dítěte, kdy to komentuje slovy, že o všem rozhoduje matka, která je zároveň ta přísnější a že by bylo lepší, kdyby vzrostl vliv otce.

Tabulka č. 9: Zobrazení konfliktní situace v rodině B

KONFLIKTNÍ SIT.		OTEC	MATKA	D1	D2	D3
Koheze	rodiny	N	S	V	N	S
	O-M	S	N	V	V	N
	sour.	N	V	S	N	S
Hierarchie	rodiny	N	N	S	S	S
	O-M	V	N	S	N	S
	sour.	V	N	S	V	N
Typ vztahové struktury	rodiny	nevyvážený	labilně vyv.	vyvážený	labilně vyv.	vyvážený
	O-M	labilně vyv.	nevyvážený	vyvážený	nevyvážený	labilně vyv.
	sour.	nevyvážený	nevyvážený	vyvážený	nevyvážený	labilně vyv.

Prostřední dítě po zadání instrukcí k zobrazení konfliktní situace nejdříve zobrazilo konfliktní situaci z původní rodiny a popisovalo velmi negativně chování biologického rodiče (agresivní chování pod vlivem alkoholu, zejména vůči matce). Poté zobrazilo konfliktní situaci v nynější rodině s tím, že v ní jsou ty konflikty pouze malé.

V zobrazení konfliktní situace se objevilo různé vnímání vztahových struktur u jednotlivých členů, ke shodě došlo pouze mezi matkou a prostředním dítětem jak v rámci rodiny, tak u uvedených substruktur. Je však nutné podotknout, že matka si například vybrala pro zobrazení konflikt, jenž se odehrál ze začátku společného soužití a od té doby nevnímá žádný natolik závažný konflikt.

Co se týče srovnání koheze u zobrazení typické a konfliktní situace, tak dva členové vnímají rodinnou kohezi jako stejnou, u dalších tří členů došlo ke snížení rodinné koheze o jeden stupeň. Rodinnou hierarchii vnímají všichni členové kromě matky na stejné úrovni v obou typech situací, matka ji vnímá o jeden stupeň sníženou.

7.6.3 Výsledky testu rodinného systému: rodina D

Nejstarší z dětí nejprve zobrazilo reprezentaci rodiny v typické a ideální situaci bez vlastní figurky, což bylo nejspíš ovlivněno tím, že doma se zbytkem rodiny tráví poměrně málo času, většinou se vrací až později večer a když už tedy členové tráví čas společně, většinou to je pouze ve čtyřech, bez něho. Poté, co jsem ho požádala o opakované zobrazení pro obě tyto situace ještě s vlastní figurkou, v obou zobrazeních umístil figurky do kruhu tak, že uprostřed vznikl prázdný čtverec, tudíž by to dle manuálu

odpovídalo střední rodinné kohezi. Ovšem i tentokrát jsem přihlédla k interpretaci respondenta a na základě toho označila rodinnou kohezi jako vysokou.

Otec ve všech třech situacích provedl úplně stejné zobrazení, zachováno zůstalo také umístění a velikost podstavců.

Tabulka č. 10: Zobrazení typické situace v rodině D

TYPICKÁ SIT.		OTEC	MATKA	D1	D2	D3
Koheze	rodiny	V	V	V	V	S
	O-M	V	V	V	V	V
	sour.	S	V	S	V	N
Hierarchie	rodiny	S	S	S	S	S
	O-M	S	N	N	S	N
	sour.	N	N	V	S	N
Typ vztahové struktury	rodiny	vyvážený	vyvážený	vyvážený	vyvážený	vyvážený
	O-M	vyvážený	nevyvážený	nevyvážený	vyvážený	nevyvážený
	sour.	labilně vyv.	nevyvážený	labilně vyv.	vyvážený	nevyvážený

V rámci zobrazení typické situace se všichni členové rodiny shodli na **vyváženém rodinném vztahu** a na **vysoké kohezi mezi partnery** a také na **střední hierarchii rodiny**.

Všichni členové vyjádřili zobrazením **vyšší kohezi nejstaršího dítěte s jeho biologickým rodičem** než s nevlastním. U dalších dvou dětí nic takového nebylo patrné.

Tabulka č. 11: Zobrazení ideální situace v rodině D

IDEÁLNÍ SIT.		OTEC	MATKA	D1	D2	D3
Koheze	rodiny	V	V	V	V	V
	O-M	V	V	V	V	V
	sour.	S	S	S	S	S
Hierarchie	rodiny	S	S	S	S	S
	O-M	S	N	N	S	N
	sour.	N	N	V	S	S
Typ vztahové struktury	rodiny	vyvážený	vyvážený	vyvážený	vyvážený	vyvážený
	O-M	vyvážený	nevyvážený	nevyvážený	vyvážený	nevyvážený
	sour.	labilně vyv.	labilně vyv.	labilně vyv.	vyvážený	vyvážený

Dvě mladší děti (D2 a D3) zobrazily ideální situaci tak, že postavily figurky vedle sebe do jedné řady, čímž rozestavění figurek odpovídalo jejich popisu společně prováděné

činnosti (společné sledování TV, pohled na srnku). Smysl ideálně vnímané situace však spočíval v tom, že jsou celá rodina pospolu a tráví čas společně, proto jsem označila kohezi rodiny u obou těchto členů jako vysokou.

Na první pohled je patrné, že všichni členové zobrazili rodinnou reprezentaci v ideální situaci podobně. Shodují se na **vyváženém rodinném vztahu**, kohezi v rámci rodiny i daných substruktur znázornili identicky. Ke shodě došlo také ve vnímané střední rodinné hierarchii.

Znázornění typické a ideální situace se příliš neliší (u dvou členů rodiny byla jejich zobrazení typické a ideální situace úplně stejná), což odpovídá také verbálnímu vyjadřování členů ohledně vnímané spokojenosti se současnými rodinnými vztahy.

Tabulka č. 12: Zobrazení konfliktní situace v rodině D

KONFLIKTNÍ SIT.		OTEC	MATKA	D1	D2	D3
Koheze	rodiny	V	N	N	N	N
	O-M	V	N	V	N	V
	sour.	S	N	N	N	N
Hierarchie	rodiny	S	S	S	S	S
	O-M	S	N	N	N	N
	sour.	N	N	N	S	S
Typ vztahové struktury	rodiny	vyvážený	labilní	labilní	labilní	labilní
	O-M	vyvážený	nevyvážený	nevyvážený	nevyvážený	nevyvážený
	sour.	labilně vyv.	nevyvážený	nevyvážený	labilně vyv.	labilně vyv.

Kromě otce se všichni členové rodiny shodují v rámci konfliktní situace na **labilním vztahu rodiny a na nízké rodinné kohezi**. Děti však při popisování dané situace nepovažovaly konflikt za nějak významný a nepřikládaly mu velkou váhu. Matka pro znázornění konfliktní situace vybrala situaci, která se odehrála na začátku společného soužití a dá se tedy předpokládat (také na základě rozhovorů), že v té době k sobě jednotliví členové rodiny neměli ještě tak blízko a rodinné vztahy se od těch nynějších poněkud lišily.

Rozdíl mezi zobrazením typické a konfliktní situace je u většiny členů rodiny značný – došlo převážně k poklesu koheze a tím také ke změně typu rodinné struktury, hierarchie rodiny zůstala vnímaná stejně. Přesto však všichni členové rodiny

při rozhovorech uváděli, že konflikty se v jejich rodině příliš nevyskytují, a když už, tak nejsou nijak závažné a mají krátké trvání.

7.6.4 Výsledky testu rodinného systému: rodina E

Dítě v této rodině při zobrazení typické situace přidalo figurku reprezentující biologického otce, kdy mělo oba otce i matku v těsné blízkosti.

Tabulka č. 13: Zobrazení typické situace v rodině E

TYPICKÁ SIT.		OTEC	MATKA	D1
Koheze	rodiny	V	V	V
	O-M	V	V	S
Hierarchie	rodiny	S	S	S
	O-M	S	N	S
Typ vztahové struktury	rodiny	vyvážený	vyvážený	vyvážený
	O-M	vyvážený	nevyvážený	vyvážený

V rámci typické situace všichni členové rodiny vnímali **vztah rodiny** jako **vyvážený**, s vysokou rodinnou kohezí a střední hierarchií. Mírné rozdíly jsou patrné ve vnímání jednotlivých substruktur.

Ze znázornění jednotlivých členů nevyplývá, že by dítě mělo vyšší kohezi ve vztahu s biologickým rodičem.

Tabulka č. 14: Zobrazení ideální situace v rodině E

IDEÁLNÍ SIT.		OTEC	MATKA	D1
Koheze	rodiny	V	V	V
	O-M	V	V	S
Hierarchie	rodiny	S	S	V
	O-M	N	N	N
Typ vztahové struktury	rodiny	vyvážený	vyvážený	vyvážený
	O-M	nevyvážený	nevyvážený	labilně vyv.

Při zobrazení ideální situace se všichni členové shodli ve vnímání **vyváženého rodinného vztahu** s vysokou rodinnou kohezí. Shoda se prokázala také ve vnímání nízké hierarchie mezi otcem a matkou.

Reprezentace typické a ideální situace se u členů zásadně neliší – matka s dcerou zobrazily rodinu v obou případech stejným způsobem, pouze dcera přidala v ideální situaci vliv nevlastnímu otci, aby byl na stejné úrovni s matkou.

Tabulka č. 15: Zobrazení konfliktní situace v rodině E

KONFLIKTNÍ SIT.		OTEC	MATKA	D1
Koheze	rodiny	V	N	V
	O-M	V	N	S
Hierarchie	rodiny	N	N	N
	O-M	S	S	V
Typ vztahové struktury	rodiny	nevyvážený	nevyvážený	nevyvážený
	O-M	vyvážený	labilně vyv.	labilně vyv.

U členů došlo ke shodě ve vnímání **nevyváženého vztahu rodiny** a nízké rodinné hierarchie při zobrazení konfliktní situace. Došlo tedy ke snížení hierarchie rodiny oproti zobrazení v typické situaci. Nevlastní otec a dítě vnímají kohezi rodiny i kohezi mezi otcem a matkou úplně stejně jako v typické situaci. Matka vnímá úroveň koheze v konfliktní situaci jako sníženou. Nutno však podotknout, že si pro zobrazení vybrala starší konflikt, který se odehrál už dříve, nebyla si schopná ani vzpomenout, kdy to tak bylo a sama udává, že četnost konfliktů se s délkou společného soužití snižuje.

7.6.5 Výsledky testu rodinného systému: rodina K

Otec v zobrazení typické situace nejprve umístil také své dvě děti z přechodného manželství.

Tabulka č. 16: Zobrazení typické situace v rodině K

TYPICKÁ SIT.		Otec	MATKA	D1	D2
Koheze	rodiny	V	S	N	S
	O-M	V	V	N	V
	sour.	V	N	S	V
Hierarchie	rodiny	S	S	S	S
	O-M	S	N	S	S
	sour.	N	S	S	N
Typ vztahové struktury	rodiny	vyvážený	vyvážený	labilně vyv.	vyvážený
	O-M	vyvážený	nevyvážený	labilně vyv.	vyvážený
	sour.	nevyvážený	labilně vyv.	vyvážený	nevyvážený

V rámci zobrazení typické situace se krom staršího dítěte členové rodiny shodli na **vyváženém vztahu rodiny a vysoké kohezi mezi otcem a matkou**. Všichni čtyři členové zobrazili střední úroveň hierarchie rodiny.

Kromě nejmladšího dítěte všichni umístili **figurky dětí ve větší blízkosti biologického rodiče** než toho nevlastního, ale s různou mírou koheze. Mladší dítě zobrazilo dyadické vztahy - rodičovskou dyádu a sourozeneckou dyádu s nízkou kohezí mezi těmito dyádami. Kromě otce všichni členové zobrazili **vztah nevlastního otce s oběma dětmi s nízkou kohezí**. Odlišné vnímání tohoto vztahu nevlastní otce může být dané tím, že děti se spíše uzavírají do sebe a nespokojenost v tomto vztahu řeší ignorací než otevřenou komunikací, jak se ukázalo na základě analýzy rozhovorů.

Tabulka č. 17: Zobrazení ideální situace v rodině K

IDEÁLNÍ SIT.		Otec	MATKA	D1	D2
Koheze	rodiny	V	V	S	V
	O-M	V	V	V	V
	sour.	V	V	N	V
Hierarchie	rodiny	S	N	S	N
	O-M	N	N	N	N
	sour.	N	N	N	N
Typ vztahové struktury	rodiny	vyvážený	nevyvážený	vyvážený	nevyvážený
	O-M	nevyvážený	nevyvážený	nevyvážený	nevyvážený
	sour.	nevyvážený	nevyvážený	nevyvážený	nevyvážený

Z tabulky č. 17 vyplývá, že otec se starším dítětem se při zobrazení ideální situace shodli v rámci **rodinného vztahu**, jenž vyobrazili jako **vyvážený**, zatímco matka s mladším dítětem ho znázornili jako **nevyvážený**. U všech členů odpovídá **vztah mezi otcem a matkou i mezi sourozenci nevyváženému typu**.

U třech členů došlo ke **zvýšení rodinné koheze oproti typické situaci**, u otce je rodinná koheze v obou případech vysoká.

Tabulka č. 18: Zobrazení konfliktní situace v rodině K

KONFLIKTNÍ SIT.		OTEC	MATKA	D1	D2
Koheze	rodiny	V	N	N	N
	O-M	V	N	N	N
	sour.	S	N	N	S
Hierarchie	rodiny	N	N	N	V
	O-M	N	S	S	N
	sour.	N	N	N	N
Typ vztahové struktury	rodiny	nevyvážený	nevyvážený	nevyvážený	nevyvážený
	O-M	nevyvážený	labilně vyv.	labilně vyv.	nevyvážený
	sour.	labilně vyv.	nevyvážený	nevyvážený	labilně vyv.

U zobrazení konfliktní situace se všichni členové rodiny shodli na **nevyváženém rodinném vztahu**, vztahy substruktur pak označili za nevyvážené či labilně vyvážené. Dále si také můžeme povšimnout identického hodnocení u matky a staršího dítěte. Krom otce se zbývající členové shodli na nízké rodinné kohezi a nízké kohezi mezi otcem a matkou. Všichni členové považovali hierarchii mezi sourozenci za nízkou.

Tři členové v rámci konfliktní situace umístili **děti ve větší blízkosti biologického rodiče**. Starší z dětí umístilo figurky tak, že koheze mezi všemi je nízká. Matka a mladší dítě umístili otce nejdál od všech ostatních figurek, s nízkou kohezí ke všem členům.

Otec i starší dítě vnímali rodinnou kohezi i kohezi mezi otcem a matkou stejně jako v typické situaci – otec jako vysokou, starší dítě jako nízkou. Další dva členové vnímali nižší rodinnou kohezi i kohezi mezi otcem a matkou oproti zobrazení v typické situaci. Hierarchii hodnotili všichni členové odlišně v konfliktní a typické situaci.

7.7 Zodpovězení výzkumných otázek

Nyní se na základě výsledků v předchozí kapitole pokusíme odpovědět na výzkumné otázky.

Jak se změnil vztah mezi biologickým rodičem a dítětem v kontextu společného soužití s novým partnerem?

Vztah mezi biologickým rodičem a jeho dítětem se ne vždycky změnil. U dětí, kde byl vztah s biologickým rodičem považován za stejný i po sestěhování s novým partnerem rodiče, zároveň došlo k přijetí nevlastního partnera a k vytvoření pozitivně hodnoceného vztahu mezi dítětem a nevlastním rodičem. Tento vztah v rámci nevlastního rodičovství byl jednak zaznamenán v odpovědích respondentů a jednak potvrzen zobrazeními v Testu rodinného systému.

Děti, jež žily před vytvořením nevlastní rodiny pouze s matkou v neúplné rodině, vnímají, že v rámci společného soužití došlo ke zlepšení ve vztahu s jejich matkou. Pociťují, že matka je nyní spokojenější, což se odrazilo také v rámci rodičovského vztahu.

Pokud u dítěte došlo k nepřijetí nevlastního rodiče a nevytvoření pozitivně hodnoceného vztahu s tímto nevlastním rodičem, bylo zaznamenáno také zhoršení vztahu dítěte s biologickým rodičem, konkrétně s matkou. V případě, kdy došlo zároveň k nesmíření dítěte s rozpadem původní rodiny, přetrvává pociťované zhoršení vztahu s biologickou matkou. V druhém případě, kdy došlo ke smíření dítěte s rozpadem nevlastní rodiny, bylo pociťované zhoršení vztahu s biologickým rodičem pouze dočasného rázu a časem došlo ke zlepšení. V obou případech je stejná délka společného soužití a v obou případech došlo k okamžitému sestěhování po rozpadu původní rodiny. Zdá se tedy, že to, zda je vztah s biologickým rodičem zhoršený v kontextu společného soužití s novým partnerem, souvisí se smířením dítěte s rozpadem původní rodiny. To, zda se dítě smířilo či nesmířilo s rozpadem původní rodiny, může být ovlivněno věkem dítěte, jenž je v těchto dvou případech velmi rozdílný.

Jaké okolnosti doprovázely či doprovázejí utváření vztahu mezi nevlastním rodičem a dítětem?

Některé děti znaly nevlastního rodiče ještě před tím, než došlo k vytvoření partnerského vztahu mezi tímto nevlastním rodičem a biologickým rodičem dítěte.

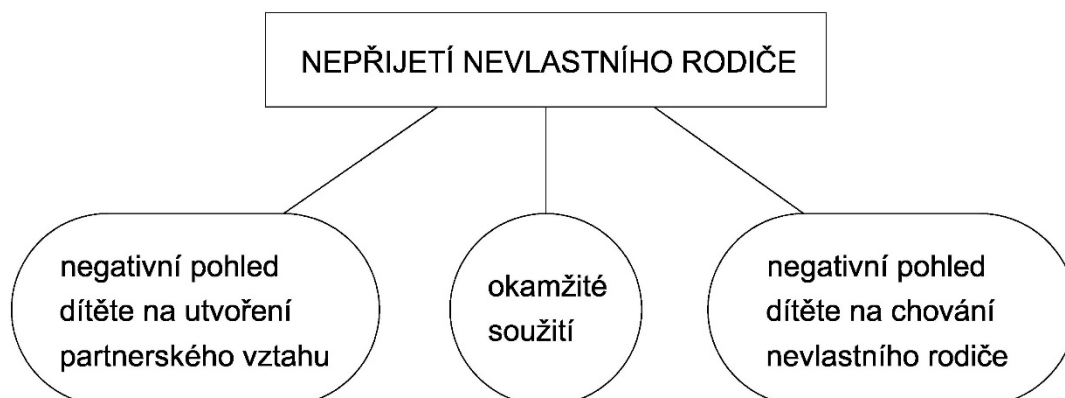
V případě, kdy utvoření tohoto partnerského vztahu předcházelo soužití v neúplné rodině matky s dětmi a postupnému vytváření vztahu dětí s nevlastním otcem, došlo k vytvoření pozitivně vnímaného nevlastního rodičovství. V případě, kdy dítě vnímalo nevlastního rodiče jako příčinu rozpadu původní rodiny, nedošlo k vytvoření pozitivně hodnoceného vztahu mezi dítětem a nevlastním rodičem.

Pokud dítě v době utváření nevlastní rodiny bylo malé a nepamatuje si na dobu, kdy v jeho životě nevlastní rodič ještě nefiguroval, nemusí nutně dojít k vytvoření blízkého vztahu s nevlastním rodičem.

Vzdálení biologičtí rodiče dětí reagovali na utvoření nevlastní rodiny různým způsobem. V počátku jejího utvoření vždy docházelo alespoň k nějakému napětí či neshodám (když opomineme případy, kdy druhý biologický rodič v životě dětí žádným způsobem nefiguroval), většinou však postupem času došlo k vymizení veškerých negativních projevů. Jestliže i nadále přetrvávaly, neukázalo se, že by se vždy nutně podepsaly na vztahu mezi dítětem a nevlastním rodičem.

Ne vždy dítě nevlastního rodiče přijalo. Ukázalo se, že pokud **dítě nevlastního rodiče nepřijalo**, objevilo se *negativně hodnocené chování nevlastního rodiče* a zároveň došlo k *okamžitému soužití* nevlastní rodiny po rozpadu rodiny původní. Dále se objevilo *negativní vnímání utvoření partnerského vztahu dítětem*, v jednom případě zároveň nesmíření dítěte s rozpadem původní rodiny. Jestliže dítě nevlastního rodiče nepřijalo, nedošlo z jeho pohledu k utvoření blízkého vztahu. Pro lepší přehlednost následně přikládám grafické znázornění (viz diagram č. 6).

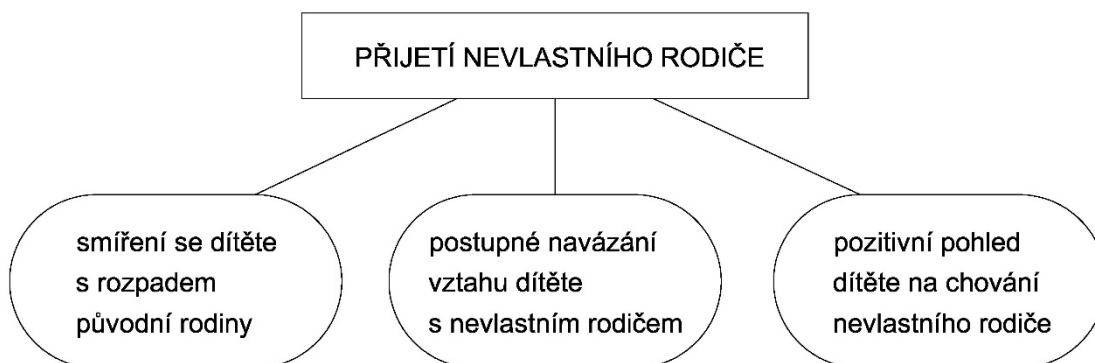
Diagram č. 6: Nepřijetí nevlastního rodiče

V diagramu č. 6 jsou uvedené proměnné, jenž se úzce pojí s nepřijetím nevlastního rodiče. Je však důležité podotknout, že není zřejmá kauzalita. Např. negativně vnímané chování rodiče může ovlivňovat jeho nepřijetí dítětem, ale zároveň nepřijetí rodiče dítětem může mít vliv na výrazně negativnější vnímání jeho chování.

Pokud **dítě nevlastního rodiče přijalo**, bylo zároveň *smířené s rozpadem původní rodiny*, *k utváření vztahu mezi nevlastním rodičem a dítětem docházelo postupně* a dítě mělo *pozitivní pohled na chování nevlastního rodiče*. Ve všech případech, kdy dítě rodiče přijalo, došlo k pozitivnímu hodnocení vztahu mezi dítětem a nevlastním rodičem. Níže je toto zobrazené v diagramu č. 8, nevystihuje však kauzální vztahy mezi proměnnými.

Diagram č. 8: Přijetí nevlastního rodiče

V nevlastních rodinách členové vnímali, že došlo ke zlepšení vztahu mezi dítětem a nevlastním rodičem, postupně si k sobě našli cestu a sblížili se. V rodině, kde bylo zaznamenáno nepřijetí mezi nevlastními rodiči a dětmi, se rodiče snažili své chyby v rámci nevlastního rodičovství uvědomovat a zároveň na nich pracovat. Možná právě proto také vnímali, že časem došlo ke zlepšení těchto vztahů. Zhoršení vztahu nevlastního rodičovství bylo zaznamenáno v rodině, kde děti vnímají negativní chování nevlastního otce. Z rozhovorů zároveň není patrné, že by v rodině uplatňovaly kroky, jenž by vedly ke zlepšení vztahu mezi dětmi a nevlastním rodičem.

Hodnocení nevlastního rodičovství je zřejmé z výpovědí respondentů, ale také z výsledků Testu rodinného systému.

Co ovlivňuje utváření rodinného fungování v nevlastní rodině?

Jelikož do utváření vztahů mezi členy nevlastních rodin může nepochybně vstupovat řada faktorů, zabývala jsem se v rámci rozhovorů i dalšími okolnostmi, jež mohou ovlivňovat, jak spolu členové v rodině vychází, jak jako rodina fungují.

Ve všech rodinách členové pocívali sociální oporu, alespoň občasné příjemně strávené chvíle, což může mít pozitivní vliv na rodinné fungování. Krom jedné rodiny, kde jsou už děti starší, si ve všech rodinách vyjadřují pozitivní pocity, i když třeba jen mezi některými členy. Ve všech rodinách se také shodli na nízké četnosti konfliktů. Pokud dochází ke konfliktům mezi partnery, většinou se týkají neshod ohledně výchovy dětí. V rodinách se však objevovaly různé přístupy ke konfliktům. Dá se však vyvodit, že jako efektivní se ukazuje otevřená komunikace, jelikož ji členové uváděli v rámci řešení konfliktů, ale jednak také jako doporučení pro utváření rodinného fungování nevlastních rodin.

Ve všech rodinách, kde se objevil kladný vztah v rámci nevlastního rodičovství, nevlastní rodiče zaujímali spíše kamarádský přístup a ve výchově se více angažoval biologický rodič dítěte. V rodinách, kde nevlastní rodič nezaujímal kamarádský přístup a v rámci jeho výchovného působení docházelo k výbušným reakcím směrem k dítěti, došlo k nepřijetí nevlastního rodiče dítětem.

Rodinnou situaci může ztížit také závažný zdravotní stav některého z členů. V rámci tohoto výzkumu se objevil pouze v jedné rodině takový zdravotní stav, jenž vnímali jako závažný a podepisující se na rodinném fungování.

Ukázalo se, že rodinné fungování ovlivňují také osobnostní charakteristiky jednotlivých členů. Často v rodinách zaznělo, že rodinné fungování ovlivňuje dané vývojové období dítěte a ve dvou rodinách prudká povaha otce, jenž byla znázorněná také v zobrazení v Testu rodinného systému pomocí barevné figurky.

Zaměřila jsem se také na zjištění vztahu mezi dítětem a druhým biologickým rodičem a mezi oběma biologickými rodiči dítěte. I když se ve všech rodinách, kde nějakým způsobem figuroval i druhý biologický rodič, objevily alespoň počáteční neshody, časem většinou došlo ke zlepšení. Na základě výzkumných výsledků se však nedá určit, do jaké míry ovlivňuje rodinné fungování právě chování vzdáleného rodiče a vzájemné vycházení mezi biologickými rodiči.

Jak jednotliví členové vnímají vztahy uvnitř rodiny?

Na základě analýzy rozhovorů i výsledků Testu rodinného systému se **partnerský vztah** ve všech rodinách ukázal jako pozitivní a blízký. Vnímali to vzájemně partneři a až na výjimky také děti. Někteří partneři srovnávali svůj nynější vztah s tím předchozím a sdělovali, že nyní jsou daleko šťastnější. Partnerský vztah však může být v některých rodinách ohrožován neshodami partnerů ohledně výchovy dětí.

Vnímání **vztahu mezi dítětem a nevlastním rodičem** může nabývat různých podob, je ovlivňováno velkým počtem proměnných. Ukazuje se však, že i když jak dítě, tak nevlastní rodič nehodnotí tento vztah pozitivně, přejí si ho zlepšit. Někdy může dojít k tak blízkému vztahu mezi dítětem a nevlastním rodičem, že ho dítě považuje za stejně blízký jako vztah s biologickým rodičem. Pokud se v rodině nachází nevlastní sourozenci, může být vytváření vztahu mezi nevlastním rodičem a nevlastním dítětem o to obtížnější. Nevlastní rodič totiž může mít tendenci své vlastní dítě ochraňovat a omlouvat, zatímco k nevlastnímu dítěti může zaujímat kritičtější postoj. Vesměs členové rodiny vnímali vztah nevlastního rodičovství obdobně. Shodovali se také na vnímání **vztahu mezi biologickým rodičem a dítětem**, tento vztah byl navíc ve všech rodinách hodnocený pozitivně. Tyto poznatky jsou podloženy jak analýzou rozhovorů, tak výsledky Testu rodinného systému.

Dále se ukázalo, že biologický rodič může pociťovat vnitřní konflikt týkající se rodičovské a partnerské role. Tento konflikt však může být umocněný negativním vztahem mezi dítětem a nevlastním rodičem.

Sourozenecké vztahy členové v rodinách vnímali pozitivně, zároveň však uváděli občasné neshody mezi sourozenci. Sourozeneckým vztahům byly připisované různé míry koheze. Neukázalo se, že vztahy mezi sourozenci by se lišily na základně pokrevní (ne)příbuznosti. Pokud se však rodiče chovají odlišným způsobem k vlastnímu a nevlastnímu dítěti, patrně se to může projevit také na vztahu mezi sourozenci.

8 Diskuze

V této části se nejprve zabývám prezentováním výsledků. Jelikož se jednalo o kvalitativní hloubkový výzkum několika vybraných nevlastních rodin, výsledky nelze zobecňovat, týkají se pouze daného výzkumného souboru. Výsledky jsou zároveň porovnávány s dalšími dosavadními zjištěními, vycházejícími z odborné literatury a vědeckých výzkumů. Následně se vyjadřuji k limitům tohoto výzkumu, jeho přínosům i možnostem dalšího vědeckého bádání v této oblasti.

Výsledky

Nevlastní rodiny a jejich fungování často bývá srovnáváno s ostatními typy rodin. Na základě těchto výzkumů se může objevit, že v nevlastní rodině dochází častěji ke kázeňským problémům dítěte ve škole a k dlouhodobým vážným problémům s dítětem, v porovnání s neúplnou či původní rodinou (Nadace Sirius, 2016). Považuji za podstatné podotknout, že je potřeba přistupovat kriticky k tomu, v čem konkrétně mohou rozdíly v těchto typech rodinného uspořádání spočívat. Např. kázeňské problémy dítěte mohou souviset také s počtem změn po rozvodu (změna bydlení, změna školy atd.), délkou doby od rozvodu, chováním obou biologických rodičů vůči sobě i dítěti atp. Typ rodinného uspořádání ještě není měřítkem rodinného fungování. Je spousta nevlastních rodin, které fungují daleko lépe než jiné původní rodiny.

Vznik nevlastních rodin doprovází nejrůznější okolnosti, jež se mohou následně podepisovat na utváření vztahů mezi jejími členy různým způsobem. Někdy vzniku nevlastní rodiny předchází soužití dítěte pouze s jedním rodičem v neúplně rodině, jindy po rozpadu původní rodiny následuje okamžité soužití v nevlastní rodině. V jednom případě je jeden z partnerů bezdětný, v jiném oba partneři mají potomky z předchozího vztahu. Někdy se nevlastní rodič s nevlastním dítětem znají už dávno před vznikem partnerského svazku, jindy je tomu naopak. Do toho vstupuje také různý věk dítěte v době utváření nevlastní rodiny, jeho pohlaví, různá podoba vztahu dítěte s jeho druhým biologickým rodičem apod.

Ukázalo se, že pokud před vznikem nevlastní rodiny žila matka se svým dítětem či dětmi v neúplně rodině, biologický otec dětí v jejich životě příliš nefiguroval a vztah mezi dětmi a nevlastním rodičem se utvářel postupně ještě před společným soužitím, došlo

k vytvoření pozitivně vnímaného nevlastního rodičovství. Děti v tomto případě navíc vnímaly, že společné soužití s nevlastním rodičem přispělo ke zlepšení jejich vztahu s biologickou matkou. Pociťovaly, že vzrostla matčina spokojenost, což se odrazilo také v rámci rodičovského vztahu. Edwards (2002) uvádí, že pokud vzdálený biologický rodič nejeví o dítě zájem, vztah nevlastního rodičovství může dítěti poskytovat stabilitu. A to jak po stránce emocionální, tak materiální.

V některých případech naopak došlo ke zhoršení vztahu mezi dítětem a biologickým rodičem v důsledku společného soužití s nevlastním rodičem, přičemž se prokázalo nepřijetí nevlastního rodiče dítětem. To, že nepřijetí nevlastního rodiče může narušit vztah mezi dítětem a biologickým rodičem, potvrzuje také studie Wallersteina a Lewise (2007).

K nepřijetí nevlastního rodiče došlo tehdy, jestliže k rozpadu původní rodiny přispěl vztah současných partnerů, přičemž i děti vnímaly nevlastního rodiče jako příčinu rozpadu předchozí rodiny, a k vytvoření tohoto nového partnerského vztahu se stavěly negativně. Sauzède a Sauzède-Lagarde (2007) uvádí, že přijetí nevlastního rodiče negativně ovlivňuje situace, kdy je nevlastní rodič vnímán jako příčina rozpadu původní rodiny. V těchto případech také došlo po rozpadu původní rodiny k okamžitému společnému sestěhování. Matějček a Dytrych (2002) potvrzují, že doba od rozpadu původní rodiny do příchodu nového partnera rodiče ovlivňuje přijetí nevlastního rodiče dítětem. Děti, jež nevlastního rodiče nepřijaly, navíc pohlížely na chování nevlastního rodiče negativně. Naopak jestliže došlo ke smíření dítěte s rozpadem původní rodiny a vztah mezi dítětem a nevlastním rodičem se utvářel postupně, dítě nevlastního rodiče přijalo a jeho chování i vztah s ním hodnotilo pozitivně.

Ve výzkumu Matouškové (2015) se ukázalo, že čím delší doba uplynula od rozpadu původní rodiny a od vzniku nevlastní rodiny, tím lépe děti nevlastního otce přijímaly. V našem výzkumu se toto nepotvrdilo. V rodinách, kde došlo k nepřijetí nevlastního rodiče, zároveň uplynula nejdelší doba od vzniku nevlastní rodiny. Jako významnější se v této souvislosti tedy jeví doba, jenž uplynula mezi rozpadem původní rodiny a vznikem rodiny nevlastní. Lze se domnívat, že pokud dojde po rozpadu původní rodiny k okamžitému vzniku nevlastní rodiny, dítě nemá vytvořené vhodné podmínky pro úspěšné zvládnutí a dokončení období psycho-sociálního rozvodu, tak jak ho popisuje Plaňava (1994), což se následně odráží v jeho vztahu k nevlastnímu rodiči.

Ne všechny děti, jež nepřijaly nevlastního rodiče, vyjadřovaly přání o navrácení původní rodiny. Pacey (2005) uvádí, že mladší děti si přejí usmíření vlastních rodičů, zatímco starší děti spíše usilují o vyhnání nevlastního rodiče. Toto tvrzení podporují také naše výsledky, kdy si navrácení původní rodiny přály děti mladšího školního věku, jež nepřijaly nevlastního rodiče, zatímco starší děti vyjadřovaly smíření s rozpadem původní rodiny.

Ve všech rodinách, kde se objevil kladný vztah v rámci nevlastního rodičovství, nevlastní rodiče zaujímali spíše kamarádský přístup a ve výchově se více angažoval biologický rodič dítěte. V rodinách, kde nevlastní rodič nezaujímal kamarádský přístup a v rámci jeho výchovného působení docházelo k výbušným reakcím směrem k dítěti, došlo k nepřijetí nevlastního rodiče dítětem. Matoušková (2015) došla ve svém výzkumu k zjištění, že zda dítě nevlastního otce přijme či nepřijme, ovlivňuje jeho rodičovský přístup. Děti lépe akceptovaly otce se středním nebo slabým řízením. V jejich výzkumu zároveň v Testu rodinného systému (FAST) děti nevlastnímu otci snižovaly vliv v zobrazení ideální situace, v porovnání s reprezentací typické situace. Vyjadřovaly, že by si přály, aby matka měla větší moc než nevlastní rodič. V našem výzkumu děti, jež nepřijaly nevlastního rodiče, v ideální situaci většinou nevlastnímu rodiči vliv snížily, zároveň ho však snížily i biologickému rodiči. Ve všech zobrazeních ideální situace u těchto dětí měli oba dva rodiče stejně velký vliv. Děti nijak nevyjadřovaly, že by si přály, aby nevlastní rodič měl nižší vliv než rodič biologický.

Nevlastním bezdětným rodičům se podařilo s dětmi navázat kladný a blízký vztah. Kratochvíl (2009) uvádí, že pokud nevlastní otec nemá své vlastní děti, a tudíž ani závazky někde jinde, jedná se o vcelku příznivou variantu, jelikož ho nemusí trápit pocity viny plynoucí z odchodu od vlastních dětí. Zároveň členové rodin nevnímali, že by se vztah mezi dítětem a nevlastním rodičem něčím odlišoval od běžného vztahu mezi dítětem a vlastním otcem. Také Wallerstein a Lewis (2007) uvádějí, že je možné dojít k vytvoření takového vztahu, kdy nevlastní otec vnímá děti jako své vlastní.

Dle publikací je vztah mezi dítětem a nevlastním rodičem ovlivňován také chováním druhého biologického rodiče dítěte, jeho vztahem s dítětem a vztahem mezi oběma biologickými rodiči dítěte (Novák & Průchová, 2005). Výzkumné šetření ukázalo, že vztah mezi dětmi a jejich vzdáleným biologickým rodičem nabýval různých hodnot, stejně vztah mezi biologickými rodiči a projevy vzdáleného rodiče ohledně rozpadu

původní rodiny a utvoření nevlastní rodiny. Neukázalo se však, do jaké míry tato zjištění souvisí s utvářením vztahu mezi dítětem a nevlastním rodičem. V příštím výzkumu by těmto proměnným mohla být věnována větší míra pozornosti.

Sourozenecké vztahy členové v rodinách hodnotili kladně, a to jak mezi sourozenci vlastními, tak nevlastními. Matějček a Dytrych (1994) uvádí, že dle výsledků různých šetření i klinické zkušenosti bývají vztahy mezi nevlastními sourozenci v nevlastních rodinách dobré. Ve výzkumu Andersona (1999) se zjistilo, že vztahy mezi nevlastními sourozenci bývají méně negativní, s menším výskytem agrese, rivality a vyhýbavého chování, s porovnáním vztahů mezi vlastními a napůl vlastními sourozenci. V našem výzkumu se neukázalo, že by se lišily vztahy mezi sourozenci na základně pokrevní (ne)příbuznosti. Ukázalo se však, že pokud se rodiče chovají odlišným způsobem k vlastnímu a nevlastnímu dítěti, může se to patrně promítnout také ve vztahu mezi sourozenci.

V některých nevlastních rodinách s nevlastními sourozenci, se rodiče chovají jinak k vlastnímu a jinak k nevlastnímu dítěti. Takové rozdílné zacházení pak bývá předmětem sporů mezi partnery. Dle řady studií (Hetherington, Henderson & Taylor, 1999 in Wallerstein & Lewis, 2007) je navíc dítě takto rozdílným rodičovstvím v mnoha směrech velmi znevýhodněno.

Žádná z rodin nepociťovala přítomnost závažných nebo častých konfliktů. A když už se vyskytly, ve většině rodinách k nim členové přistupovali se snahou o efektivní řešení, převážně prostřednictvím otevřené komunikace. Dle Sobotkové (2015) je účinné zvládnání problémů významnou charakteristikou funkční rodiny.

Ve všech rodinách se vyskytovaly společně trávené příjemné chvíle, v některých rodinách si však přáli trávit více času společně. Zároveň členové pocíťovali dostatečnou sociální oporu. Sobotková (2015) uvádí, že kvalitní sociální opora přispívá k dobrému rodinnému fungování. Dle Greeff a Du Toit (2009) jsou společně strávený čas a sociální opora významnými faktory pro resilienci nevlastních rodin.

Vztah mezi všemi partnery můžeme považovat za silný. Ve všech rodinách se ukázala spokojenost v partnerském vztahu, blízkost partnerů se prokázala také v Testu rodinného systému. Pacey (2005) uvádí, že kvalita partnerského vztahu má významný vliv také na kvalitu vztahu mezi nevlastním rodičem a nevlastním dítětem. Dle Greeffa a Du

Toit (2009) je silný a stabilní vztah mezi partnery výrazným faktorem pro resilienci nevlastní rodiny.

Partneři svůj vztah vnímali jako bezproblémový. Pokud uváděli, že občas dochází k neshodám, vždy se jednalo o rozpory ve výchově dětí. Ty se zároveň objevily v těch rodinách, kde oba partneři měli vlastní rodičovskou zkušenost. Lze se tedy domnívat, že tyto neshody mohou být zapříčiněné rozdílným zažitým způsobem výchovy, jenž uplatňovali u svých vlastních dětí. Kratochvíl (2000) uvádí, že zharmonizování dvou odlišných stylů výchovy bývá obtížné. Satirová (2006) zdůrazňuje, že pokud mají partneři každý dítě z předchozího vztahu, je nutné, aby svůj styl výchovy pozměnili.

V jedné rodině se zároveň objevilo upřednostňování vlastního dítěte ze strany partnerů. Rozdílné zacházení rodiče v nevlastních rodinách na základě pokrevní příbuznosti s dítětem se objevilo také ve výzkumu Henderson a Taylor (1999). Dle Kratochvíla (2000) toto bývá důvodem obtíží v rodině a to bez ohledu na to, zda existuje reálně, či je někým v rodině pocíťované. Rodiče byli vzájemně citliví na toto rozdílné zacházení vůči vlastnímu dítěti ze strany partnera. Matoušek (2003) potvrzuje, že jestliže oba partneři mají dítě z předchozího vztahu, dochází u nich k obezřetnému sledování projevů toho druhého vůči vlastnímu a nevlastnímu dítěti. Satirová (2006) uvádí, že zacházení obou rodičů by mělo být dětem ku prospěchu, neměli by mít pocit, že jsou ošizené či zanedbávané.

Většina rodin pocíťovala, že časem došlo ke zlepšení vztahů uvnitř rodiny. Také Satirová (2006) připomíná, že čas je v nevlastních rodinách významným faktorem. Z výzkumu Henderson a Taylor (1999) vyplývá, že existují značné rozdíly v rodinném fungování mezi nedávno vzniklou nevlastní rodinou a dlouhotrvající nevlastní rodinou. Pokud takto uspořádána rodina už existuje nějakou dobu, dochází k lepšímu přijetí rolí a zodpovědnosti mezi jednotlivými členy rodiny.

K výzkumu bylo použito více metod, aby tak bylo umožněno odhalení sociální desiriability a ověření získaných dat. K výsledkům Testu rodinného systému si ještě dovolím zmínit, že pouze jedno dítě zahrnulo do reprezentace i vzdáleného biologického rodiče. Na základě toho však není možné hodnotit, jaký vztah se vzdáleným rodičem měly děti v ostatních rodinách. Administraci tohoto testu předcházela rozhovor s celou rodinou, během kterého byly pokládány otázky zaměřující se na rodinné fungování členů žijících

spolu v jedné domácnosti. Je možné, že právě tato skutečnost ovlivnila výběr figurek dětí a za jiných podmínek testování by je volily odlišně.

Limity výzkumu

Jedním z limitů výzkumu je malá velikost výzkumného souboru a s tím související nemožnost zobecňovat zjištěné výsledky na širší populaci. Nutné je dále vzít v úvahu, že mnoho rodin svou účast na výzkumu odmítlo. Některé jako důvod přímo udávaly ne úplně dobře fungující vztahy v nevlastní rodině. Je možné, že se rozhodly do výzkumu zapojit pouze ty rodiny, jež nepovažovaly své rodinné fungování za vyloženě špatné. Dalším úskalím je velká rozdílnost do výzkumu zapojených rodin. Zahrnují různý počet členů, s odlišnými (ne)pokrevními pouty, s rozdílným sourozeneckým složením, s odlišným věkem dětí apod. Každá rodina má za sebou velmi rozdílnou historii. Dalším limitem je náročnost sběru dat, jenž si vyžadovala velkou míru profesionality a citlivosti. Pozorování rodinných interakcí, zachycení odpovědí a pružné reagování v rámci vhodného pokládání otázek si vyžadovalo mnoho pozornosti. Při analýze jsem si uvědomila, že u některých témat by bylo vhodné získat více informací a doptat se na nějaké podrobnosti. I když většina členů odpovídala na otázky hodně otevřeně, občas se vyskytovaly také velmi stručné odpovědi. Určitě mohly být některé mnou pokládané otázky formulované lepším způsobem. Navíc bylo potřeba zadat srozumitelným způsobem instrukce k Testu rodinného systému, jež se mírně modifikují s ohledem na věk participantů. Dále bylo potřeba pečlivě zaznamenat zobrazení tohoto testu. Také realizace výzkumu v rámci jedné rodiny byla časově dosti náročná. Zároveň téma výzkumu bylo velmi široce vymezeno, kdy jsem se zaměřila globálně na vztahy mezi členy nevlastních rodin.

Přínosy výzkumu

To, že jsem se zaměřila na vztahy mezi členy nevlastních rodin ze široka, lze současně vnímat jako výhodu. Umožňuje to získání ucelenějšího pohledu na tuto problematiku. Výpovědi byly získané od všech členů rodin, tudíž bylo možné jejich vzájemné porovnání a odhalení tak možných subjektivně vnímaných rozdílností. Zároveň každý ze členů mohl přikládat různým skutečnostem odlišnou váhu. Kdyby byl rozhovor

uskutečněn pouze s jedním členem, plno informací o rodině by se ke mně nedostalo. Zařazení individuálních rozhovorů umožnilo získat velmi detailní informace, které by mi nemusely být v přítomnosti ostatních členů sdělovány. Zároveň zařazení rozhovoru s celou rodinou umožnilo sledování bohatých rodinných interakcí, jež mě přivedlo k získání hlubšího pohledu na rodinné fungování nevlastních rodin. Navíc studií rodin, jež by zahrnovaly skutečně všechny členy, je poměrně málo.

Výsledky výzkumu nám přinášejí hloubkový pohled na specifika utváření vztahů mezi členy nevlastních rodin. Zahrnují okolnosti, jež vzniku takto uspořádaných rodin předchází i aspekty, jež utváření vztahů v těchto rodinách doprovází. Zároveň přináší informace o změnách povahy vztahů uvnitř nevlastních rodin a jejich souvislosti. Výsledky nám tak mohou napomoci k pochopení života nevlastních rodin, což je významné zejména pro poskytnutí vhodné poradenské a psychologické péče.

Náměty pro další zkoumání

V rámci dalšího výzkumného bádání by bylo vhodné zaměřit se na získání většího vzorku výzkumného souboru, přičemž by složení nevlastních rodin bylo více homogenní, aby se tak omezil počet proměnných. Více pozornosti by mohlo být zaměřeno na rozdílnosti s ohledem na pohlaví a věk dětí a složení sourozeneckých skupin. Výzkumný soubor zároveň neobsahuje takovou nevlastní rodinu, kde by měli partneři své společné dítě. Bylo by zajímavé zabývat se proměnami vztahů uvnitř nevlastních rodin v kontextu narození dítěte.

Závěry

V této kapitole je obsaženo shrnutí výsledků, které se objevily ve výzkumné části. Tyto výsledky přibližují utváření vztahů v nevlastních rodinách a okolnosti, které ovlivňují rodinné fungování.

- Ve všech rodinách, kde se objevil kladný vztah v rámci nevlastního rodičovství, nevlastní rodiče zaujímali spíše kamarádský přístup a ve výchově se více angažoval biologický rodič dítěte.
- V rodinách, kde nevlastní rodič nezaujímal kamarádský přístup a v rámci jeho výchovného působení docházelo k výbušným reakcím směrem k dítěti, došlo k nepřijetí nevlastního rodiče dítětem.
- Pokud došlo k okamžitému soužití nevlastní rodiny po rozpadu rodiny původní, dítě pohlíželo negativně na utvoření partnerského svazku a chování nevlastního rodiče hodnotilo negativně, dítě nevlastní rodiče nepřijalo.
- Jestliže dítě nevlastního rodiče přijalo, bylo zároveň smířené s rozpadem původní rodiny, k utváření vztahu mezi nevlastním rodičem a dítětem docházelo postupně a dítě mělo pozitivní pohled na chování nevlastního rodiče. Zároveň došlo k pozitivnímu hodnocení vztahu mezi dítětem a nevlastním rodičem.
- Pokud u dítěte došlo k nepřijetí nevlastního rodiče a nevytvoření pozitivně hodnoceného vztahu s tímto nevlastním rodičem, bylo zaznamenáno také zhoršení vztahu dítěte s biologickým rodičem, konkrétně s matkou.
- U dětí, kde byl vztah s biologickým rodičem považován za stejný i po sestěhování s novým partnerem rodiče, zároveň došlo k přijetí nevlastního partnera a k utvoření pozitivně hodnoceného vztahu mezi dítětem a nevlastním rodičem.
- V případě, kdy utvoření tohoto partnerského vztahu předcházelo soužití v neúplné rodině matky s dětmi a postupnému vytváření vztahu dětí s nevlastním otcem, došlo k vytvoření pozitivně vnímaného nevlastního rodičovství.
- V případě, kdy dítě vnímalo nevlastního rodiče jako příčinu rozpadu původní rodiny, nedošlo k vytvoření pozitivně hodnoceného vztahu mezi dítětem a nevlastním rodičem.
- Děti, jež žily před utvořením nevlastní rodiny pouze s matkou v neúplné rodině, vnímaly, že v rámci společného soužití došlo ke zlepšení ve vztahu s jejich matkou.

Pocit'ovaly, že důsledkem společného soužití vzrostla matčina spokojenost, což se odrazilo také v rámci rodičovského vztahu.

- Doba, jenž uplynula mezi rozpadem původní rodiny a vznikem rodiny nevlastní, ovlivňovala vývoj vztahu mezi dítětem a nevlastním rodičem.
- Jestliže se rodiče chovaly odlišným způsobem k vlastnímu a nevlastnímu dítěti, patrně se to promítlo také ve vztahu mezi nevlastními sourozenci. Zároveň takové rozdílné chování bylo předmětem sporů mezi partnery.
- Rozpory ve výchově dětí bývaly nejčastějším důvodem neshod mezi partnery. Tyto neshody se zároveň objevily v těch rodinách, kde oba partneři měli vlastní rodičovskou zkušenost.
- Ve všech rodinách členové pocit'ovali sociální oporu, alespoň občasné příjemně strávené chvíle, což může mít pozitivní vliv na rodinné fungování.
- Sourozenecké vztahy členové v rodinách vnímali pozitivně, zároveň však uváděli občasné neshody mezi sourozenci. Neukázalo se, že vztahy mezi sourozenci by se lišily na základně pokrevní (ne)příbuznosti.
- Většina rodin pocit'ovala, že časem došlo ke zlepšení vztahů uvnitř rodiny.

Souhrn

Tato práce se zabývala utvářením vztahů mezi členy nevlastních rodin, jejich změnami v průběhu času a okolnostmi, jenž vývoj těchto vztahů doprovází, a které mají dopad na rodinné fungování. Celá práce byla rozdělena na teoretickou a výzkumnou část. Teoretická část byla rozčleněna do čtyř kapitol, které se zabývají rodinami obecně, zejména jejími funkcemi, fungováním a jejími typy dle rodinného uspořádání. Následně se bylo nutné zabývat rozpadem původní rodiny, neboť okolnosti jejího rozvratu mohou ovlivňovat vývoj vztahů uvnitř nevlastní rodiny. Pozornost byla věnována vyrovnávání se s rozvodem, situací v rodině po rozvodu a tomu, jaký dopad může mít rozvod na dítě. Další kapitoly byly již věnovány konkrétně nevlastním rodinám, jejich specifickým, vnitřním rodinným vztahům a dosavadním zjištěním vyplývajících z výzkumné činnosti. Problematika nevlastních rodin byla blíže nastíněna rozdělením na tři základní typy, jenž vychází z rodinného uspořádání daných rodin: žena s dětmi a nový partner, muž s dětmi a nová partnerka, nový vztah vdov a vdovců s dětmi. V rámci vnitřních vztahů rodiny byl popsán vztah mezi partnery, následně mezi dítětem a nevlastním i biologickým rodičem a také vztah mezi sourozenci v nevlastních rodinách. Uvedené výsledky jiných výzkumných studií se zabývají zjištěnými rozdíly dle srovnávání různých rodinných uspořádání, dále přístupem nevlastního rodiče ve výchově dítěte a jeho dopadem na utváření vztahu nevlastního rodičovství, rozdílným chováním rodičů vůči vlastním a nevlastním dětem, schémata dětí, jež si o nevlastním rodiči vytvářejí a sourozeneckými vztahy v nevlastních rodinách.

V takto uspořádaných rodinách často dochází ke sloučení dvou rozdílných rodinných systémů s odlišnou historií. Utváření vztahů v nevlastní rodině ovlivňuje celá řada vlivů, a to jak na straně dětí, tak rodičů vlastních i nevlastních. Ty byly popsány např. Novákem a Průchovou (2005) či Matějčkem a Dytrychem (2002). Jejich utváření doprovází nejrůznější okolnosti a stejně tak mnoho aspektů následně ovlivňuje rodinné fungování.

Z hlediska výzkumné části bylo cílem této práce zjistit a popsat, jakou podobu mají vztahy mezi členy nevlastních rodin žijících společně v jedné domácnosti. Pozornost byla zaměřena na vzájemné vztahy v těchto rodinách, konkrétně na to, co je nejspíš ovlivňuje, k jakým změnám v těchto vztazích dochází, a jak tyto vztahy jednotliví členové hodnotí.

Od toho se odvíjelo stanovení následujících čtyř výzkumných otázek: 1. Jak se změnil vztah mezi biologickým rodičem a dítětem v kontextu společného soužití s novým partnerem? 2. Jaké okolnosti doprovázely či doprovázejí utváření vztahu mezi nevlastním rodičem a dítětem? 3. Co ovlivňuje utváření rodinného fungování v nevlastní rodině? 4. Jak jednotliví členové vnímají vztahy uvnitř rodiny?

Vzhledem k výzkumným otázkám byl zvolen kvalitativní metodologický přístup. Výzkumný soubor byl získán na základě metody příležitostného výběru. Základ sběru dat tvořila návštěva v rodině, polostrukturované interview a Test rodinného systému (FAST). Před realizací samotného výzkumu proběhlo vyzkoušení výzkumných metod. Výběrový soubor tvořilo pět nevlastních rodin (celkem se jednalo o 21 osob, jež spolu žili společně v jedné domácnosti). Kritériem účasti ve výzkumu byl věk alespoň jednoho dítěte vyšší než 6 let a minimální délka společného soužití alespoň jeden rok. S ohledem na čas trvání i použité výzkumné metody se jednalo o poměrně náročný výzkum. Byla provedena doslovná transkripce záznamů z rozhovorů, kontrola opakovaným poslechem a redukce prvního řádu. Analýza polostrukturovaného interview byla provedena na základě otevřeného kódování, analytické indukce a konstantní komparace. Výsledky byly interpretovány také na základě informací zjištěnými použitím metody návštěvy v rodině a Testem rodinného systému.

Ukázalo se, že vztah partnerů byl pozitivní. Pokud mezi nimi docházelo k neshodám, týkalo se to rozporů ve výchově dětí. Takoví partneři měli zároveň vlastní rodičovskou zkušenost. Ve všech rodinách členové pocívali sociální oporu a alespoň občasné příjemně strávené chvíle, což mohlo mít pozitivní vliv na rodinné fungování. Ve většině rodin došlo časem ke zlepšení rodinných vztahů. Sourozenecké vztahy členové v rodinách vnímali pozitivně, zároveň však uváděli občasné neshody mezi sourozenci. Neukázalo se, že vztahy mezi sourozenci by se lišily na základně pokrevní (ne)příbuznosti.

Vztahy v rámci nevlastního rodičovství nabývaly různých hodnot. Ukázalo se však, že doba, jenž uplynula mezi rozpadem původní rodiny a vznikem rodiny nevlastní ovlivňovala vývoj vztahu mezi dítětem a nevlastním rodičem. Ve všech rodinách, kde se objevil kladný vztah v rámci nevlastního rodičovství, nevlastní rodiče zaujíмали spíše kamarádský přístup a ve výchově se více angažoval biologický rodič dítěte. Jestliže dítě nevlastního rodiče přijalo, bylo zároveň smířené s rozpadem původní rodiny, k utváření

vztahu mezi nevlastním rodičem a dítětem docházelo postupně a dítě mělo pozitivní pohled na chování nevlastního rodiče. Zároveň došlo k pozitivnímu hodnocení vztahu mezi dítětem a nevlastním rodičem. Pokud došlo k okamžitému soužití nevlastní rodiny po rozpadu rodiny původní, dítě pohlíželo negativně na vytvoření partnerského svazku a chování nevlastního rodiče hodnotilo negativně, dítě nevlastního rodiče nepřijalo.

Pokud u dítěte došlo k nepřijetí nevlastního rodiče a nevytvoření pozitivně hodnoceného vztahu s tímto nevlastním rodičem, bylo zaznamenáno také zhoršení vztahu dítěte s biologickým rodičem, konkrétně s matkou. Děti, jež žily před vytvořením nevlastní rodiny pouze s matkou v neúplné rodině, vnímaly, že v rámci společného soužití došlo ke zlepšení ve vztahu s jejich matkou. Pociťovaly, že důsledkem společného soužití vzrostla matčina spokojenost, což se odrazilo také v rámci rodičovského vztahu. U dětí, kde byl vztah s biologickým rodičem považován za stejný i po sestěhování s novým partnerem rodiče, zároveň došlo k přijetí nevlastního partnera a k vytvoření pozitivně hodnoceného vztahu mezi dítětem a nevlastním rodičem.

Největším limitem výzkumu byla malá velikost výzkumného souboru a s tím související nemožnost zobecňovat zjištěné výsledky na širší populaci, a dále také velká rozdílnost rodin spočívající v odlišné rodinné historii, s různorodým sourozeneckým složením, věkovým rozložením dětí, počtem členů apod.

Seznam použitých zdrojů a literatury

- Anderson, E. R. (1999). Chapter V. Sibling, half sibling, and stepsibling relationships in remarried families. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 64(4), 101-126. [online] Získáno 1. 3. 2017 z databáze EBSCO.
- Anderson, E. R., & Greene, S. M. (2013). Beyond Divorce: Research on Children in Repartnered and Remarried Families. *Family Court Review*, 51(1), 119-130. [online] Získáno 1. 3. 2017 z databáze EBSCO.
- Bartošová, M., & Slepíčková, L. (2009). Složené rodiny a perspektiva dětských aktérů: Nové tematické a metodologické přístupy ve výzkumu rodin po rozvodu. *Sociální studia*, 4, 73-90.
- Bakalář, E. (2002). *Průvodce otcovstvím aneb bez otce se nedá (dobře) žít*. Praha: Vyšehrad.
- Barker, P. (2012). *Rodinná terapie*. Praha: Triton.
- Cartwright, C., & Gibson, K. (2013). The effects of co-parenting relationships with ex-spouses on couples in step-families. *Family Matters*, 92, 18-28. [online] Získáno 24. 2. 2016 z databáze EBSCO.
- Clingempeel, W. G., & Segal, S. (1986). Stepparent-Stepchild Relationships and the Psychological Adjustment of Children in Stepmother and Stepfather Families. *Child Development*, 57, 474-484. [online] Získáno 24. 2. 2016 z databáze EBSCO.
- Dunovský, J. (1986). *Dítě a poruchy rodiny*. Praha: Avicenum.
- Dunovský, J., Eggers, H. a kol. (1989). *Sociální pediatrie*. Praha: Avicenum.
- Edwards, R. (2002). Creating 'Stability' for Children in Step-families: Time and Substance in Parenting. *Children & Society*, 16, 154-167. [online] Získáno 24. 2. 2016 z databáze EBSCO.
- Ferjenčík, J. (2000). *Úvod do metodologie psychologického výzkumu*. Praha: Portál.
- Furrow, J., & Palmer, G. (2007). EFFT and Blended Families: Building Bonds from the Inside Out. *Journal of Systemic Therapies*, 26(4), 44-58. [online] Získáno 1. 3. 2017 z databáze EBSCO.

- Gardner, R. A. (2010). *Terapeutické intervence u dětí se syndromem zavržení rodiče*. Praha: Triton.
- Gehring, T. M. (2005). *Test rodinného systému – FAST*. Praha: Testcentrum.
- Gjuričová, Š., & Kubička, J. (2009). *Rodinná terapie: Systemické a narativní přístupy* (2. vyd.). Praha: Grada Publishing, a. s.
- Greff, A. P., & Du Toit, C. (2009). Resilience in Remarried Families. *The American Journal of Family Therapy*, 37, 114-126. [online] Získáno 1. 3. 2017 z databáze EBSCO.
- Henderson, S. H., & Taylor, L. C. (1999). Parent-Adolescent Relationships in Nonstep-, Simple Step-, and Complex Stepfamilies. *Adolescent Siblings in Stepfamilies: Family Functioning and Adolescent Adjustment*, 64(4), 79-100. [online] Získáno 24. 2. 2016 z databáze EBSCO.
- Hendl, J. (2016). *Kvalitativní výzkum: Základní teorie, metody a aplikace* (4. vyd.). Praha: Portál.
- Horská, E., & Lacinová, L. (2015). Postoje k rozvodu u mladých dospělých: Souvislost s rodičovským konfliktem, kooperací a vztahem k otci. *Československá psychologie*, 59(2), 105-114.
- Kořa, J., Trpišovská, D., & Vacínová, M. (2013). *Sociální psychologie: Vybrané kapitoly*. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského Praha.
- Kratochvíl, S. (2000). *Manželská terapie* (3. vyd.). Praha: Portál.
- Kratochvíl, S. (2009). *Manželská a párová terapie*. Praha: Portál.
- López, T. J., Iglesias, V. E. N., & García, P. F. (2014). Parental Alienation Gradient: Strategies for a Syndrome. *The American Journal of Family Therapy*, 42, 217-231. [online] Získáno 5. 3. 2017 z databáze EBSCO.
- Lovasová, L. (2005). *Rodinné vztahy*. Praha: Sdružení linka bezpečí.
- Mack, K. Y. (2001). Childhood Family Disruptions and Adult Well-being: The differential Effects of Divorce and Parental Death. *Death Studies*, 25, 419-443. [online] Získáno 3. 3. 2017 z databáze EBSCO.
- Máchová, J. (1974). *Duševní hygiena rodinného života*. Praha: AVICENUM.

- Matějček, Z. (1992). *Dítě a rodina v psychologickém poradenství*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Matějček, Z. (2013). *Co děti nejvíc potřebují* (6. vyd.). Praha: Portál.
- Matějček, Z., & Dytrych, Z. (1994). *Děti, rodina a stres*. Praha: Galén.
- Matějček, Z., & Dytrych, Z. (2002). *Krizové situace v rodině očima dítěte*. Praha: Grada Publishing, a. s.
- Matoušek, O. (2003). *Rodina jako instituce a vztahová síť* (3 vyd). Praha: Sociologické nakladatelství.
- Matoušek, O. (2014). Rodičovství po rozvodu a možnosti jeho hodnocení. *Právo a rodina*, 7(16), 9-13.
- Matoušek, O., & Pazlarová, H. (2010). *Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny*. Praha: Portál
- Matoušek, O., Pazlarová, H. et kol. (2014). *Podpora rodiny: manuál pro pomáhající profese*. Praha: Portál.
- Matoušková, K. (2015). *Komunikace rodičů a dětí v rekonstruované rodině*. (Diplomová magisterská práce). Univerzita Karlovy v Praze.
- Michalčáková, R., & M. Jelínek (2002). Sourozenecká konstelace a osobnost. In Plaňava, I., & Pilát, M. (Eds.). *Děti, mládež a rodiny v období transformace* (176 – 189). Brno: Barrister & Principal.
- Michalčáková, R. (2007). *Strachy v období rané adolescence*. Brno: Společnost pro odbornou literaturu.
- Miovský, M. (2006). *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada Publishing, a. s.
- Nadace Sirius (2016). *Stav české rodiny, co ji chrání a ohrožuje: Závěrečná zpráva z výzkumu*. Praha: Graftis.
- Novák, T., & Průchová, B. (2005). *Předrozvodové a rozvodové poradenství*. Praha: Grada Publishig, a. s.

- Pacey, S. (2005). Step change: the interplay of sexual and parenting problems when couples form stepfamilies. *Sexual and Relationship Therapy*, 20(3), 359-369. [online] Získáno 24. 2. 2016 z databáze EBSCO.
- Pfeiferová, Š. (2009). Nemožné soužití aneb Proč se rodiče rozcházejí. *Sociální studia*, 4, 93-111.
- Phillips, T. M. (2012). The Influence of Family Structure Vs. Family Climate on Adolescent Well-Being. *Child Adolesc Soc Work J*, 29, 103-110. [online] Získáno 24. 2. 2016 z databáze EBSCO.
- Plaňava, I. (1986). *Po rozvodu*. Praha: Mona.
- Plaňava, I. (1994). *Jak se (ne)rozvádět*. Praha: Grada Publishig, a. s.
- Plaňava, I. (2000). *Manželství a rodiny*. Brno: Doplněk.
- Pöthe, P. (1996). *Dítě v ohrožení*. Praha: G plus G.
- Prekopová, J. (2014). *Jen v lásce žijeme*. Praha: Portál.
- Prekopová, J., & Schweizerová, Ch. (2015). *Děti jsou hosté, kteří hledají cestu (7. vyd.)*. Praha: Portál.
- Ptáček, R., & Pemová, T. (2014). Vedení rozhovoru s dětmi v kontextu sociálně-právní ochrany dětí. *Právo a rodina* č. 6 (16), 12-14.
- Satirová, V. (2006). *Kniha o rodině (2. vyd.)*. Praha: Práh.
- Sauzède, J.-P., & Sauzède-Lagarde, A. (2007). *Spokojené soužití v nové rodině*. Praha: Portál.
- Schaffer, H. R. (1994). *Rozhodujeme o dětech: psychologické otázky a odpovědi*. Praha: MPSV.
- Schrodt, P. (2006). The Stepparent Relationship Index: Development, validation, and associations with stepchildren's perceptions of stepparent communication competence and closeness. *Personal Relationships*, 13, 167-182. [online] Získáno 24. 2. 2016 z databáze EBSCO.
- Sobolewski, J. M., & Amato, P. R. (2007). Parent's Discord and Divorce, Parent-Child Relationships and Subjective Well-Being in Early Adulthood: (Is Feeling Close to Two

Parents Always Better than Feeling Close to One? *Social Forces*, 85(3), 1105-1124. [online] Získáno 5. 3. 2017 z databáze EBSCO.

Sobotková, I. (2005). Test rodinného systému – připravovaná metoda rodinné diagnostiky. In Heller, D., Procházková, J., Sobotková, I. (Eds.). *Psychologické dny 2004*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. Získáno z: <http://cmps.ecn.cz/pd/2004/texty/pdf/sobotkovai-test.pdf>

Sobotková, I. (2007). *Psychologie rodiny* (2. vyd.). Praha: Portál.

Sobotková, I. (2015). Rodinné fungování a rodinná resilience: výzkumy pro praxi. In Friedlová, M, & Lečbych, M. (Eds.) *Symposium rodinné resilience: Sborník příspěvků z konference* (31-55). Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. Získáno z: http://tera.expresivniterapie.cz/wp-content/uploads/2013/01/05_Symposium-rodinn%C3%A9-resilience.-Sborn%C3%ADk-p%C5%99%C3%ADsp%C4%9Bvk%C5%AF.-ISBN-978-80-244-4602-8.pdf

Švaříček, R. (2007). *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách: pravidla hry*. Praha: Portál.

Vágnerová, M. (2008). *Vývojová psychologie I.: Dětství a dospívání*. Praha: Karolinum.

Vohlídalová, M. (2010). Kdo podává žádost o rozvod a jaké jsou příčiny rozpadu partnerských vztahů? *Gender, rovné příležitosti, výzkum*, 11(2), 48-57. Získáno z: <http://www.soc.cas.cz/publikace/kdo-podava-zadost-o-rozvod-jake-jsou-priciny-rozpadu-partnerskych-vztahu>

Vyskočil, F. (2014). *Právní úprava náhradní rodinné péče v České republice*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče. Získáno z: http://www.nahradnirodina.cz/files/File/Projekty/Pravni_uprava_nahr_pee_v_R_2014_web.pdf

Wallerstein, J., & Lewis, J. M. (2007). Disparate parenting and step-parenting with siblings in the post-divorce family: Report from a 10-year longitudinal study. *Journal of Family Studies*, 13, 224-235. [online] Získáno 24. 2. 2016 z databáze EBSCO.

Seznam tabulek a grafů

Tabulka č. 1: Věk výzkumného souboru

Tabulka č. 2: Vzdělání partnerů

Tabulka č. 3: Délka společného soužití a partnerského svazku v letech

Tabulka č. 4: Zobrazení typické situace v rodině A

Tabulka č. 5: Zobrazení ideální situace v rodině A

Tabulka č. 6: Zobrazení konfliktní situace v rodině A

Tabulka č. 7: Zobrazení typické situace v rodině B

Tabulka č. 8: Zobrazení ideální situace v rodině B

Tabulka č. 9: Zobrazení konfliktní situace v rodině B

Tabulka č. 10: Zobrazení typické situace v rodině D

Tabulka č. 11: Zobrazení ideální situace v rodině D

Tabulka č. 12: Zobrazení konfliktní situace v rodině D

Tabulka č. 13: Zobrazení typické situace v rodině E

Tabulka č. 14: Zobrazení ideální situace v rodině E

Tabulka č. 15: Zobrazení konfliktní situace v rodině E

Tabulka č. 16: Zobrazení typické situace v rodině K

Tabulka č. 17: Zobrazení ideální situace v rodině K

Tabulka č. 18: Zobrazení konfliktní situace v rodině K

Diagram č. 1: Zobrazení rodinných vztahů rodiny A

Diagram č. 2: Zobrazení rodinných vztahů rodiny B

Diagram č. 3: Zobrazení rodinných vztahů rodiny D

Diagram č. 4: Zobrazení rodinných vztahů rodiny E

Diagram č. 5: Zobrazení rodinných vztahů rodiny K

Diagram č. 6: Nepřijetí nevlastního rodiče

Diagram č. 7: Přijetí nevlastního rodiče

Přílohy magisterské diplomové práce

Příloha č. 1: Zadání magisterské diplomové práce

Příloha č. 2: Český a cizojazyčný abstrakt diplomové práce

Příloha č. 3: Záznamový arch pro osobní a rodinné údaje

Příloha č. 4: Struktura rozhovoru

Příloha č. 5: Ukázka doslovné transkripce

Příloha č. 6: Informovaný souhlas pro účastníky výzkumu

Příloha č. 7: Informovaný souhlas pro zákonné zástupce nezletilých účastníků výzkumu

Příloha č. 8: Příklad znázornění typické situace se střední rodinnou kohezí.

Příloha č. 1: Zadání magisterské diplomové práce

Univerzita Palackého v Olomouci
Filozofická fakulta
Akademický rok: 2015/2016

Studijní program: Psychologie
Forma: Prezenční
Obor/komb.: Psychologie (PCHN)

Podklad pro zadání DIPLOMOVÉ práce studenta

PŘEDKLÁDÁ:	ADRESA	OSOBNÍ ČÍSLO
Bc. ČIGÁŠOVÁ Kateřina	Jaroslava Seiferta 1134/1a, Ostrava - Polanka nad Odrou	F150423

TÉMA ČESKY:

Vztahy mezi členy nevlastních rodin

TÉMA ANGLICKY:

Relationships between step-family members

VEDOUCÍ PRÁCE:

Mgr. Šárka Moštková - PCH

ZÁSADY PRO VYPRACOVÁNÍ:

Cílem této diplomové práce je zjistit, jakou podobu mají vztahy mezi členy nevlastních rodin žijících společně pod jednou střechou. Konkrétně se chci zaměřit na vztah mezi dítětem a rodičem, dítětem a nevlastním rodičem a na vztahy mezi nevlastními i vlastními sourozenci.

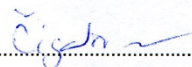
V teoretické části se budu věnovat převážně specifikům takto utvořených rodin, problémům, se kterými se musí vyrovnávat a možným doporučením pro tyto rodiny. Toto také úzce souvisí s utvářením rodinných vztahů.

V praktické části bude výzkumný soubor tvořit přibližně 5 nevlastních rodin. Výzkumnou metodou bude FAST (Family System Test) a polostrukturovaný rozhovor nejprve s celou rodinou, poté také s jednotlivými členy. Rozhovory budou zpracovány pomocí kvalitativní analýzy.

SEZNAM DOPORUČENÉ LITERATURY:

- Edwards, R. (2002). Creating 'Stability' for Children in Step-families: Time and Substance in Parenting. *Children & Society*, 16, 154-167.
- Cartwright, C., & Gibson, K. (2013). The effects of co-parenting relationships with ex-spouses on couples in step-families. *Family Matters*, 92, 18-28.
- Lovasová, L. (2006). Rodinné vztahy. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí o.p.s.
- Matoušek, O., & Hadinec, M. (2003). Rodina jako instituce a vztahová síť. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Matějček, Z. (1994). O rodině vlastní, nevlastní a náhradní. Praha: Portál.
- Plaňava, I. (1993). Funkční a dysfunkční soužití v rodině a manželství: některé koncepty a modely. Brno: Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské univerzity.
- Plaňava, I. (2000). Manželství a rodiny: struktura, dynamika, komunikace. Brno: Doplněk.
- Satirová, V. (1994). Kniha o rodině. Praha: Portál.
- Sobotková, I. (2007). Psychologie rodiny. Praha: Portál.
- Uholýeva, X., & Hoskocová, S. (2014). Předívno vztahů po rozvodu. *E-psychologie*, 8(3), 44-53.

Podpis studenta:

.....

Datum:

.....
25.11.2015

Podpis vedoucího práce:

.....

Datum:

.....
25.11.2015

Příloha č. 2: Český a cizojazyčný abstrakt diplomové práce

ABSTRAKT DIPLOMOVÉ PRÁCE

Název práce: Vztahy mezi členy nevlastních rodin

Autor práce: Bc. Kateřina Čigášová

Vedoucí práce: PhDr. Šárka Mošťková

Počet stran a znaků: 105; 208 873

Počet příloh: 7

Počet titulů použité literatury: 63

Abstrakt: Diplomová magisterská práce se zabývá utvářením vztahů mezi členy nevlastních rodin, jejich změnami v průběhu času a okolnostmi, jež vývoj těchto vztahů doprovází. Teoretická část je rozdělena do čtyř kapitol, které se zabývají rodinou obecně, následně rozpadem původní rodiny, specifiky nevlastních rodin a vnitřními rodinnými vztahy těchto rodin. Cílem práce je zjistit, jakou podobu mají vztahy mezi členy nevlastních rodin žijících společně v jedné domácnosti. Výzkumný soubor byl tvořen pěti nevlastními rodinami. Pro získání dat byl zvolen kvalitativní přístup. Hlavními metodami byla návštěva v rodině, polostrukturované interview a Test rodinného systému (FAST). Získaná data byla zpracována za pomoci kvalitativní analýzy. Výsledky z rozhovoru byly rozděleny do čtyř hlavních oblastí, které korespondovaly se stanovenými výzkumnými otázkami. K podložení některých zjištění byly použity výsledky Testu rodinného systému (FAST). Výsledky výzkumu blíže nastiňují utváření vztahů v nevlastních rodinách a okolnosti, které ovlivňují jejich rodinné fungování.

Klíčová slova: rozvod, nevlastní rodina, rodinné fungování

ABSTRACT OF THESIS

Title: Relationships between step-family members

Author: Bc. Kateřina Čigášová

Supervisor: PhDr. Šárka Mošťková

Numberofpages and characters: 105; 208 873

Numberofappendices: 7

Numberofreferences: 63

Abstract: The diploma thesis deals with formation of relationships between members of step-families, their changes over time and circumstances that accompanies development of these relationships. The theoretical part is divided into four chapters that deal with families in general, collapse of the original families, specifics of the step-families and internal family relations. The aim of the work is to determine what form relations between the members of step-families living together in one household have. The research group contains five step-families. Qualitative approach was chosen to obtain data. The main methods were visiting the families, semi-structured interviews and Family System Test (FAST). The obtained data were processed with qualitative analysis. The results of the interviews were divided into four main parts that correspond with the stated research questions. Test results of Family System Test (FAST) were used to substantiate some findings. The research results clarify forming relationships in step-families and circumstances that affect their family functioning.

Key words: divorce, step-family, family functioning

Příloha č. 3: Záznamový arch pro osobní a rodinné údaje

- 1. Město bydliště:** Ostrava Praha jiné:
- 2. Partneři jsou:** sezdání nesezdání
- 3. Náboženské vyznání rodiny:** žádné křesťanské jiné: _____

OTEC

- 1. Jméno:**
- 2. Věk:**
- 3. Vlastní děti v domácnosti:**
- 4. Děti mimo domácnost:**
- střídavá péče již dospělé nepravidelné návštěvy pravidelné návštěvy
- 5. Nejvyšší dosažené vzdělání:** ZŠ SŠ bez maturity SŠ s maturitou VŠ
- 6. Momentálně:** pracující na pozici:
- ÚP MD/RD dlouhodobá PN student _____

MATKA

- 1. Jméno:**
- 2. Věk:**
- 3. Vlastní děti v domácnosti:**
- 4. Děti mimo domácnost:**
- střídavá péče již dospělé nepravidelné návštěvy pravidelné návštěvy
- 5. Nejvyšší dosažené vzdělání:** ZŠ SŠ bez maturity SŠ s maturitou VŠ
- 6. Momentálně:** pracující na pozici:
- ÚP MD/RD dlouhodobá PN student _____

DÍTĚ 1

- 1. Jméno:**
- 2. Věk:**
- 3. Nejvyšší dosažené vzdělání:** ZŠ SŠ bez maturity SŠ s maturitou VŠ
- 4. Momentálně:** žák ZŠ student SŠ bez m. student SŠ s m. VŠ
- pracující na pozici: jiné: _____

DÍTĚ 2

1. Jméno:

2. Věk:

3. Nejvyšší dosažené vzdělání: ZŠ SŠ bez maturity SŠ s maturitou VŠ

4. Momentálně: žák ZŠ student SŠ bez m. student SŠ s m. VŠ

pracující na pozici: jiné: _____

DÍTĚ 3

1. Jméno:

2. Věk:

3. Nejvyšší dosažené vzdělání: ZŠ SŠ bez maturity SŠ s maturitou VŠ

4. Momentálně: žák ZŠ student SŠ bez m. student SŠ s m. VŠ

pracující na pozici: jiné: _____

DÍTĚ 4

1. Jméno:

2. Věk:

3. Nejvyšší dosažené vzdělání: ZŠ SŠ bez maturity SŠ s maturitou VŠ

4. Momentálně: žák ZŠ student SŠ s m. student SŠ bez m. VŠ

pracující na pozici: jiné: _____

Příloha č. 4: Struktura rozhovoru

Rozhovor s celou rodinou:

1. Můžete se mi prosím na začátek každý představit, říct něco málo o sobě?
2. Jak dlouho bydlíte v tomhle uspořádání?
3. Jak se vám tu žije? Máte nějaké plány, pokud jde o bydlení?
4. Kdo se o co v domácnosti stará, máte nějak rozdělené povinnosti?
5. Kdo rozhoduje o chodu domácnosti?
6. Kdo rozhoduje o výchově dětí?
7. Platí u vás nějaká pravidla (např. ohledně denního režimu)? Jak řešíte jejich nedodržování?
8. Jak spolu vycházíte?
9. Kolik času týdně spolu zhruba trávíte pohromadě? Co při tom děláte?
10. Jak asi strávíte následující víkend?
11. O čem si většinou doma povídáte, jestli si povídáte?
12. Ohledně čeho se spolu nejčastěji hádáte, jestli se hádáte? Jak často?
13. V jakých situacích se spolu cítíte příjemně?
14. Vyjadřujete si nějak v rodině, co k sobě cítíte? Jak často? Jakým způsobem?
15. Když máte nějaký problém, co vám pomáhá v tom, abyste ho mohli vyřešit?

Rozhovor s biologickým rodičem

1. Jak dlouho jste se svým současným partnerem/partnerkou? Jak jste se dali dohromady?
2. Máte nějaké další děti, než ty, se kterými žijete?
3. Jak často se většinou s partnerem/partnerkou hádáte? Když se hádáte, hádáte se před dětmi? A když se usmíváte, usmíváte se před dětmi?
4. Když máte nějaké problémy či těžkosti v rodině, máte někoho, s kým si o tom mimo rodinu můžete promluvit?
5. Jak dlouho už nejste s biologickým otcem/biologickou matkou dítěte (dětí)? Byli jste manželé?
6. Jste v kontaktu s biologickým otcem (matkou) dítěte? Jak spolu vycházíte? Jak s ní(m) vychází děti?
7. Jak si myslíte, že vychází děti s vaším partnerem/partnerkou? Podle čeho tak usuzujete?
8. Jak dlouho po rozchodu/rozvodu jste se dal(a) dohromady se svým současným partnerem?
9. Jak na to reagovaly děti?
10. Myslíte si, že se nějak změnil vztah mezi vámi a dětmi po rozchodu s biologickým rodičem?
11. Jak jste spokojen(á) se svým životem?
12. Jak odhadujete, že je Váš partner spokojený (dítě spokojené)?
13. Je něco, co byste si přál(a) v rodině změnit?

Rozhovor s nevlastním rodičem

1. Jak dlouho jste se svým současným partnerem/partnerkou?
2. Máte nějaké vlastní děti (další děti, než se kterými žijete)?
3. Jak často se většinou s partnerem/partnerkou hádáte? Když se hádáte, hádáte se před dětmi? A když se usmířujete, usmířujete se před dětmi?
4. Když máte nějaké problémy či těžkosti v rodině, máte někoho, s kým si o tom mimo rodinu můžete promluvit?
5. Jak vás nevlastní děti oslovují?
6. Jak si myslíte, že s vámi děti vychází? Podle čeho si to myslíte?
7. Jak Vás přijaly děti na začátku?
8. Jak se vyvíjel Váš vztah s dětmi?
9. Jak jste spokojen(á) se svým životem?
10. Jak odhadujete, že je Váš partner spokojený (dítě spokojené) se svým životem?
11. Je něco, co byste si přál(a) v rodině změnit?

Rozhovor s dítětem

1. S kým z rodiny trávíš nejvíce času?
2. Jaký máš vztah se sourozenci?
3. Když máte nějaké problémy či těžkosti v rodině, máš někoho, s kým mimo rodinu si o tom můžeš promluvit?
4. Jak často se vídáš se svým biologickým otcem (matkou)? Jaký s ní(m) máš vztah? Co spolu děláte?
5. Jaké to pro tebe bylo po rozvodu? Co jsi cítil(a)?
6. Jaký vztah máš s mamkou (taťkou)? Je to teď v něčem jiném po rozvodu?
7. A co říkáš na nevlastního otce/matku? Jak spolu vycházíte?
8. Jaké to pro tebe bylo, když jste se seznámili? Jak se váš vztah vyvíjel?
9. Je něco, co by sis přál(a) v rodině změnit?

Příloha č. 5: Ukázka doslovné transkripce

E: ono to už tady trošku zaznělo, ale kdybych se vás měla zeptat, jak spolu vycházíte?

(O. ukazuje na M.)

(Dl se tulí k M., drží se s ní za ruku)

O: kdo? s kým?

(všichni se smějí)

O: my všichni?

E: každý to může popsat zvlášť za sebe, každý jednotlivě

O: no tak my dva spolu vycházíme dobře, pokud neřešíme výchovný otázky

M: ano

O: pokud řešíme výchovný otázky, tak bohužel, to je jádro.. jak má každej jiný názor a každý se trošku snaží z něj slevit, ale vždycky tam zůstane nějaké ten.. takový to gro toho, co chce, tak se na tom domluvit nejde. Takže to se pak na sebe mračíme a to musí vyšumět, protože na tom se nedohodneme nikdy. S Adamem, s tím vycházím dobře nejvíc, když něco potřebuje

Adam: (směje se) jojo, to je pravda

O: když nic nepotřebuje, tak to je tak nějak a když má něco udělat, tak

(děti do sebe šourají)

O: nechte toho! Tak to je dost velká tragédie

Adam: to si nemyslím

O: no já si to myslím. Bejvá to dost často no. Někdy to je lepší, někdy horší. A s Ali tam je komunikace skvělá, ta poslouchá jak hodinky, za poslední půlrok se to trošku zkazilo (děti se usmívají). Si myslí, že když je ve druhý třídě, tak už je dospělá. Takže tam už je ta komunikace taky trošku horší

S: to není pravda (směje se)

O: přesně tak, neustále odmlouvá, má poslední slovo a tak, takže chvílemi mě dohání k šílenství, takže tam je ta komunikace trošku už horší, ale pořád to je ještě lepší, než s Adamem no.

E: co ty si Ali myslíš? S kým jak vycházíš?

S: no nevím

O: ale povídej!

Příloha č. 6: Informovaný souhlas pro účastníky výzkumu

Informovaný souhlas pro účastníky výzkumu

Informovaný souhlas pro účastníky výzkumu, který je součástí magisterské diplomové práce Bc. Kateřiny Čigášové na téma „Vztahy mezi členy nevlastních rodin“.

Prohlašuji, že souhlasím s účastí na výše zmíněném výzkumu věnovanému zkoumání povahy vztahů mezi členy nevlastních rodin žijících společně v jedné domácnosti, a že má účast je zcela dobrovolná. Zároveň prohlašuji, že jsem měl/a možnost vše v klidu a v dostatečném čase zvážit.

Byl/a jsem poučen/a o tom, že všechny získané údaje jsou zcela anonymní, podle zákona č. 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů, a budou použity pouze pro cíle dané studie. Porozuměl/a jsem tomu, že z výzkumu mohu kdykoliv bez udání důvodu odstoupit a mé výsledky tak nebudou použity.

Souhlasím také s nahráváním našeho společného rozhovoru, s jeho analýzou a následnou prací se získanými údaji v anonymní podobě. Zároveň rozumím tomu, že pokud nebudu chtít odpovídat na obtížnou či nějak pro mě citlivou otázku, mohu svou odpověď odmítnout.

V případě jakýchkoliv dotazů či připomínek se mohu bez váhání obrátit na výzkumnici na jejím telefonním čísle: 732 865 234 nebo na e-mailové adrese: katerina.cigasova@seznam.cz, kde mi budou veškeré dotazy zodpovězeny. Pokud budu mít zájem o výsledky studie, budou mi poskytnuty.

Datum: _____

Podpis: _____

Příloha č. 7: Informovaný souhlas pro zákonné zástupce nezletilých účastníků výzkumu

Informovaný souhlas pro zákonné zástupce nezletilých účastníků výzkumu

Informovaný souhlas pro zákonné zástupce nezletilých účastníků výzkumu, který je součástí magisterské diplomové práce Bc. Kateřiny Čigášové na téma „Vztahy mezi členy nevlastních rodin“.

Prohlašuji, že souhlasím, aby se můj syn/ moje dcera zúčastnil(a) výše zmíněného výzkumu věnovanému zkoumání povahy vztahů mezi členy nevlastních rodin žijících společně v jedné domácnosti. Zároveň prohlašuji, že jsem měl/a možnost vše v klidu a v dostatečném čase zvážit.

Všechny získané údaje budou zcela anonymní, podle zákona č. 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů, a budou použity pouze pro cíle dané studie. Dítě má právo od výzkumu kdykoliv bez udání důvodu odstoupit a jeho výsledky tak nebudou použity. Pokud nebude chtít na nějakou otázku odpovídat, svou odpověď může odmítnout.

Souhlasím také s nahráváním rozhovoru, s jeho analýzou a následnou prací se získanými údaji v anonymní podobě.

V případě jakýchkoliv dotazů či připomínek se mohu já nebo mé dítě bez váhání obrátit na výzkumnici na jejím telefonním čísle: 732 865 234 nebo na e-mailové adrese: katerina.cigasova@seznam.cz, kde nám budou veškeré dotazy zodpovězeny.

Dítě bude o všem výše uvedeném informováno před započítím výzkumu.

Datum: _____

Podpis zákonného zástupce: _____

